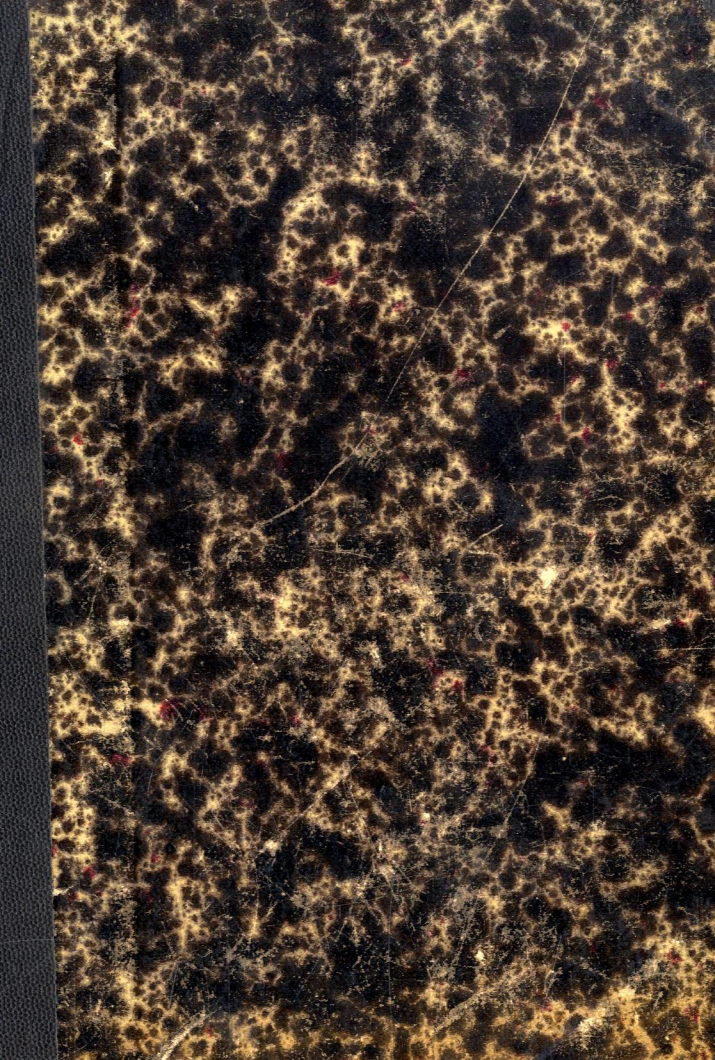

Lyden. 6/114

6/114/1, 2, 3,

10
Кол. 1
Виданє Р. У. П. — Ч. 1.

Самостійна * * Україна

ПРОМОВА.

Ціна 20 сот.

ЛЬВІВ 1900.

Видає Е. Косевич.

З „Друкарні Удільної“ ул. Ліндого ч. 8.

Львівська державна
бібліотека

№ 40-304

1019

T3 (24x)

I.

Кінець XIX віку визначився з'явищами, що характеризують новий зворот в історії людськості. Сі з'явища свідчать за те, що п'ятий акт великої історичної трагедії, званої „боротьбою націй“, вже почався і закінчення наближається. Ті з'явища — се зоружені повстання зневолених націй проти націй-гнобителів. На наших очах відбулися криваві повстання Вірмен, Кретьян-Греків, Кубанців і нарешті Боксерів. Коли ще поглянути на тую більше чи менше гостру боротьбу — у її перших фазах — яку провадять зрабовані народи Австрії, Росії, та Туреччини проти націй-панів, на той смертельний антагонізм, який існує поміж Німцями й Французами, Англічанами й Росіянами, коли зважити, яку страшну масу регулярного війська утримують ворожі поміж себе нації, то стане зовсім очевидним, що всесвітове національне питання вже зовсім достигло, хоч і далеко стоїть від необхідного, дійсного та справедливого розв'язання. Проте шлях до розв'язання єдино можливий, певний і хосенний показали нації, що вже повстали проти чужого пановання, у якій-би формі політичного верховенства воно ні виявлялося, і сей шлях єсть противний Гаагській конференції.

Ми визнаємо, що наш нарід теж перебуває у становищі зрабованої нації.

Отже коли справедливо, що кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче вилитись у форму незалежної, самостійної держави; коли справедливо, що тільки держава одноплеменного національного змісту може дати своїм членам нічим необмежану змогу всестороннього розвитку духового і осягнення найліпшого матеріального гаразду; коли справедливо, що пишний розцвіт індивідуальности можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальности єсть метою, — тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність єсть головна умова істнування нації, а державна незалежність єсть національним ідеалом в сфері міжнаціональних відносин.

Отже виникає питання, чи визволення національне можливе для нас?

П'ятий акт драми ще не наступив для нашої нації: вона переживає ще й досі довгий і важкий антракт у своїй історії: За коном щось діється, йде якась пильна праця, від часу до часу грюкотить грім, але завіса ще не піднялася. Антракт власне починається з 1654 року, коли українська республіка злучила ся з московською монархією політичною унією. З того часу українська нація політично й культурно помалу завмирає, старі форми життя зникають, республіканська свобода нівечить ся, нація зне-

силюєть ся, гине, але потім знов відроджуєть ся, з під попелу старовини виника ідея нової України, ідея, що має перетворитись у плоть і кров, прибрати конкретні форми.

З часу Переясловської конституції минуло сьогодні 247 років, незабаром Россія справляти ме 250-літній ювілей сеї події.

Коли доводить ся нам іти на свої збори під допитливими поглядами цілої фаланги правительственних шпіонів, коли Українцєви не вільно признаватись до своєї національности, і коли любити вітчину рівнозначно, що бути державним зрадником, тоді зовсім до речі виникає повне обурення питанне, яким правом російське царське правительство поводить ся з нами на нашій власній території, наче з своїми рабами? Яким правом відносно нас, тубольців своєї країни, видано закон з 17. мая 1876 року, що засуджує нашу національність на смерть? На підставі якого права на всіх урядах нашої країни урядовцями призначено виключно Росіян (Москалів) або змоскалізованих ренегатів? На ґрунті якого права з наших дітей готують по школах заклятих ворогів і ненависників нашому народови? Через що навіть у церкві панує мова наших гнобителів? Яким правом правительство російське здерті з нас гроші витрачає на користь російської нації, плекаючи й підтримуючи її науку, штуку, літературу, промисловість і т. д? І нарешті найголовнійше, чи має право

царське правительство взагалі видавати для нас закони, універсали та адміністративні засади?

Чи становище царського правительства відносно нас єсть становище права чи тільки сили, насилля? Відомо гаразд, що ми власновільно прийшли до політичної унії з московською державою і заступником її — царським правительством. Ся власновільність, на думку наших неприхильників, забороняє нам нарікати на несправедливість того, що нам діється, бо ми ніби самі того хотіли, самі обрали собі те правительство. Се твердження примушує нас розглянути природу й характер угоди з 1654 року.

Держава наших предків злучила ся з московською державою „як рівний з рівним“ і як „вільний з вільним“, каже тогочасна формула, се-б то, дві окремі держави, цілком незалежні одна від другої що-до свого внутрішнього устрою, схотіли з'єднати ся для осягнення певних межинародних цілей.

Виникає питання, чи по злуці сих двох держав обидві вони зникли, а намість їх почала істнувати третя держава, наступниця тих двох? Чи, навпаки, не дивлячись на злуку, обидві держави існують поруч себе? І коли так, то який вплив мала злука на обидві держави з погляду межинародного права. Сучасна наука межинаціонального права вчить, що держава може бути як простою, так і złożною. Вона каже, що дві або кілька держав можуть

стати між собою до злуки і сформувати „спілку держав“ (Staatenbund). Спілка держав — се така форма злучення, при якій шановання і підлягання спільним інституціям не тільки не виключає внутрішньої і надвірньої самостійности злучених держав, але навпаки оберігання теї самостійности стає метою злучених держав. Держави — члени спілки зберігають право межинародних зносин поруч із заступництвом цілої спілки. Усі вони мають право поокремо завязувати конвенції та посилати послів, аби тільки їх межинародні зносини не мали на меті шкодити інтересам цілої спілки або окремих членів. Така спілка цілком можлива не тільки поміж державами, що мають однакий політичний устрій, але й з різними формами державного устрою, і не перестає істнувати навіть тоді, коли в одній з держав змінюється форма правління, або вимирає пануюча дінастія. Сим особливо „спілка держав“ відрізняється від так званої „реальної унії держав“, яка може істнувати тільки поміж монархічними державами і раз-у-раз може перекоротити своє існування, аби вимерла дінастія. Спілка держав виникає із взаємної згоди держав, що стають до спілки. Зразком „спілки держав“ можуть бути: Північно-американські Злучені Держави, Швайцарська Спілка і найбільше Германська Спілка.

Якже злучила ся держава московська з державою українською? Шляхом погодження,

а погодження те вилило ся у формі, т. зв. „переславських статей“.

Переславський контракт так формулював взаємні і обопільні відносини держав (наводимо головніші пункти, надаючи їм характер сучасних висловів):

1) Власть законодавча і адміністративна належить ся гетьманському правительству без участі і втручання царського правительства.

2) Українська держава має своє окреме самостійне військо.

4) Суб'єкт неукраїнської національності не може бути на уряді в державі українській. Виключення становлять контрольні урядники, що доглядають певність збирання данини на користь московського царя.

6) Українська держава має право обирати собі главу держави по власній уподобі, лише сповіщаючи царське правительство про своє обрання.

13) Незломність стародавніх прав, як світських так і духовних осіб, і не втручання царського правительства у внутрішнє життя української республіки.

14) Право гетьманського правительства вільних міжнародних зносин з чужинними державами.

Аналізуючи ці постанови Переславської конституції приходимо до висновку, що в ній суть усі ті прикмети, які характеризують „спілку

держав". Таким чином, головніший закид, який роблять нам наші суперечники, пильнуючи довести нам безвиглядність наших стремлень, закид, ніби ми ніколи не складали держави і через те не маємо під собою історичної підстави, — є тільки впливом неуцтва й незнання ані історії, ані права. Через увесь час свого історичного існування нація наша з найбільшими усилями пильнує вилитись у форму держави самостійної і незалежної. Коли навіть поминути удільні часи, де окремі галузі нашої нації складали окремі держави, то перед нами виникає і литовсько-руське князівство, де геній нашого народу був культурним фактором, і найголовніше галицько-руське королівство, спробунок злучити до купи усі галузі, усі гілки нашого народу ув одній суцільній державі, спробунок, повторений далеко пізнійше Богданом Хмельницьким і ще раз — Іваном Мазепою.

Таким чином українська держава в тій формі, у якій вона сформована і уконституована Хмельницьким, є справді державою з погляду межинаціонального права. Суперечники наші ще закидають нам і те, що українська республіка, сформована Переяславською умовою, не була самостійною державою, бо платила „данину“ царському правительству. Коли й так, то все-ж навіть з їх погляду українська республіка була напів незалежною державою на зразок Болгарії, колись Сербії та інших бал-

канських держав. Але півнезалежні держави відзначають ся тим, що не мають права межина-родніх зносин з надвірнього боку: тим часом Переяславська конституція надавала се право українській державі. Якже проте розуміти ту „данину“, що платила українська республіка московській монархії. Годі розв'язати се питання з погляду сучасної науки міжнародного права, бо вона не знає і не уявляє собі такої держави, яка-б, маючи атрибути самостійної, платила „данину“, як з другого боку не може припустити, щоб півнезалежна держава користувалась правом засилати послів. Се дасть ся пояснити тільки тоді, коли згідно з текстом конституції ми приймемо, що „данина“ давала ся не державі московській, а цареві московському, яко протекторови особливого роду, бо держава українська від спілки з московською виразно бажала тільки „протекції“, а не підданства. З сього погляду та „данина“ має значінне вкладки до спільної скарбниці, призначеної для міжнародних зносин спільної ваги. Такий характер стверджується ще й тим, що українська держава не була завойована московською монархією, або придбана дипломатичним шляхом як Польща, а злучаючись з московською монархією, не поступила ся ані одним з своїх державних або республіканських прав, і устрій московської монархії для української держави був зовсім байдужний. Переяславська конституція була стверджена о-

бома контрагентами: народом українським і царем московським на вічні часи. Московські царі чи імператори не виповнили своїх обов'язків по конституції 1654 року і поводять ся нині з нами так, наче Переяславська конституція ніколи й не існувала. Вони чинять з нами так, наче наша нація зрекла ся своїх державних прав, віддала ся на ласку російським імператорам і згодила ся поділити однакову долю з Росіянами, що самі обрали собі царів. Але наш нарід ні сам, ні через своє правительство ніколи не давав такої згоди і ніколи не зрікав ся прав, що належать ся йому по Переяславській конституції. Через те Переяславська умова єсть обов'язкова для обох контрагентів: монархії московської і республіки української на підставі засади, що ніяка умова не може бути знищена або змінена однією волею одного контрагента без виразно висловленої згоди другого. Через те „Единая недѣлимая Россія“ для нас не існує! Для нас обов'язкова тільки держава московська, і всеросійський імператор має для нас менш ваги ніж московський цар. Так каже право! Та в дійсности ніякої ваги не має Переяславська конституція, всеросійські імператори єть наші необмежовані пани, а Переяславська конституція тільки „історичним актом“ та й годі. Якже з погляду права віднести до такого знування над правом? Коли один з контрагентів, каже право, переступив контракт, то

другому контрагентови лишається на вибір: або вимагати від свого контрагента виконання контракту у тому розмірі й напрямку, у якому він був прийнятий обома їми, або визнавши контракт зломаним у всіх його частинах, зірвати усякі зносини з контрагентом.

І тоді вже єсть панованнє сили, але не вплив права.

Наші суперечники можуть відповісти нам, що хоч справді контракт був повернений у нівець насиллями, облудою й підступом одного з контрагентів, але другий контрагент вже згубив не тільки право розпоряджати ся своєю долею, але навіть право протестувати, бо своїм довговіковим мовчаннєм він освятив неправні вчинки, і те, що було придбане кривдою, на підставі задавнення зробило ся правним. Через те вже пізно відшукувати колишні права.

Але в тім розміркованню не має ані крихітки правди. Перше: не може бути придбане на підставі задавнення те, що захоплене грабівницьким або злодіяцьким шляхом. Друге: розуміннє про задавнення не може відноситись до зневолення свободи. Задавнення може мати вагу тільки в правних відносинах, але не в безправних, а такі відносини московської монархії до української республіки. У межинаціональних відносинах задавнення може мати місце тільки відносно тих націй, що вже вимирають, що вже не мають життєвої сили, бо доки нація

живе, доки відчуває себе живою і сильною, доти нема місця для задавнення. Але мимо того розмова про задавнення не може грати ніякої ролі, бо наш нарід своїми завжденними протестами проти пановання Москви (Дорошенко, Мазепа, Кирило-Методієвське братство, Шевченко, селянські повстання 80-х років і т. д.) перервав течію задавнення, давши напрям розв'язати суперечку про обов'язковість Переяславської конституції тим способом, який може уважатись єдино дійсним і серйозним, се-б то, силою. Та навіть коли-б ми не бачили у нашій історії безупинних протестів, то й тоді наше власне існування єсть протест проти насилля не тільки над нами, але й над нашими предками, воно перериває течію задавнення, воно накладає на нас обов'язок розбити пута рабства, щоб — спадкоємці Богдана Хмельницького — ми по праву могли користуватись нашою спадщиною!

II.

Але коли ми маємо досить правних підстав для повернення Переяславської конституції і визволення зрабованої волі, то чи так стоїть питання про фізичні і матерьяльні засоби для осягнення нашої мети?

Наші суперечники кажуть, що логіка подій, напрям і течія життя з непереможною силою

пруть до повного вимирання, до повного вина-
родовлення нашої нації.

Над нами висить чорний стяг, а на йому
написано:

„Смерть політична, смерть національна,
смерть культурна для української нації?“

Се не є самі слова: зміст їм відповідає.

Коли в українській держави відібрано право
бути державою, то поодинокі члени колишньої
республіки позбули ся усіх елементарних полі-
тичних прав людини. Колишній український
республіканець має менше прав ніж нинішній
найостатнійший московський наймит. Правитель-
ство чужинців розпоряджаєть ся на території
колишньої української республіки наче в заво-
йованій сьвіжо країні! висмокрує остатні сили,
висмикує ліпших борців, здирає остатній гріш
з бідного народу. Урядовці з чужинців обсіли
Україну і зневажають той люд, на кошт якого
годують ся. Непокірливі тубольці погорджують
ся невимовно, а небезпечні з них засилають ся
на Сибір. Законами російської імперії зневажа-
єть ся право совісти, погорджуєть ся право
свободи особистої, ганьбить ся навіть недотор-
каність тіла. Колишній протектор української
республіки перемінив ся нині на правного ти-
рана, якому належить ся необмежоване право
над життям і смертю кожного з Українців. Цар-
ський Закон з 17 мая 1876 року наложив забо-
рону на саму мову спадкоємців Переяловської

конституції і вона вигнана з школи й суду, церкви й адміністрації. Потомство Павлюка, Косинського, Хмельницького й Мазепи вже збавлене права мати свою літературу, свою пресу: йому загадано навіть у сфері духовій працювати на свого пана. Таким чином українська нація платить „данину“ не тільки материяльними добрами, але навіть психіку та інтелект її експлуатують на користь чужинців. І не тільки панує над Україною цар-чужинець, але й сам Бог зробив ся чужинцем і не вміє української мови. Просвіта занедбана, культура знівечена і темрява панує скрізь по Україні. І через 247 років по Переяславській конституції „вільний і рівний“ Українець відграє ще гіршу роль ніж колишній ілот, бо в ілота не вимагали принаймній інтелектуальної „данини“, бо від ілота не вимагали любови й прихильности до своїх гнобителів, бо ілот розумів свій гніт, Українець же тільки: відчуває його. Така то є логіка подій і такі її наслідки. І от посеред таких лихих обставин ми зійшли ся до купи, ми згурмували ся ув одну сімю, перейняті великим болем та жалем до тих страждань, що в щерть наповнили народню душу і — хай навпаки логіці подій ми виписали на своєму прапорі: **„Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір карпатських аж по кавказькі.“**

Чи не захоплюємось ми?!

Чи не єсть сей ідеал наш однією з тих

пишних, сьвятих ілюзий, якими живе людськість, на які сподіваєть ся, та які розпливають ся зараз, скоро схочеш їх здійснити?

Може наша пристрасна любов до України підказала нам думку безглузду, безпідставну?

І чи можемо ми надіятись на симпатії широкого суспільства українського?

І, головне, чи здійснення сього бажання буде хосенне для нашої нації?

Здебільшого, яко головний аргумент проти нашого права на національне існування, проти нашого права на самостійність державну — виставляють те, що ми не маємо історичної традиції, не маємо минулого. На сьому аргументі не спиняти мемось через те, що помилковість його вже доведена нами попереду, теж і через те, що відсутність державно-історичної минувшини не може мати ніякого значіння для дужої, бадьорої нації, що відчула свою силу і хоче скористуватись своїм „правом сильного“. Для нас далеко важніший другий аргумент — се закид, що нація наша безсильна, некультурна й інертна. Хиба може, кажуть нам, темна нез'організована, розбита маса, неодушевлена ніякою ідеєю — творить історію при сучасних обставинах життя? Хиба тая маса відчуває національний або політичний гніт? Горстка божевільних може тільки сьмішити, але не викликати симпатій навіть поміж інтелігенцією, бо ціла українська інтелігенція охочо без протесту йде шляхом винаро-

довлення, а за нею й культурнійші одиниці з народу. Тай врешті, хіба українська національність не є тільки різноманітністю російської? Коли-б навіть було доведено, що ми тільки різноманітність російської нації, то й тоді нелюдські відносини Росиян до нас осьвячують нашу до їх ненависть і наше моральне право убити насильника, оборонюючись від насилля. Кров, коли вона пролита братньою рукою, ще дужче благає о помету, бо то брата кров! Нехай вчені розшукують, хто був кому родичем, — ображене чуття нації і кривда цілого народу гідують визнати моральні звязки з російською нацією! Через те ми можемо обсуджувати тільки засоби і способи боротьби.

І так ми некультурні. Се безперечно правда: наша нація некультурна. Власне, культурність її єсть історична, бо вона замерла на тім ступіню, на яким вона була ще у XVII ст. Се правда, що нація наша в загальній культурности з часу конституції 1654 року поступила дуже мало наперед, а з багатьох поглядів вона мусіла вернутись до нижчих форм життя, як політичного, як і соціяльного. Усі ті релігійно-культурні рухи, що були наслідком високої осьвічености й хвилювали наше суспільство у XVII віці, обіцяли статись джерелом не тільки свободи совісти, але й свободи політичної. Усі ті рухи були задавлені силоміць, були знівечені навіть елементарні політичні права, як право особистої

свободи (паньщина), і нація кинена у безодню темряви. Тоді була вбита стародавня культурність української нації, культурність так інтензивна, що кількома своїми проміннями вона змогла по-кликати до життя і могутності націю нинішних наших господарів.

Еге! Нині наші маси некультурні, але в самім факті нашої некультурности знаходимо ми найліпший, наймогутнійший, найінтензивніший аргумент і підставу до того, щоб політичне визволене нашої нації поставити своїм ідеалом! Бо хіба можливий для нашої нації поступ і освіта доти, доки нація не мати ме права розпоряджатись собою і доки темрява єсть спосіб держати нашу націю у неволі!? Доки ми не здобудемо собі політичних і державних прав, доти ми не мати мем змоги уладнати стан річий у себе дома до нашої уподоби, бо інтерес наших господарів єсть цілком супротивний нашим інтересам, бо росплющенне очей у рабів єсть небезпечне для панів. Сю останню задачу мусить узяти на себе національна інтелігенція. Се її право і її обов'язок.

А в історії української нації інтелігенція її раз-у-раз грала ганебну й соромицьку ролю. Зраджувала, ворохобила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народови, ніколи не уважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла добачати спільности тих інтересів. На очах історії сильна, освічена і культурна

інтелігенція України прийняла в XVI і XVII віках польську національність, і усі оті Четвертинські, Чорторийські, Вишневецькі та Тишкевичі — плоть від плоти нашої і кість від костей наших. Тоді сильним і могутнім замахом український нарід породив нову інтелігенцію. Ся друга прийняла російську національність протягом XVIII і XIX в. і всі оті Безбородьки, Прокоповичі, Яворські, Прощиньські, усі оті Гоголі, Гнїдичі, Потапенки, Короленки — і „ім же ність числа“ — усі вони наша кров. Нарід знову лишить ся без інтелігенції, інтелігенція покинула його в найгірші, найтяжчі часи його існування. Чи можемо зрівняти війну, пошесть навіть із отсим масовим відступництвом інтелігенції? І війна і пошесть — вони косять без розбору і учених і темних, бідних і богатих, відступництво забрало цвїт нації — найкультурнійшу її верству.

Се були такі дві страти, що годі знайти їм рівні в історії якої-будь іншої нації. Але український нарід здобув у собі досить сили, щоб навіть посеред найгірших обставин політичних, економічних та національних витворити собі нову третю інтелігенцію. Еволюція українського інтелігента третьої формації ще не укінчила ся, але характерна його прикмета служення своєму власному народови відбила ся в ньому з повною силою. Отже коли третя інтелігенція має органічні звязки з українською

Львівська и житомирська
публічна бібліотека

40304

1019

нацією, коли вона єсть заступником українського народу, єдино свідомою частиною української нації, то стерно національного корабля належить ся їй. Годі через те казати, ніби маса українського суспільства не має нічого спільного з остатньою формациєю своєї інтелігенції — українська інтелігенція єсть само суспільство у мініятурі, стремління суспільства се стремління інтелігенції, пориви інтелігенції — се пориви й сімпатії цілого суспільства.

А коли так, то ми стаємо око в око з питанням: „Коли українська інтелігенція є, коли вона заступник суспільства, коли вона бореться, то чому ми не чуємо про сю боротьбу, не бачимо наслідків її і навіть нічого не відаємо й про те, за що власне бореться та нова інтелігенція?“

Годі ось тут докладно відповісти на всі оті питання. Одно можна сказати, що первозвістника сучасного політичного українства — Шевченка не зрозуміло ані його власне покоління, ані поблизькі до нього. Коли Шевченко своїми стражданнями й смертю освятив шлях боротьби за волю політичну, національну та економічну українського народу, то поблизькі до нього покоління з так званого українофільського табору на своїм прапорі написали: „Робім так, щоб ніхто, ніколи, нігде не бачив нашої роботи!“ Сі покоління „білих горлиць“ своїм псевдо-патріотизмом деморалізували ціле укра-

їнське суспільство в протязі півстоліття. Налякані стражданнями Шевченка, а почасти й прикростями, яких зазнали його товариші, сі покоління виплекали цілий культ страхополохства, виробили цілу релігію лояльності, сі покоління своїм нечуванням сервілізмом своєю безідейністю, своєю незвичайною інертністю відіпхнули від себе цілий ряд рухів молодіжи, що стояла на українсько-національному ґрунті. Сі покоління зробили український рух чимсь ганебним, чимсь сьмішним, чимсь обскурантним! Сі покоління надали українофільству характер недоношеної розумом етнографічної теорії. Сі покоління самі найліпше назвали себе українофілами, себто людьми, що симпатізують Україні. Вони не хотіли навіть звати себе Українцями. Тактика й політика українофілів довела до того, що ціла молода Україна з відразою від тих одсахнула ся, симпатий же старої України вони не змогли собі приєднати. Таким чином українофіли лишилися без потомства, і сучасна молода Україна уважає себе безпосереднім спадкоємцем Шевченка, а її традиції йдуть до Мазепи, Хмельницького та короля Данила минаючи українофілів. Між молодого Україною й українофілами не має ніяких звязків — крім однієї страшної і фатальної звязі — своєю кровю заплатити за помилки попередників.

Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули і ніколи вже не вернуть ся. Третя У-

країнська інтелігенція стає до боротьби за свій нарід, до боротьби кривавої і безпощадної. Вона вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов'язок. Вона виписує на своєму прапорі сі слова: „**Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ.**“ Вона віддає себе на служення сьому великому ідеалови і доки хоч на однім клапті української території панувати не чужинець, доти українська інтелігенція не покладе оружя, доти усі покоління Українців йти муть на війну. Війна провадити меть ся усіма засобами, і боротьба культурна уважається також відповідною, як і боротьба фізичною силою. Потреба боротьби впливає з факту нашого національного існування. Нехай наша історія сумна й невідраднa, нехай ми некультурні, нехай наші маси темні подурені, ми все-ж існуємо і хочемо далі існувати. І не тільки існувати як живі істоти, ми хочемо жити як люди, як громадяне, як члени вільної нації. Нас багато — цілих 30 мільйонів. Нам належить ся будуччина, бо зовсім не можливо, щоб 1/30 частина усієї людности, ціла велика нація могла зникнути, могла бути задушеною, коли вона спроможна воювати з цілим сьвітом! Ми існуємо, ми відчуваємо своє існування і своє індивідуальне національне „я“. Наша нація у своєму історичному часто була не солідарною поміж окремими своїми частинами, але нині увесь цвіт української

нації по всіх частинах України живе однією думкою, однією мрією, однією надією; „Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ“. Нині ми всі солідарні, бо зрозуміли, через що були в нас і Берестечки і Полтава. Ми відродили ся з ґрунту наскрізь напоєного кровю наших предків, що лягли в боротьбі за волю України, ми висали з молоком наших матірок стародавню любов нашої нації до вітчизни і її свободи і ненависть до насилля над нами. Як не можна спинити річку, що зламавши криву на весні бурхливо несеть ся до моря, так не можна спинити націю, що ламає свої кайдани, прокинувшись до життя. Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу. Але ми мусимо пам'ятати, що ми тільки передтечі того великого, що йде за нами, ми тільки оповіщуємо його силу, ми тільки його післанці. Сей великий — увесь нарід український.

Але як партія бойова, партія, що виросла на ґрунті історії і єсть партією практичної діяльності, ми з'обов'язані вказати ту найблизшу мету, яку ми маємо на оці. Ся мета — повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 року з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії. Ми виголошуємо, що ми візьмемо силою те, що нам належить ся по праву, але віднято в нас

теж силою. Наша нація довго нездужала, але нині вже стає до боротьби. Вона добуде собі повну свободу і перший ступінь до неї: Переяславська конституція.

Ми розуміємо, що боротьба буде люта й довга, що ворог безпощадний і дужий. Але ми розуміємо й те, що се вже остатня боротьба, що потім вже ніколи не настане слухний час до нової боротьби. Ніч була довга, але ранок наблизився і ми не попустимо, щоб проміння свободи усіх націй заблищало на наших рабських кайданах: ми розібеємо їх до схід сонця свободи! Ми в остатнє виходимо на історичну арену, і або поборемо, або вмеремо... Ми не хочемо довше бути євнухами, не хочемо довше зносити пановання чужинців, не хочемо більше зневаги на своїй землі. Нас горстка, але ми сильні нашою любовію до України! Сини Вкраїни! ми, як той Антей, доторкаючись до землі наберемось усе більшої сили й завзяття. Нас мало, але голос наш лунає ме скрізь по Вкраїні і кожен, в кого ще не спідлене серце, озветься до нас, а в кого спідлене, до того ми самі озвемось!

Нехай жахляки та відступники йдуть, як і йшли до табору наших ворогів, їм не місце поміж нами і ми виголошуємо їх ворогами вітчизни.

Усі, хто на цілій Україні не за нас, ті проти нас. Україна для Вкраїнців, і доки хоч один ворог-чужинець лишить ся на нашій

території, ми не маємо права покласти оружя. І памятаймо, що слава і перемога — се доля борців за народню справу. Вперед! і нехай кожен з нас памятає, що коли він бореться за нарід, то мусить дбати за увесь нарід, щоб цілий нарід не загинув через його необачність.

Вперед! бо нам ні на кого надіятись і нічого озиратись назад!

5.000 екз. 160 р.
1.000 екз. 1.000 р.
Виданє Р. У. П. Ч. 2.

ред. 20 р. 1.000
до вересня
ДЯДЬКО ДМЫТРО

ОПОВИДАННЯ.

Ціна 30 сот.

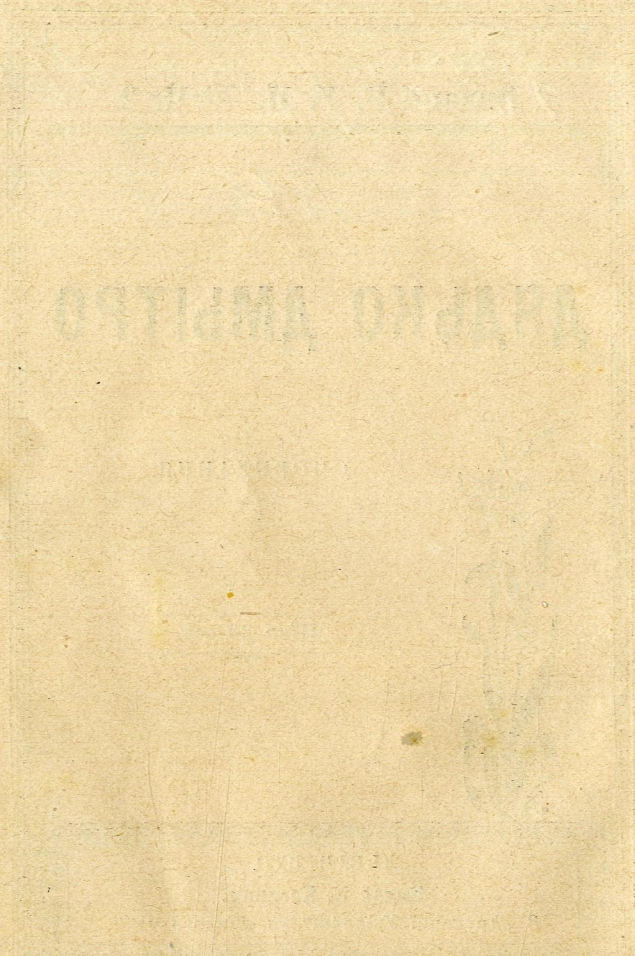
ЛВІВ 1900.

Видає Е. Косевич.

З „Друкарні Уділової“ ул. Ліндого ч. 8.

Львівська бібліотека
наукова бібліотека

40.301/конт. 2

Зъ самого краю нашего села, геть ажъ за выгономъ, по пидъ самымъ лисомъ стоить величенька хата зъ соломяною, почорнилою видъ довгого часу, стрихою; а спытайте кого хочете въ сели: коженъ вамъ скаже, що то хата дядька Дмытра. Такъ у насъ на сели вси называютъ одного господаря, чоловика дуже почесного, щырого, та ще до того-жъ такого розумного, що про що хочешъ його запытай, на все тоби одвитыть; и слово розумне скаже, и дило всяке до ладу доведе.

А вже що правда, и було де йому навчытыся. Ще хлопцемъ виддалы його до школы у городъ. Учывся винъ въ школи добре, то черезъ те, якъ скинчивъ винъ школу, то поставылы його за учителя. Але учывъ винъ дитей, такъ якъ йому здавалося найкраще, а не такъ якъ йому казалы; черезъ те винъ не подобався и його выгналы зъ города. Писля того винъ довго тынявся, та блукавъ по свитахъ, багато працювавъ на рижныхъ заводахъ та фабрыкахъ, та довидавшыся якось, що померъ його батько, повернувся до дому и ось уже рокивъ десять седыть помижъ нами на батькивському грунти.

Дуже любить дядько Дмитро кныжки читати. Де не побачить яку кныжку, заразь бере и читае. Колы кныжка яка не путяща, не по правди, або дурныцю яку списуе, то кыне ту кныжку пидъ лаву, та бильше й не звернется до неи; а колы кныжка добра, все въ ній напысано по правди, якъ слидъ, то бувало самъ и докладно перечитае, а потимъ и другимъ дастъ, або самъ людямъ у недилю чи въ свято яке голосно почи́тае, щобъ и люды правди вчы́лися, щобъ и имъ свитъ передъ очыма шыршавъ. Не разъ трапляється, колы винъ читае кныжку, спытаты його: а що тамъ, дядьку Дмитре, въ тій кныжци напысано? Тутъ покладе винъ кныжку тай почне тоби розказуваты; та такъ-же все тоби розказуе по простому, та докладно, що все зрозумієшь, нибы-то на долони передъ собою побачывъ. Не диво, що и полюбылы вси дядька Дмитра за його розумъ та щыре серце.

Не разъ и не двичи траплялося намъ балакаты зъ дядькомъ Дмитромъ про нашу гирку долю, та про наше убоге жытя мужыцьке. Одніеи такои балачки мабутъ ажъ до смерты не забуду, а ще для людей добрыхъ хочу то въ кныжци списаты.

Якосъ передъ вечеромъ зимою сыдили мы зъ дядькомъ Дмитромъ у чайній та по воли соби балакалы ты чаювалы. А на двори морозъ стоявъ лютый, а надъ вечиръ ще и хуртовына знялася. Колы оце чуемо заскрыпили двери,

ввійшло до чайної ще трое чоловіка, з нашого-жъ таки села.

— Помагай-би!

— Доброго здоров'я!

Пообтрушувалы снігъ, потупалы трохи чобитьмы, привиталыся и посадалы коло насъ пыты чай.

— Гарне оце пытво, чай, дай Боже здоров'я тымъ, що у насъ чайну завелы! озвався Тарасъ.

— Гарне, бо гарне, каже Иванъ, а далеко краще зъ морозу хочъ идну чарку горилки. Заразъ тебе оживыть.

— Э що й казать, одмовля Тарасъ; такъ де жъ його спроможеся? найменшій шкалыкъ коштуе тры зъ половиною копійки, тамъ и понюхать нема чого, а за чарчыну то вже платы симъ копіекъ, а де жъ його зъ naszymы заробитками взяты? И чого бъ то вона такъ дорого коштувала?

— Э де жъ не дорого, озвався и соби третій, Павло Калытенко, колы не дозволяютъ самымъ ии гнаты та торгуваты нею. Онъ у Васютинцяхъ мирошныка за те, що потайно горилку гнавъ, та сусидамъ продававъ по десять копіекъ сороковку, посадылы у холодну, та ще й, кажуть судыты будуть.

— Щось не певне, одмовля Тарасъ, де жъ таки wydано, щобъ чоловіка у тюрму садовылы та пидъ судъ виддавалы за те що горилкою тор-

гувавъ. Дядьку Дмитре хыба-ж це може бути? Хыба жъ це грихъ, або злодійство яке, нехай Богъ мылуе.

Злодійства не мае ніякого; озвався дядько Дмитро, самъ зробивъ, самъ продавъ — якій же тутъ грихъ; а що воно заборонено и у тюрму за це посадять, то Павло сказавъ щыру правду. Бо якъ-бы коженъ самъ робивъ та дешево продававъ, то хтобъ тоди купувавъ горилку дорого у шкальні (монополіи). Я два року робивъ на винныци, то й знаю що горилка на винныци коштує, щобъ зробити її зовсімъ дешево. Але панъ зъ винныци мусить її продавати неодминно тилькы у казну. Звычайно якъ продає, то бере собі зыскъ и платять у казни панови карбованця за відро горилки. У шкальні-жъ продають відро за 7 карбованцівъ. Такимъ чыномъ на кожному видри горилки казна мае зыску 6 карбованцівъ. А виходить якъ порахуємо, що колы мужыкъ купує на 7 копійекъ шкалыкъ горилки, то за ту горилку казна сама тратить 1 копійку, а зыску бере 6 копійекъ. А скільки жъ то отыхъ шкалыкивъ купують по всіхъ усюдахъ! А що-жъ то зъ тыхъ грошей роблять? А звычайно платять жалування панамъ акцызникамъ, тымъ що горилку купують, що продають, що у мисти сидять, та на папери выличують скільки то горилки выпито, а скільки казна заробыла, а найбільша частына цихъ грошей иде до царя,

та до кишень тыхъ, що побилля його. Отъ вамъ и маєте: бідный мужыкъ, що въ поти чола, мусыть заробляты кожду копійку, колы выще якій шкалыкъ горилки, що вартый меншь копійки, платыть шість копіекъ на корысть панивъ акцызныкывъ, що меньше працюють нижъ винъ, та на корысть царя и пидручныхъ, що зовсимъ ніякои роботы не знаютъ.

— Дивиться, здывувався Тарасъ, и хто те мигъ подуматы? здається выпывъ — запла ты, тай уже — а тутъ выходыть що платышь не такъ за горилку, якъ на царя та панивъ ни за що ни про що.

— Тай те сказаты, озвався Иванъ; звидкибъ царь та уси паны такъ и роскошувалы, якъ бы не мы мужыкы на ихъ не дбалы.

— А не инакше, сказавъ Дмытро, тилькы мы иноди платымо, тай сами про те часомъ до ладу не знаемо. Хыба зъ тютюномъ не тежъ саме, що зъ горилкою. Хоча й справди тютюнъ и дымомъ пускаешъ, а все жъ такы важко часомъ чоловікови безъ нього: запалышь люльку, то не разъ и про голодъ зъ нею забудешъ. Купуешъ соби чвертку тютюну до люльки, а половины грошей иде до казны. И такъ скризъ. До чого тилькы не доторкнысь, за все що тобі треба чы зйисты чи выпыты, або на одижъ, або до господарства, за все тягнуть зъ тебе податокъ; и не выдырають його сылою, а такъ нибы то поштыво та гречно, — бо, кажутъ нихто

тебе не прымѣше купуваты: маешъ гроши купуй, а не маешъ — то ни. Отъ и заплатишъ той податокъ такъ, що й самъ не знатимешъ, а подумаешъ, що вси тоти гроши за самый товаръ виддавъ.

Черезъ те цей податокъ не называетъ ся звычайнымъ, якъ той, що самы виддаете, а такимъ що, не просто видъ васъ, а черезъ иныхъ доходить у казну; и не выдырають його у васъ сылою, якъ подушне, або грунтове, а по малу, не значно. Податокъ той называется посереднимъ.

— А й справди посередній податокъ: хочешъ — платы його, не хочешъ — не платы; и завжде виддаешъ його не просто до урядовой казны, а напередъ крамареви, загомонилы люде. Се такъ, але по нашому те само брехня, що мы його платимо з доброй воли, на дили инакше, бо хыба жъ можна обійтыся безъ одежи, безъ горилки, безъ тютюну.

— Ось у тимъ и ричъ, одмовивъ дядько Дмытро. Урядъ добре знае, що е таки речи, безъ якихъ чоловікъ не обійдеться, яки мусить купуваты, чы хоче, чы не хоче; ось на ци сами речи и наложывъ податки, бо гадае соби, якъ бы такъ прыйшло ся мужыкови въ разъ заплатиты ще 10 або 20 рубливъ податку, то винъ бы зразу побачывъ, що то урядъ його обдыра; а такъ платитъ по копійци, по килька копіекъ и не гадае навить, що ци гроши разъ

у разъ идуть до урядовой казны. А хыба то все? хыба мало иншыхъ податкивъ, такихъ, що одразу и не побачышъ, и не помыслышъ, що воны е, а зъ потреби чы хочешъ, чы не хочешъ, а мусышъ ихъ платыты.

Хочъ-бы напрыкладъ податокъ штемплъовый — одъ того паперу що зъ орломъ. Самъ папиръ що вартый? може меньше копійкы, а купуешъ його — платы золотого, два золотыхъ, а есть таки, що и килька карбованцивъ коштують. А одначе сами знаете, чы то треба прошеніе яке до начальныка податы, чы справа въ канцеляріи, то все треба зробыты по форми, и звычайне треба штемплъового паперу купыты.

А знову крамарь якъ платыть за те, що йому дозволяютъ торгуваты, то звидки бере винъ на те гроши. А вже жъ зъ мужыковой кишени, бо мужыкъ мусытъ прыйты до нього за своею справою.

Прыходыть на прыкладъ чоловикъ до жыда у крамныцю и каже: Дай мени, Мошко, хунтъ оли. — Добре. — А по чимъ коштуе? — 20 копіекъ. — Бога хыба не боишь ся! За щожъ такъ багато? Мы-жъ перше сами тоби виддавалы олию по 4 карбованци пудъ, то выходыть по 10 копіекъ хунтъ. — Ну виддавалы, виддавалы — одже жъ бачышъ, що я плачу до уряду за патентъ 45 карбованцивъ на рикъ, а ще

усяки податкы... Ну то й що йому на те скажешъ?

Не разъ буває замыслышь ся, черезъ що то такъ усе подоросшало, а того и не розуміешъ, що причъ того, що воно варто, платышь ще посередній податокъ урядови. Або ось на прыкладъ.

Панъ, що має фабрыку закупывъ соби десь за кордономъ машины и везе ихъ до дому; а на кордони, урядъ спыняє ихъ, штемплює и бере зъ нього податку иноди цили тысячи карбованцивъ. Доходять тоди ци машины до фабрыки, починають на ихъ прясты полотно, а потимъ продають крамарямъ великими шматками. А крамари привозять ти полотна до насъ на сорочки та на иньши потреби для жинокъ и чоловікивъ. Отъ-же крамаръ мусыть заплатыты за патентъ та маты соби зыскъ, та тежъ той панъ що має фабрыку, те жъ мусыть соби маты зыскъ та вернуты ти тысячи карбованцивъ, що винъ заплатывъ за машины и податкы за ихъ. Отъ носять люде полотна, а того не знаютъ, не видають, що вони заплатылы крамареви не тилькы за полотно, а и зыскъ його и ти тысячи рубливъ, що панъ, перевозячы машины черезъ кордонъ, виддавъ за ихъ податку урядови.

Або ось ище. Купує соби чоловікъ у мисти косу. Вертається соби до дому и робыть рахунокъ, скильки то винъ заплатывъ за зализу,

скильки за роботу, а скильки ще крамарь взявъ соби зыску, а того навить не миркуе, що вже за саме зализо въ горахъ, де його копають, урядъ потягъ свои гроши; а мужыкъ купуе косу — черезъ те саме винъ и податокъ на зализо мусивъ сплачуваты.

Такъ усе, щобъ мужыкъ не купувавъ, за все мусить хочъ щось заплатиты урядови. Розуміеся не завжде платиты багато, часомъ килька копіекъ усього, але зъ тыхъ копіекъ роблють ся карбованци, а урядъ дистае зъ мужыкивъ тысячи тысячъ карбованцивъ доходу.

Платите вы податокъ за все, за все, що тильки купуете, а не робите сами. А хочъ бы хто и самъ выкувавъ соби сокиру, то всежъ такы повиненъ бувъ купыты зализо и купцеви заплатиты податокъ урядовый. Однимъ словомъ обдырають мужыка на вси боки тай уже; — а все зъ того починаеть ся, що панъ, або крамарь заплатитъ податокъ, а на останци завжде ти гроши идуть зъ нашої мужыковой кишени.

— Ой, що правда, то правда, озвався Павло. Алежъ, дядьку Дмытре, не тильки-жъ мы все купуемо; адже паны та крамари тежъ горилку пьютъ, и купують полотно и иньши речи, мусять же и вони тежъ щось платиты?

— Що платять вони, то платять, тильки ихня платня не прыходить ся до нашої, такъ якъ муха до вола. Адже и самъ ты розуміешъ,

що колы одынь чоловикъ заможнѣйше другого въ десять, або сто разивъ, то видъ того винъ не зйистъ въ сто разивъ бильше. Правда вы скажете, що може панъ и выще въ десять разивъ бильше, нижъ мужыкъ — хочъ не горилкы, то якого вына заморського, такъ на выно податокъ не великій.

— Справедливо кажете, дядьку Дмитре, кажемо йому на те. Мы й сами бачимо, що той податокъ, що вы його посереднимъ назвали, якось выходить заривно якъ и подушне, а може ще й гирше?

О, ще й далеко гирше, каже дядько Дмитро. Вы тилькы звернуть на те увагу: подушне заплатылы разъ на рикъ видъ себе, яко господари, хозяины дому, отъ и кинецъ. А одижъ, струментъ, горилка, то зовсимъ инша ричъ. Хыба тилькы вы сами одягаєтеся, та горилку пьете? або хыба наши жинкы не пьютъ, або диты не потребують одежи, чы що? Отъ вы и платите не тилькы за себе, а и за жинку, за дитей, безъ лику, безъ миры, за коженъ шматокъ, що въ ротъ поклады.

А здається тилькы, що ти посередни податки не таки тяжкы, черезъ те, що платите ихъ не разомъ, а по троху, що разу, якъ що купуете; и сами не зауважали, що заплатылы.

Та на решти, що тутъ довго балакать: щобъ переконатися, скильки то податкивъ по серднихъ платитъ панство, а скильки ихъ иде

видъ мужыкивъ, то найкраще заразъ порахуваты: найперше горилку слыве всю выпывають люде прости — а урядъ мае за неи що року 230 миліонивъ, то буде — тысяча разивъ по 230 тысячивъ рубливъ зыску — все то гроши наши — мужыцьки. Знову видъ крамаривъ за право торгу — 16 миліонивъ, а іи ци гроши, мовлявъ, идуть зъ нашої мужыцької кешени. Знову суть податкы на папиръ штемплъовый, на пашпорты, на квиткы видъ зализныць, на рещти на зализно, мидь та инши речи, що выкопують у горахъ, все то въ купи буде 37 миліонивъ. Будемо рахуваты, що акцызу за тютюнъ, цукоръ, за лысты, що пошта возыть, за телеграфъ платыть саме панство зъ купцямы; хочъ то правду мовляты, видомо кожному, що и мужыкъ люльку курыть и лысты часомъ поштою видсыла, але се залышымо! Зкыньмо зъ нашого рахунку ти 30 миліонивъ, бо и панство издыть и горилку пье. Гляньте, якій я до ныхъ справедливый! нехай не скажуть, що мужыкъ не по правди робыть. Ну, то ось и выходыть, що за горилку за пашпорты, за папиръ штемплъовый, зализныцю и инши речи, конче потрибни до жытя, урядъ саме видъ простыхъ людей бере слыве 280 миліонивъ карбованцивъ.

Ось теперъ и поривняйте панскій податокъ зъ мужыцькымъ: 30 миліонивъ и 280 миліонивъ,

А колы усихъ людей по Россіи, зъ которыхъ урядъ царскій зтяга оци гроши, себѣ то селянъ та мищанъ буде 70 миліонивъ, то на кожного чоловіка выпадае заплатити по 4 карбованци. А якъ личыты, що кожна родына мае прынаймий пятеро людей, то маєте, що господарю доводиться платити того посереднього податку 20 карбованцивъ на рикъ.

— Одначе-же, озвавъ ся Иванъ, дядьку Дмитре, оти паны идять и пють таки рижни речи, що ихъ мужыкови може и въ раю не прысныло ся бѣ исты. И везуть усе те зъ за кордону. Чыжъ-те все урядъ дурно перепуска? Адже жъ колы зъ насъ тягнуть акцызы за те, безъ чого чоловікъ не обійдетъ ся, то тымъ бильше повинно-бѣ обложыты податками рижни паньски выгадки.

— Та вже, повирь мени, брате, мовыть дядько Дмитро, що урядъ царскій самъ соби не ворогъ и де може що задраты, то тамъ и здере, — мертвому не подаруе. Тилькы бачъ, зъ панивъ то винъ не тягне такъ багато. Це можно заразъ довесты личбою, бо ти гроши, що урядъ бере на кордони вси запысани и напевне видно, скильки то ихъ буде — ото всихъ 60 миліонивъ на рикъ. А зъ усихъ тыхъ миліонивъ найбильше беретъ ся зъ такого товару, що и простому людови потрібенъ и винъ за нього платити. Найбильше привозять машинъ, що выроблюють сукно и полотно на

одежу, привозять косы, серпы, сокиры, та инши струменты, фарбы, силъ, однимъ словомъ все таки речи, що мужыкъ або самъ ихъ купуе, або черезъ крамаря, але завжди зъ своей кешени заплащать. Такъ ось якъ добре поличыты, то за чысто паньскій товаръ, напрыкладъ за выно, за сукна рижни, за едвабы урядъ якъ достане якихъ два тры миліоны, то й те ще буде за багато. А панство та крамари ще гвалтъ чынять, — що страшенни податки накладено на закордонни товары. А спытай ты ихъ що воны роблять? Чы жъ панъ колы хочъ одну пивдесятыну поля выоравъ? Чы крамарь колы самъ коло машины выробывъ хочъ одыный шмать полотна? Все то зроблено нашымы, мужычымы рукамы. Мы збудувалы и будынки высоки, и палацы багати. Мы и фабрыки та заводы побудовалы и мы жъ таки на ихъ и працюемо. Мы панови землю выоралы, и хлибъ выжалы и змолотылы и до клуни звезлы. И зъ насъ ото деруть податкы, зъ котрыхъ живутъ царьски урядныкы та инши дармониды.

Все мы, все зпирається на насъ, мы всихъ годуемо, всихъ одягаемо, вси живутъ зъ нашою праці, питъ нашъ, та кровъ нашу смкочуть, а мы за те все бидуемо, холодни та голодни ходымо! А панство та купци! що воны роблять — Такъ соби ходять коло работы, та гукають на мужыка, нехай хочъ здохне коло работы, абы на ихъ якъ найбільше праці поклавъ. Кажуть,

що воны намъ за працю платять — брехня, ничого воны не роблять и ничого не платять! бо се що воны мають, давнийше зъ мужыковой кешени награбовано.

Такъ все панство живе зъ нашої праці, та ще й вси тягары на насъ звалоуе. Хоть-бы на прыкладъ пипъ: адже винъ мае таке жалуваня, що и самъ мигъ-бы зъ нього жыты и биднымъ ще допомогаты. Але пипъ на инше пыльнуе, звидкы бѣ лышню копійку до кешени потягнуты, та те-жъ бере зъ того-жъ такы мужыка. Чы то за винчанья, чы за хрестыны, чы за яку иншу потребу, за все мусышъ ему добре заплааты. Та хоть-бы жъ за те пипъ намъ добра жычывъ; а то жъ хто сыльнійшый, хто богатшый, до того и винъ прыстае и сторону того трымае. Тымъ то и насъ пипъ що разу наставляе, що мы повинни уряду та царя послухаты. А для чого попы намъ тее радять? бо-жъ сами панамъ та цареви слугують, видъ уряду и жалуванья отрымують, а имъ панство та урядъ наказують, щобъ насъ у темряви та слухняности трымалы.

Пипъ и самъ боиться, що бѣ мужыкъ не порузумнишавъ, бо тоди бѣ уже не давъ себе попови обдыраты.

Замовкъ дядько Дмитро, а у насъ видъ сливъ його ажъ серце защемило; тай миркуемо мы, якъ то вси бидного мужыка обдырають, грабують, зневажають його, а винъ мовчыть и

мовчыть. Та не вже жъ мы такъ цѣлый свѣй викъ мовчатимемъ, колысь и мы свого будемо домагатыся, и мы добьемся кращої доли.

— Ой братья, мовить дядько Дмытро, не саме це тилькы обдурювання, бо на вищо обдурюваты, колы вони середъ билого дня грабують. Хыба царськы урядныкы встыдають ся обидраты мужыка? Того ще не бувало. Безъ усякого сорому деруть та луплять: давай — тай уже!

А бо то не злодійство, не гвалть? Прыходить часъ заплатиты податкы, — не разъ у хати беда така, що исты ничого, а прыйде староста та збирщикъ, той оддаешъ все що маешъ, а самъ жывы якъ хочешъ, хочъ зъ голоду вмирай! Така то доля наша гирка та нещаслива! якъ згадаешъ часомъ, то ажъ слёзы зъ очей сами потечуть...

А не виддасы остатньої копійки, заразъ спродають усю худобу, а глытаи та мыроиды тилькы й пыльнують зъ боку, якъ-бы то зъ нашої нужды та соби збагатиты, и купують за дурныцю те, на шо иноди чоловикъ кильканадцять рокивъ кривавої праці поклавъ. Такъ ото робить ся: продадутъ худобу, а прыйде весна, нема чымъ рилли заораты, треба просыты багатшыхъ, а потому тяжко доводитъ ся имъ те одробляты. А скажить мени, мои любі, за що вони тягнуть зъ насъ подушне, або грунтовой податокъ, за яки тяжкы грихы? Хыба за

те, що насъ на свить божый народылы, що насъ земля свята носить, за те що на день ясный, на сонце Боже поглядаемо?

А знову рижни податки до волосты, то на судъ, то на писаря, старшыну, соцькихъ та инше — сами вже гараздъ знаете скилько то ихъ, що и переличыты важко; хыба вамъ треба казаты, скильки то тыхъ рубливъ, що гвалтомъ у васъ выдерають що року, хыба не коженъ памятае, скильки то его копіекъ кривавымъ потомъ заробленыхъ иде що року до чужой кешени?

— Такъ, такъ, каже Тарасъ, щыру правду провадыте дядьку Дмытре, тяжки то тяжки наши податки: и за що ихъ берутъ, и за що выдерають тую копійчыну кривавымъ потомъ заробленую?

— А скажить, спытався Павло, чы багато грошей иде до уряду такимъ чыномъ?

— А хыба мало? 125 миліонивъ — отъ скильки! А зоветься той податокъ звычайнымъ, простымъ, бо його здырають зъ тебе просто, а не такъ якъ той податокъ, посередный. Це давай, тай годи, не смій навить и пыснуты.

Ой зле та погано було намъ за панщыны, и не дай Боже, щобъ ти часы колы повернулыся, але и заразъ, якъ пыльно прыдывытыся, то мало чымъ и краще; далы намъ волю, далы — але та воля выходытъ, якъ и давѣа паньска неволя.

Нема що сперечаты ся, що теперь лише, нижъ було давнійше за часивъ панщыны, прынаймни чоловика не бьють и не уважають за быдло, якъ то давнійше бывало; заразь нибы коженъ трохи вильнійше; але що зъ тией воли, колы земли мало, беда въ хати, податкы треба платыты, и якъ давнійше атаманъ зганявъ мужыка на паньску роботу, такъ теперь злыдни насъ женуть самыхъ иты до пана на нужденный заробитокъ. Вильно тоби, брате, не йты на роботу — нихто и слова не скаже, але за ту волю мусышь зъ голоду умерты и ты, и твоя жинка и твои диты, а не матымешъ чымъ заплааты податкивъ, то и худоба твоя уся пиде на марне. А податкивъ бачыте скильки понакладалы, писля того, якъ волю дали. Мы малы за крипацтва панщину, оброки, а теперь мусымо 10, 15 а то и 30 карбованцивъ на податки виддаваты! 30 карбованцивъ — а звидкы ихъ взяты? вже жъ зъ земли не выкопаешъ, не продасы збижжя, бо тоби-жъ самому не разъ на хлибъ бракуе, не разъ писля велькодня мусышь для себе купыты, бо земли мало — не выстарчае. Мусышь тоди иты на заробиткы, мусышь на ти 30 карбованцивъ сто день зъ року працюваты на иншихъ, абы якось прожыты, абы податкы заплаатыты.

— Правда, сказавъ Павло замыслывшыся; и завжде въ скрутный часъ надходить оте здырство, що зветься податкамы. Не ма чого,

— якъ такъ дали пійде, то прыйдеться намъ хыба громадою цілою иты зъ торбама по свиту. Ничого никола въ свій часъ не продасы, тай то ще за абы яки гроши, абы тилькы видъ збирщыкивъ одкупытыся.

— А глытай та мыроиды тилькы прыглядаються якъ ти крукы, якъ-бы зъ насъ живыхъ кровъ выссаты. Продасы худобу въ осены за копійкы, а на весну у того жъ такы глытая и за карбованци не купышъ. Отъ- такъ и доробыся до чого! А не дай Боже позычышъ у кого грошей, то и за ціле жыття не сплатышся, тры шкуры глытай зъ тебе здере.

— А земли, чы то-жъ намъ багато надилылы, додавъ Иванъ, та й земля-жъ мисцямы така, що й дывытыся на неи не хотилось-бы. Выорана, перетлила, часамы той зерна тоби не поверне. Гною нема, нема чымъ добре гараздъ и управыты. Прыйдуть жныва — у пана ныва ажъ вылыскуецься золотымъ жытомъ, а у тебе сама солома зъ кукилемъ на поли. Не оденъ такимъ чыномъ кыне хату, землю, жинку, диты та й помандруе въ свить за очы, куды ногы понесуть.

— То доля всихъ насъ така, озвався дядько Дмитро. Хто чесно працуюе на своему загоны, не скуповуе чужыхъ грунтивъ, що за пивъ-дармо продаються, хто не корыстуецься зъ чужои биды та не збогачуецься кривдою, то напевне ранійше, або винъ, або його диты по-

выненъ буде виддаты свѣй шматокъ земли, ту нашу найдорозшу кривавыцю на податки урядови, або глытаямъ.

Купци, мищане, та й може не иденъ таки и мужыкъ збагатившы чужою кривдою за пивдармо купуватымуть наши грунты, що разу бильше матымуть земли, а насъ що разу бильше пиде вѣ свить шукаты заробитку, литомъ на степы, а зимою по мистамъ (городамъ) на фабрыки а заводы. Бувавъ я тамъ, багато бачывъ такихъ, що по фабрыкамъ та заводамъ працюють; — свои то люде. Почны лышенъ зъ якимъ про наше горе балакаты, то якъ стане тоби поясняты, якъ то мужыкы зъ робитныкамы скинуть колысь зъ себе неволю, ажъ веселѣйше чоловикови на души зробыться. Вони жъ мене перши навчылы, що селянынъ та робочій, — то идно, що вѣ купи вони повинни трыматься, бо однаково працюють и однаково ихъ урядъ та дукари обдырають.

— „Такъ, такъ, додавъ Тарасъ, хто заможный, тому було и есть добре, а бидный, чы то на сели, чы у городи, то завжде гирше, та гирше вѣ злыдни впадае.

Замовклы мы, попылы чаю. Одначе, дядько Дмытро, бачымо не всыдыть спокійно, и якъ почавъ, то такъ и провадыть дали:

— Та вже колы мы розбалакалыся, то доведемо жъ до краю. Подывымо ся жъ хочъ однимъ окомъ, куды то дивають ся наши гроши,

чий то кешени набывають ся зъ нашої кривавої праці? То може жъ такы вси ти податкы идуть на нашу корысть, такъ-бы то прецинь повинно буты. Якъ-бы жъ мы сами зъ себе правылы и сами на себе накладалы податкы, то прынаймни ти наші гроши йшли бъ на наше власне добро. Подывимо ся жъ-на що то ихъ урядъ царський спожыва. Отъ бачыте, що року робыть винъ такый рахунокъ, де и на що выдае гроши, и рахунокъ той завжде друкують у часопысяхъ, (газетахъ) — тамъ то вычитаете усе, що я вамъ заразъ розкажу — ось послушайте но тилькы: На самъ передъ одна царська родына бере що року 16 миліонивъ карбованцивъ опричъ доходивъ зъ маєткивъ призначеныхъ на царя. Розумиете вы, яке то воны соби жалування призначають? 16 миліонивъ то якъ разъ по 45 тысячъ карованцивъ на день прыходыться.

То якъ бачете мае зъ чого царь гуляты на наші гроши. Якъ тилькы дытына царська родыться, заразъ їй царь призначае сто тысячъ карбованцивъ на пелюшки, а коханкамъ своимъ то ще й бильше дае. Помиркуйте тилькы, 16 миліонивъ що року для однієї тилькы родыны. За такі гроши можно булобъ пивъ губерни выгодуваты. Богато грошей, нема що казаты, алежъ на те винъ и царемъ: бо чымъ бы жъ винъ одризнявся видъ иншихъ людей, якъ-бы не тымъ що бильше грошей мае; одже жъ винъ такый чоловикъ, якъ и коженъ зъ насъ,

може ни трохи не мудріійшій усякого иншого и не краще, а навпаки далеко гірше, бо має силу, мигъ бы богато доброго зробыты, а винъ про те тилькы й дбає, абы здерты зъ кожного якъ найбільше, абы тилькы йому було якъ найкраще.

Погляньмо-жъ, якъ то винъ тыхъ мільйонівъ спожыває, що винъ за наши гроши справляє. А отъ що? бавить ся, гуляє, святкує, справляє пышны обиды, п'є, бенкетує та живе въ пышныхъ золоченыхъ палацахъ...

Ну, а якъ пытаємо, якимъ добромъ винъ намъ за ти 16 мільйонівъ одплачує? О! великимъ добромъ — є за що и подякувати! Кажуть люде, що то царь давъ намъ волю видъ панщыны. А то бачте панщына такъ людямъ надокучыла, що въ богатыхъ мистахъ особлыве на України, а то и по Московщыни тежъ почалы воны бунтувати, не хотилы до работы ходыты. Перелякався царь тыхъ бунтивъ мужычыхъ, тай змиркувавъ, що якъ не знесе панщыны, то мужыкы и до нього доберуться. Черезъ той страхъ за свою власну шкуру и давъ винъ волю, а своимъ урядовцямъ велівъ казаты намъ, якіи то винъ добродій, якъ то винъ насъ шанує. Ой шанує, бодай и не казаты!

Не посвивъ царь даты волю, якъ заразъ же збільшывъ и податкы, понасажувавъ намъ усякихъ урядовцівъ, начальныкивъ, пысаривъ,

щобъ насъ держалы у страхови та податкы зъ насъ стягувалы.

Бо добре видномо, що на воли та пры достаткахъ мужыкъ пидниме голову — то й заставляе царь на мужыка страхъ нагоныты, щобъ часомъ якого лыха своимъ розумомъ не накоивъ. Ще може не захоче своєї кривавої праці панамъ ни защо виддаваты! не захоче послухаты ни попа, ни пысаря, ни начальныка, ни самого губернатора, та захоче своимъ розумомъ доходити якъ йому здається найкраще? Може и податкивъ платити не захоче, и до вѣйска не дасться на мордуваня своихъ бративъ! Що тоди буде, якъ уси мужыкы, людѣ цѣлый ни податкивъ не захоче даваты, ни до вѣйска не пѣйде!

— Такъ, то такъ! Але-жъ хыба вѣйсько тилькы зъ самыхъ нашихъ людей? озвався Иванъ — тамъ ще бильше кацапивъ, то вони жъ завжде помогутъ своему царевѣ, — и грошей дадутъ и до вѣйска пѣйдутъ на його оборону.

— Що тамъ бильше кацапивъ, то правда, але жъ слухайте, що вамъ скажу: Я бувавъ не тилькы въ нашій Украинѣ, але рокивъ тому 12 бувавъ я далеко у кацапивъ, у ихъ власній землѣ, Московщинѣ, то и бачивъ тамъ ихъ жыття, не лише воно видъ нашего. Аджѣ-жъ мужыкъ московскый не пѣдъ инымъ живъ урядомъ, а пѣдъ тымъ самымъ що и мы; якъ

насъ урядъ душыть усимы сыламы, дере все до остатнього гроша, такъ и ихъ зовсимъ обдырае. Такъ само у ихъ мужыкъ зъ голоду вмирае на багатыхъ паньскихъ ланахъ, конае въ биди по купецькихъ фабрыкахъ; ба навить бильше, бо земля у нихъ ще гирша. То мусять же и мовковському людови очи прозриты, мусять же и воны побачыты, що царь ихъ тилькы обдырае.

— Та що тому цареви зробышъ, забурмотивъ Тарасъ, не буде одного, то другый такъ само насъ обдыраты буде.

— До часу буде, ажъ скрыкнувъ дядько Дмитро, и очи у нього заблыщали страшнымъ огнемъ; не довго ждаты, прыйде кинець на нашихъ царивъ. Нехай тилькы уси мужыкы збудяться зи сну, та захочуть сами соби рады даты, хто тоди буде царя бороныты? Кажете москаль; але й москаль що винъ мае за свою службу? Памятаете останню вйну зъ туркамы, що була 23 роки тому назадъ, бильше якъ трыста тысячивъ ихъ до дому не вернулося. Половина бидныхъ москаливъ полягла видъ турецькыхъ куль та шабель, а половина зъ голоду повымирала, бо генералы кралы, та москаливъ голодомъ морылы.

Тяжка доля и тыхъ, що повернулы до дому зъ вйны; все то змордоване, покаличене, часто безъ ногы або безъ руки. Якъ тутъ жыты, колы заробыты на хлибъ не мае вже сылы, а на тижъ

килькандцять копієкъ, що царь дае, не выжывешъ. А вѣйны не мае, то не краща доля москалева. Муштрують его, бѣють, мордують вси начальныкы та царьски генералы. Чы може жъ царь довше покладатысь на такого москаля.

Ой люде, люде! якъбы такъ не оглядалися на нашихъ ворогивъ, а поличылы сами свои сылы, то заразъ було-бъ лишне на свити. Адже-жъ мужыкивъ далеко бильше, нижъ усихъ москаливъ царьскихъ. Не такой дужый царь и не таки слаби мы, якъ це намъ здається.

Отъ якъ-бы зрозумілы уси мужыкы, скильки ихъ тилькы есть, що помы царь зъ панамы, зъ начальныкамы, та всимы своимы урядовцямы пануватымуть надъ людомъ, та гнитытымуть його, доты мужыкы жытымуть у злыдняхъ та въ недоли. Коны повстануть уси мужыкы и выженуть усихъ начальныкивъ та здырчивъ, отъ тоди, якъ одчахнуть ся мужыкы видъ усихъ пявокъ, не потрибно буде платыты такихъ страшенныхъ податкивъ, не треба й буде виддаваты своихъ дитей у москали на мордування. Тоди мужыкы будуть радытыся власнымъ розумомъ, господарюваты такъ, щобъ усимъ було добре, заберуть уси паньски та царьски земли, уси левады та лискы, бо земля повинна належаты тымъ, хто чи обробляе. Отъ тоди то буде правдыва воля та свобода!

Дивною намъ здалася тая мова дядька Дмытра — ни хто до насъ доси такъ не бала-

кавъ, нихто й не гадавъ, що мы мужыкы можемо бути такою сылою. Здавалося зрозумити тилькы усе, зробити що винъ казавъ, и въ однѹ хвилью ни уряду ни панивъ бы не було, податкы зниклы бѣ а зѣ ными и беда наша виковична зниклабѣ.

Тымъ часомъ дядько Дмитро провадивъ дали: Ну! то вернемося жѣ до дила. Я показавъ вамъ, та вы й сами гараздѣ знаете, яка то наша царська воля, и чого мы можемо видѣ царя сподиватыся. Ще й доси царський урядъничого доброго для свого люду, для мужыкивъ не зробивъ. Коны правлять людмы цари то вони всіхъ гнитять, та миркують тилькы про те, якѣ-бы имъ було якъ найкраще. А коны править усимъ шляхта, панство, якѣ це було ранійше у насъ, а заразъ е у нашихъ-же таки людей у Галычини, то шляхта, чы панство все такѣ керуе, абы тилькы панамъ було добре, а мужыкѣ нехай живе якѣ собака, въ злыдняхъ та въ темряви, нехай тилькы працѹе на всіхъ та платить податкы. Такѣ завжди було и буде, поки будуть правуваты людомъ цари, шляхта, панство, купци та деяки богачи.

Треба, щобъ людъ самъ собою управлявся, то тоди тилькы й може йому бути добре. Бо чого жѣ намъ сподиватыся доброго видѣ московского царя та уряду; та хиба жѣ царь самъ не панъ, не купецъ, не фабрыкантъ?

Адже и винъ мавъ за панщыны крипакивъ, що звалыся казеннымы людьмы. И що-жъ хыба винъ хочъ своимъ людямъ давъ справедливу волю? а панъ винъ найбільшый зъ усихъ панивъ, мае винъ, не здывуйтеся, 11 миліонивъ десятины земли. А пры тому хыба винъ мало мае усякихъ фабрыкъ? Може гадаете, що по його фабрыкамъ добре жыты робитныкамъ? Пидить побачте, якъ я бачивъ, то може ще й гирше якъ у де-якихъ панивъ. И чого мы могли сподиватыся, видъ найбільшого пана, видъ найбільшого фабрыканта? Такъ ось и выходить, що мы ни на кого не можемо покладатыся, ни на царя, ни на панивъ — а едыне тилькы на себе самихъ.

Тай того ще мало. Не досыть цареви того, що винъ мае сылу насъ рабуваты, скильки захоче, а винъ ще черезъ свои дурныци та выгадки наробывъ таку сылу долгивъ (боргивъ), якихъ певне зъ роду не сплатыть; заразы самого проценту урядъ царскый сплачуе по двисти миліонивъ карбованцивъ що року рижнымъ богачамъ — москалямъ, нимцямъ, жыдамъ, та нашимъ те-жъ дукарямъ.

Не легко то розказаты, але знаете що то таке долгъ урядовый? Це колысь царь загадавъ своимъ урядовцямъ позычыты грошей, бо не було на що провадыты вйну, та рижни выгадки оплачуваты. Якъ загададавъ той позычылы по рижныхъ богачахъ, а теперь, знаете, скильки

того долгу лежыть на нашихъ головахъ? Ажъ страшно сказаты: дви тысячи симсотъ миліонивъ (2,700,000.000) карбованцивъ. Це стилькы грошей що и вченому не легко напысаты, а зрозумиты ще важче. Якъ бы казна що року все, що здыра зъ людей, виддавала позычальныкамъ, то тоди за тры роки начысто не сплатыла бъ.

Такымъ чыномъ, мы люде прости, що ни копійкы зъ тыхъ грошей николы не бачылы и не позычалы, циле життя есьмо довжныкамы и що року зъ кожнои родыны слыве 15 карбованцивъ повинни даваты, абы тилькы процентъ за царськи довгы заплатыты нашою кривавою копійкою.

И то такъ буде безъ кинця! за царськи та рижни дурныци будемо и мы и диты и внуки наши, выплачуваты.

— А скажить, спытався Иванъ, чы багато буде грошей, отыхъ долгивъ, такъ якъ бы ихъ на власни очи побачыты?

— Чы багато? А осьъ я учора дома намысне такый рахунокъ робывъ. Якъ бы оци вси гроши 2.700 миліонивъ зибраты срибнымы карбованцямы, то якъ вы гадаете, скилькы то все буде важыты? У мене въ кныжци запысано, що тысяча срибныхъ карбованцивъ важыть 1 пудъ и 11 хунтивъ — отъ я порахувавъ скилькы то вси гроши будутъ важыты и у мене выйшла така вага, що страшно й поду-

маты: тры миліоны чотырыста п'ятдэсяць тысячывъ (3,450.000) пудивъ срибла! Якъ бы зибраты ти гроши у вагоны зализныци (чавункы) по 500 пудивъ у коженъ вагонъ, то треба буюлобъ на то 6900 вагонивъ, а якъ бы ти вагоны поставыты у рядокъ одинъ за другимъ, то простяглысябъ воны на 41 верству. Осъ теперь тилькы можно й зрозумиты, якій то довгъ казны, що мы сплачуемо.

— Боже мылосердный, мини-бъ того и у ви снѣ не прыснылося бъ, скрыкнувъ Тарасъ. Одначе кому жъ сплачують ти 200 миліоннвъ карбованцивъ проценту, що вы казали. Чы е на свитѣ таки богачи, щобъ позычылы царевѣ стилькы грошей?

А дядько Дмитро одповидае:

— Звычайно одного такого дукаря немае на свитѣ, але йому позычылы уси багачи и зі своихъ та иншихъ краивъ. А то такимъ чыномъ робытсья: царъ каже наробыты паперовыхъ грошей, тилькы не такихъ, якъ ото по людямъ ходять, а иншихъ, велькихъ лыстивъ, на якихъ напысано „Заемъ казны“. Коштуваты ме такій лыстъ 100 карбованцивъ, а то е и доросши, хочъ сама казна може копійку за нього запла-тыла. Теперь-же хто купыть той паперъ за гроши, то казна тому выплачуе що року 4 карбованци проценту.

А купують ти лысты купци, панство, урядовци та инши дукари и розуміетсья ничого не роблять, сыдять собѣ та дистають

що року видъ уряду процентъ гришмы, зъ тыхъ грошей, що урядъ зъ насъ мужыкивы здырае.

Такымъ чыномъ мы бидни збогачаемо нашою тяжкою працею всихъ ледачыхъ дукарихъ и не тильки своихъ але ще й закордонныхъ.

— Богъ вамъ заплатить, дядьку Дмитре, за правдыве слово! озвався Павло, що довго та пыльно слухавъ цю розсправу. Теперь я усе розумію. А скажить тильки, будь ласка, чы справедливо я гадаю, що урядови багато грошей коштують вйсько та москали?

— Четверта частына цилого доходу, каже дядько Дмитро, майже 200 миліонивъ карбованцихъ на рикъ. Ой москали, москали, скилькъ то вы хлиба нашего зьидаете, а чымъ то намы за те дякуете? Мало було цареви дерты податкы зъ людей, выгадавъ ще идно найгирше здырство: набиръ вйсковый. Це вже не гроши зъ насъ беруть, а податокъ цей платиться тиломъ та кровію мужычмы; мало цареви грошей нашихъ, треба йому ще нашихъ сынивъ та нашихъ бротивъ. Маю и я ридного брата у вйську. Ранійше то добрый бувъ парубокъ, а теперь ани прыступу до нього. Псеу людей вйськова служба, зъ вйсковымы начальныкамы. Трымають москаливъ у казармахъ, щобъ вони и людей не бачылы, щобъ и серце у нихъ зачерствило, за те жъ якъ выпустять ихъ звидты, то вони и батька ридного, та матиръ власну ладни не шануваты. Де жъ пакъ, „я, каже

Москаль, царський слуга, я мушу голову за царя покласты, а ты мужыкъ, дурный“. Схаменися жъ, ты царський слуга, звирю ты дыкый! Чыжъ то забувъ, хто батько твій, хто братъ твій ридный! Тяжко згадаты, що пачальныкы та москали такъ уміють зопсуваты брата нашого у війську, що у нимъ не знайдешъ ани же, ничого людського! Таки иноди вертаються зъ москаливъ, що якъ бы йому його начальство велило, то винъ и ридного батька, и матиръ ридну замордувавъ бы, и Бога не побоявсябъ, и рука йому не здригнулабъ. Тяжко, сумно, на серци стане якъ згадаешъ, що отакъ сами себе обдыраемо и все те тилькы за для того, щобъ дитей нашихъ та добро, нашимъ найгиршымъ ворогамъ повиддаваты!

Помовчавъ трохи дядько Дмитро, але не мигъ здержатися. — А куды вы гадаете дивають решту грошей? А ото заразъ після царя та війська, надлитае циле дрибне хыже птаство тай розносить награбоване добро. Зо тры миліоны розхватують соби на жалування рижни велики паны: сенаторы, министры, та инши дармонды. Потимъ чотыри миліоны карбованцивъ иде на посливъ закордонныхъ, що ихъ царъ до иншихъ краивъ засылае. Ажъ 65 миліонивъ иде на жалування губернаторамъ, начальныкамъ повитовымъ та иншимъ, 17 миліонивъ коштують суды, по якихъ простому людови хочъ и не шукай правды; 18 миліонивъ

иде на гимназїи та университеты, це таки велики школы, що є у Къивии та у Харькови, та по иншихъ великихъ городахъ, де тильки купци та панство учать своихъ сынивъ, бо тамъ умысене треба дорого платити, абы мужыкы бидни учытыся не могли, абы завжде жылы у темноти. Тай то, якъ тамъ ище учать? Боже змылуй ся! Своеи ридной мовы украиньскои и не почувешъ по тыхъ школахъ, тильки по кацапськи, хочъ то и за наши гроши. Дали 28 миліонивъ карбованцивъ иде на морське вїйсько, та на корабли. 25 миліонивъ выплачують пенсії старымъ урядовцямъ, генераламъ та ихнимъ удовамъ, та иншимъ слугамъ царьскимъ, бо у нього за паньску службу платять, за мужычу — то инша ричъ! видно, якъ выплачують старымъ москалямъ, що після службы ни на що не здатни; — по 10 копїекъ на день имъ призначено.

Отъ такъ, якъ бачите, царь, урядовци та панство хозяйнують нашыми гришмы. Идять, пьютъ, учать своихъ сынивъ, будують велики камяныци та будынки, и все роблять, що тильки сами захочуть; на всьому нашому добри, якъ на своему власному хозяйнують.

— А певно, якъ своимъ власнымъ, каже Павло. А скажите мени одначе, скильки тежъ для простого люду иде зъ тыхъ усихъ грошей?

— Для простого люду? а то звидкы? Мужыка дило платити, а пытаты де марнують

його гроши винъ не має права. Нехай радіє тому, що беруть у нього гроши, що за нихъ царь и дукари, купци та офицеры идять, пьють та гуляють, скільки имъ подобається.

— Ну, а може хочъ що небудь на нашу долю випадає? спытався Тарасъ.

— Що небудь! скрыкнувъ дядько Дмитро, А то хыба тилькы оти 760 тысячивъ карбованцивъ на школы людови. Що-жъ, чыба якъ багато! На царя 16 миліонивъ, на вѣйско 200 миліонивъ, а на наши школы 760 тысячивъ! Та це жъ хыба тилькы на смихъ! Та й сами жъ знаєте скільки та чому учать по цихъ школахъ! А цього имъ тилькы й треба, бо не дай имъ Боже якъ бы мужыкъ добре вивчився та захотивъ жыты власнымъ розумомъ!

Вси слухалы дядька Дмитра, ниhto й слова не вымовивъ.—Такъ-то, панове, провадивъ дали дядько Дмитро. Працюємо циле житя, хвылыны одніей не маємо одночынку. Плачешъ у биди, нocy не досыпаешъ, шматка хлиба не доидаешъ, а все те для чого? абы податкы заплаыты. А для кого? за що? За гроши наши царь пье, гуляе, урядовци та паны на ихъжывуть, купци зъ ихъ багатіють; за наши гроши вѣйсько держать зъ нашихъ бративъ та сынивъ; абы за наше добро быты насъ, та кровью нашою напуваты ся! Ой доле, доле наша тяжка! Невже ты ни-колы кращою не будешъ?!... Вставъ дядько Дмитро, натягнувъ шалку на очы. А щожъ,

панове, ходимъ; уже не рано. Мы вси повставалы, побрали шапки тай выйшли. На двори темно та сумно, и на души сумно, и думы тяжки роемъ засилы у голову.

— Та чого бо вы посмутнили, обизвався дядько Дмытро, колы видійшли трохи видъ чайной. Зле намъ, бо зле жыты на свити; але такъ вично буты не може: прыйде часъ, колы проснеться нашъ людъ, та розжене усихъ тыхъ пьявокъ, що ссуть нашу кровъ; тай будуть люде жыты щасливо. Тилькы треба, щобъ не було тоди дукативъ та панивъ межи нами, бо завжди такъ було и буде, що хто багатый и мае силу, той видъ податкивъ вильный, а всю биду завжди звалюе на убогихъ. Памятайте то добре!

* * *

Довго, довго миркувавъ я надъ всимъ тымъ, що розказувавъ дядько Дмытро. Не разъ навмысне заходивъ до нього у хату та роспытувавъ то про те, то про инше; а старый якъ розкаже, то ажъ за серце бувало хватить, а въ голови робылося що разу яснійше та яснійше.

Инакше якось чоловікъ починавъ вирыты, що такъ якъ теперъ есть, завжди буты не може, що колысь прыйдуть инши часы, кращи, колы не буде на свити ани нужды, ани темрявы, ани неволи.

И колы то надійдуть ти щасливи часы? Гей! якъ-бы то у насъ було багато, дуже багато людей, щобъ розумилы звидкы у насъ беретъся беда, утыски и темнота; якъ-бы вси бачилы, що доты намъ добре не буде, докы не скинемо царивъ та панивъ, що працею нашою кривавою годуемо!

Доты добре не буде усимъ, докы идни будуть багати, а други бидни, докы у идныхъ буде надъ миру багато земли, а у другихъ не буде зовсимъ. Гей, якъ-бы то вси розумилы, яку то мы мужыкы сылу маемо за собою, що уси ти гроши, яки казна мае, все військо ін, видъ насъ одходитъ; якъ бы такъ, вси миркувалы, якъ дядько Дмитро, то що бъ було лекше, якъ змовытыся усимъ разомъ, выгнаты москаливъ, всихъ урядовцівъ та здырцівъ зъ святои нашої земли, у панивъ землю одибраты, та виддаты усему людови, якъ то було колысь давнійше, що уся земля належала до людей.

Ажъ душа радіе, колы бачышь, що такихъ розумныхъ якъ дядько Дмитро, що разу більшае на нашій земли. Такихъ людей, панове, теперъ скризъ е; знайдете ихъ и на сели и у городи. Скризь воны працюють для людської справы. Та тилькы беда, що більша частына селянъ ще темна, вирыть кожному брехунови, та не живе власнымъ розумомъ.

Часъ, великій часъ, панове, взятися намъ усимъ до работы! Пыльнуймо, щобъ слова

святои правды розходымыся що разу шырше
межы людомъ, навчаймо тыхъ, що меньше видѣ
насъ розуміють, чытаймо сами добри кныжки,
та даваймо иншымъ, щобъ уси зналы, до чого
хылытыся и кому вирыты, щобъ уси булы го-
тови, колы прыйде часъ.

Ворогы наши сыльні, дуже сыльні, але
мы, люде далеко сыльніиши; тилькы треба зро-
зумиты, що мы така сыла. Мы повинни по-
встаты не малымъ гуртомъ, не иднымъ селомъ,
або волостю, бо урядъ бы насъ тоди задушивъ
але въ купи, уси разомъ, якъ иденъ чоловикъ.
Отъ тоди то ворогивъ нашихъ шапкамы за-
даемо. и здобудемо соби справедливу волю.

И забудеться срамотня
Давняя година,
И оживе добра слава,
Слава України!

Выдання „Р. У. П.“ — Ч. 3.

Чи є теперь
пакщыжа?

КЫИВЪ 1901.

Дозволено цензурою.

Бувъ въ сели Андріивци парубокъ Олексій; незвычайный бувъ хлопець, бо передъ тымъ часто бувавъ винъ въ городахъ и робывъ на фабрыци. Черезъ це, якъ винъ вернувся до Андріивкы, тамъ дуже любылы слухать його оповидання про иншу сторону, иншихъ людый.

Олексій зъ жинкою малы свою хату и ось якъ неділя або празныкъ, до нихъ сходылыся селяны побалакать. Часъ проходывъ або въ розмовахъ або въ читанню, бо Олексій въ городи научывъ ся добре пысаты и чытаты. Звезлы въ Андріивци вже жыто и пшеицю и трапылось якомсь пидъ рядъ два празныкы. Писля обида набралось чымало люду селянъ зъ паньскои економіи до хаты Олексія. Почалы балакаты про те, що управляющій панський Данылевскый не буде, якъ казавъ, платыты людямъ на тій неділи по 30 копійокъ, а буде даваты тилькы по 20. Отъ Петро, чоловікъ дуже бідный, що и своєї землі не мавъ, а живъ зъ

жинкою у їи ридни и ходывъ найматься въ економію, почавъ розказувать, що у нього ночувавъ якійсь подорожний зъ далека и йому багато розказувавъ про недородъ въ иншихъ сторонахъ и про те, що жыто буде дуже дороге и що народъ буде дуже бидкуватись. Трохымъ Тологонъ, якій мавъ невеличку, стару хатыну на сели, де живъ зъ жинкою и зароблявъ на сели, почавъ казати, що мабуть треба буде помыратъ зъ голоду, бо заробитокъ въ економіи що разъ меншый, а хлибъ дорожшае. Двохъ другихъ хазяинивъ ничого не казали. Жинки сидили дуже засмучени, вони те-жъ ходылы на заробитокъ, земли бо своєї було дуже мало; гадали, якъ имъ пробытыся зыму, колы и прогудуватыся треба и податкы заплатиты, а зымою заробитокъ зовсимъ малый, не бильшъ якъ по 15 копійокъ на день въ економіи около машины. Дворова служба, ти, що наняти булы управляющимъ въ економію, тежъ смутни булы, казали имъ стороною, що панъ зъ нового року хоче поменьшыть службу, де-якихъ прогнаты, черезъ те, що урожай плохый и стилькы людый, якъ казавъ, у нього на зыму не треба. Федоръ Босый, що служывъ въ економіи каже: „бачъ паны жалуются, що имъ погано, а намъ хиба добре жыты? Правда, намъ дають де жыты на двори, кормлють и ще 15 рубливъ въ годъ, але це тилькы щобъ очы одвесты, а платять не по правди“.

„Якъ не по правди?“ спытавъ хлопецъ Мыкола, що служывъ пры коняхъ въ економіи.

„А ось и не по правди. Якъ торикъ тутъ бувъ учитель, то я його прохавъ выраховаты мени скильки то прыйдетця на день. Винъ личывъ усе: и грошыма, що маю и хату и дровамы, и тры сажень земли, що маю пидъ огородъ, и скильки поистъ моя корова, навить смиття для свыный и выйшло въ день 30 копійокъ. А скильки за ныхъ чоловикъ натрудытсѣя, то иноди руки та ноги нибы не свои, а ще скильки самъ управляющій налає“...

„А чы не пытавъ ты“, каже Мыкола, „скильки я зароблю на день пры коняхъ, або якъ хто пры огороди?“

„Чого тилькы я не пытавъ?“ отповидає Федоръ. „Про всяку службу пытавъ, и про жинокъ, и про свынопасивъ, про всихъ пытавъ. Винъ казавъ, що двирському хлопцевы, якій получає 25 рубливъ въ годъ зъ кормомъ и спытъ на конюшни пры коняхъ выпадає 25 копійокъ а дивчатамъ, що служатъ або на кухни або въ кимнатахъ по 23 коп“.

Зновъ пытаєтьця Петро Болыголовъ, що служыть у сусиднього пана и тежъ прыйшовъ до Олексія, скильки йому выпадає на день.

„Та тоби, Петре, выпадає 25 копійокъ на день“.

„Дывитьця люде добри — каже Петро —

25 копійокъ, а наробытьця и натомильця чоловікъ бильше нижъ на якій економіи. Охъ жыття!“ „А хибѣ мени лучче?“ каже Андрій Самченко, що зъ другимъ нанявся пыляты доски въ панському лиси. „Выйдешъ на роботу часа въ 4 або 5 зрана, а вернешся иноди въ 9-ть вечера и за то платять по 6 коп. за 10 аршынъ, а дерево таке тверде, що за день бильшъ якъ 100 аршынъ не можна выпыляты. Давнишъ то ще платылы хочъ по копійци за аршынъ, а теперъ, якъ я напрохавъ у Данылевського прибавкы, то винъ каже: не хочешъ, не робы; я соби найду другого. Щожъ мени робыты, лучче заробыть 30 копійокъ, нижъ зъ голоду помираты.

„Якъ то 30 копіекъ“, пыта Петро.

„А такъ-же: Маємо 6 коп. за 10 аршынъ, за 100 аршынъ 60 коп. Робымо въ двохъ, то на кожного выпадає 30 копійокъ. Колы зробымо 150 аршынъ, то прыйдеться на кожного 45 копійокъ, а стилькы чоловікъ за це наробытьця, що по тимъ меньше може зробыты. Бувъ въ Андріївци старый ничный сторожъ Антонъ Самійленко литъ 70-ты; винъ недавно дуже хворивъ и якъ зъ лижка пиднявся, то такій якъ смерть — кожа та кисткы. Слухавъ винъ все, що казалы, якъ нарикалы на свою тяжку долю, и до того часу ничого не казавъ. Писля того, якъ Федоръ одповивъ Петру, такъ каже дидъ:

„Давно уже я живу на свити и богато дечого бачивъ на своимъ жыттю. Бачивъ я якъ була панщина и якъ після панщины людямъ роздали землю; гадаю я собі, що при панщини людямъ лучше було жыты. Не треба було платити подати, бо все плативъ панъ. Не думалы, що сіять, якъ зобраты, якъ зворотъ, бо то все залежало видъ пана або управляющого. Навить панъ мусивъ дати йисты, бо якъ не давъ бы, то у нього люде мерлы бъ зъ голоду, а якъ поумыралы бъ, то хто бъ пану на нього робивъ? А теперь щожъ вы маєте зъ тією землею, що вамъ дали? Стильки уже людый стратыло свою землю, а у кого вона осталась, той мусить завше клопотатись, якъ податки заплатити, якъ скотину прокормити и що самому йисты? Ну, скажите сами, чи не лучше вамъ було при панахъ?“

Зъ цымъ нихто не згодився; навить Федиръ, Петро и Гнатъ на дида дуже розгнівались, а Андрій каже до нього: „Не сподивались, мы видъ тебе, диду, такихъ речей. Хочъ трохи часомъ важко буває чоловіку, але все такы ани панъ або управляющій не панує надъ нами, дочки або жинки вамъ нихто не згубить, не може насъ быты и продаты другому якъ яку скотину.“

„Продаты не може“ — одвитывъ Антонъ а Данылевський васъ не бье хыба, або мало е

такихъ панычивъ, що тилькы те й роблять, що за дивчатамы литають по селу и баламутять?“...

„А всежъ чоловікъ єсть вольный, — каже Гнатъ Андрій — и якъ захоче може ихъ потягты до суду, а все такы продаты або оддаты до війська ниhto не може, якъ було пры панахъ“.

„А вы, диду, такъ за панщину стоите, хиба вона вамъ багато добра зробыла — каже Гнатъ — Видомо жъ, що пры панщини корысть малы тилькы паны, а народъ мусивъ все робыты на нихъ.“

А отъ мени багато добра зробылы паны — одповидає дидъ Антонъ — такъ, що теперъ пидъ старость незнатыму де голову прыхилить. Колы роздавалы землю, я у покійного пана служывъ въ комнатахъ и земли не получывъ, але мени панъ обиявъ даты десятину за те, що я у нього служывъ бильшь 20 годивъ и завше мени у нього було добре.

А щожъ вы зъ тією землею зробылы? — пытається Мыхайло.

Щожъ бо я зробывъ, колы я ии тилькы бачывъ, — каже Антонъ. Панъ поихавъ за границю, потимъ скоро померъ тамъ, а якъ наставъ Данылевський, а я йому прыгадавъ панськи слова, то винъ мени одвитывъ: Геть къ бисовій матери, ничего не достанешъ.

Уси дывувалысь, якъ то паны додержують свои обицянкы народу, а дидъ Антонъ каже далій: Яке теперъ мое жыття? Сторожую я висимъ мисяцivъ, бо зымою вже не можу, старый ставъ, мерзну; платять мени за це рубля на мисяць, такъ що маю висимъ рубливъ на годъ. Иноди нарубая дровъ або до лису за нымы поиду, або корзынку яку сплету, отъ зъ того ще дещо маю та якось зъ дня на день живу. Ой, ничего мени ти паны доброго не зобылы, щобъ мавъ за нихъ стояты; теперъ Данылевський каже, що скоро мене прожене, бо старый ставъ и погано сторожу, а що-жъ я бидный буду робыты на старость? Сына у мене не мае, хiba хрыстіанськымъ именовымъ жыты.

Задумавсь старый про свою биду на старосты, не казавъ бильшъ ничего, а люды розмыслювалы, чы справди пры панахъ лучче було жыты.

Тилькы теперъ обиззався Олексій, котрый до того часу мовчавъ, каже:

А щожъ то Гнате и вы Андрію ничего не кажете? Розгнивалысь на дида Антона за його слова, що пры панахъ лучче було; винъ свое сказавъ а вы ничего не одповидаєте?

А щожъ казаты — обиззався Гнатъ. — Имъ погано и мени погано и кожному теперъ такъ не гарно, що незвисно якъ тилькы жыты на свити. Може то й правда, що пры панщыни лучче було?

Скажить мени, Олексію, каже Андрій, якъ вы про це думаете? Чы правда воно такъ, чы ни? Бо якъ правда, то може лучше було бѣ, щобъ теперъ панщина була доси, або щобъ ии зновъ зобылы?

Нехай богъ бороне видъ цього — отповивъ Олексій. Щобъ панщину теперъ вернулы? Щобъ могли зновъ народъ бытъ и продаваты, якъ яку скотыну? Дай боже недождаться. Теперъ бы народъ и самъ не давъ бы панщини вернутысь.

Такъ такы не давъ бы — каже, Романъ — а йому Андрій знову:

Ну! добре Олексію, але для чого дидъ Антонъ каже, що лучше було за часивъ панщины и мы йому ничего не одвитымо?

А я вамъ заразъ скажу длячого — одповидає Олексій;

Якъ бы гы копали сокырою въ ногу, чы болилобъ у васъ?

А певно що болело, — про те нема що пытаты — каже Андрій.

Чекайте — а якъ бы дывылысь на ту рану, то вамъ бы ничего не помогло, тилькы бѣ чулы, що болыть?

Такъ.

Ну добре. А якъ бы теперъ прыйшовъ хто небудь неумилый, перевязавъ бы вашу ногу

тряпкою и казавъ бы надиты чобитъ, чы перестало бъ болиты?

Дежъ тамъ перестало?

А колы бъ же у васъ перестало болиты? — пытає Олексій:

Ажъ тоди, — каже Андрій, — колы бъ або фельшеръ або дохторъ, добре перевязавъ, тобъ загоилось.

А до чого се вы провадыте, Олексію, — пытає Мыкола, котрый весь часъ тилькы прислухавсь до розмовы.

А бачышъ, до того, що зъ панщыною тежъ саме, якъ зъ раною; такъ якъ ту рану неумилый завернувъ тряпкою, щобъ їи хворий не бачывъ, а вона завше бъ болила, такъ и людямъ дали по троху земли и то не всимъ, щобъ вони не могли бачыты панщыны и щобъ думалы, що їи уже нема. А вона єсть. Єсть панщына така сама, якъ була передъ царськымъ указомъ. Люды їи не бачуть и хочъ вона ихъ ныщыть, думаютъ, що їи нема.

Якъ почулы ци слова, вси заразъ подумалы: еге, тутъ цикава розмова може буты, варто послухаты.

Хто вже зибравъся йты до дому и той остався; прысунулысь блыжче до Олексія и слушають, що далій буде.

Петро його пытає:

Якъ же то, Олексію, вы кажете, що теперь є панщина? Отъ, каже, въ указы було напысано, що люды будутъ вольни, що не будутъ ни на кого робыть; то значыть, що не буде панщины? А вы кажете, що панщина есть?

Отъ дурный, — отповидає Федоръ до Петра, — а чы ты не розумиешъ, що и той неумилый, що перевязувавъ рану, казавъ хворому, що не буде болиты, казавъ черезъ те, щобъ зъ нього взяты грошый. Такъ и народъ обдурылы, щобъ зъ нього взяты податкы, щобъ забыратъ въ салдаты, щобъ не бунтувався и щобъ слухавъ якъ корова, що йому кажутъ. А теперь на когожъ мы робымо якъ не на панивъ? Хиба воны сами на себе роблють, що мають усього до сыта, чого тилькы забажаютъ.

Зъ чіеижъ то работы, як не зъ нашої? Якъ бы мы на ныхъ не робылы, то воныбъ ничего не малы, а колы мы на панивъ робымо, то значыть, що панщину одробляемо и що вона есть.

Чы правду кажу, Олексію, чы ни?

Чысту правду — отповидає той.

Ой правду каже Федоръ, — одозвалысь Романъ, старый Антонъ и Гнатъ и Андрій и Петро и Мыкола и вси инши, що тамъ были.

И Федоръ правду каже и вы Олексію, одизався Васылъ на то все.

Але щось мени въ голови не мистытьця, якъ воно єсть? Кажуть намъ, що нема панщыны и мы сами думалы, що нема, ажъ выходыть, що вона єсть. Якъ же то воно єсть, розкажить мени и черезъ що воно такъ?

Якъ що хочете слухаты, я вамъ розкажу про це, якъ мени здається и якъ я самъ це розумію.

Кажить, кажить, будемо слухаты, одвитылы вси.

І.

Ось якъ, почавъ казаты Олексій :

Давно колысь, литъ зъ тысячу тому назадъ, люде жылы инакше ніжъ теперъ; вони не знали ни плуга, ни скотыны, — ничего. То були дыки люде.

И теперъ ще въ рижныхъ краяхъ по свиту жывуть таки дыки люде, яки давнишъ були скризъ. Вони ничего того не мають, що мы, жывуть въ лисахъ, мусять боронитысь одъ усякого звиря, вони ловлють цихъ звірей або рыбу в ричци и зъ того жывуть. Такый дыкый чоловікъ, що має тилькы списа або лукъ, зъ якимъ охотытись, ледве може самъ себе прокормити охотою та ловомъ, певно не має на кого другого робыты. Ходять ци дыки громадамы и колы одна громада ветритыть другу, то буютья якъ звіри. Яка громада сильнійшою выявытись, то та забирає въ полонъ слабійшихъ и тыхъ рижуть и идять.

Господы Боже — крыкнуло декилька слухачивъ разомъ — щожъ то за люде? Що то за народъ страшный, що истъ другихъ?

А яжъ вамъ казавъ — одповидавъ Олексій, що то дыки люде, а теперь тилькы денеде позосталы таки, теперь ихъ мало, а литъ тысячу назадъ булы такымы слыве вси. Чомужъ имъ було не исты другихъ людый, що зъ нымы былысь, колы для ныхъ инчий чоловикъ, не зъ ихъ громады, бувъ все одно що звирь? Якъ на охоти поймавъ якого звира и ивъ його, такъ колы зловывъ чоловика другой громады, то тежъ пикъ його и ивъ. Пизнишь люде побачылы, що скотыну можемо прывчыть, що корова або вивця або коза може молоко даваты, а ще пизнишь, що такожъ можно издыть, що кинь може тягты визъ, або воломъ можно ораты. Тоди пересталы ихъ одразу убываты, а навить стали ихъ кормыты. Тежъ и зъ чоловикомъ. Колы чоловикъ побачывъ, що його полоняныкъ може для нього и звира пийматы и рыбы наловыты, винъ не ставъ його убывать а примусывъ робыты на себе.

Ти громады, котри булы сыльнійши, ти побралы слабши и цихъ громадянъ зробылы своимы невольныкамы.

Бачыте-жъ видкиля почалося панство — обиззався Гнать, — зъ ничого другого якъ зъ розбою, бо розбійныкы напалы на смырныхъ людый и зробылы ихъ невольныкамы.

Це зъ цього почалось панство, казавъ дали Олексій, а ось слухайте видкиля пишла панщина.

Дуже довго була така неволя людська. Коли Исусъ Хрыстосъ прыйшовъ на землю, тоди скризъ були невольныкы, що робылы на панивъ; паны тоди сыльні були, бо могли все робыты надъ своїмы невольныкамы. Невольныкъ тоди бувъ зовсимъ якъ теперъ хотъ шкапою; хотивъ панъ быты — бывъ, хотивъ продаты — продавъ, хотивъ убыты — убывавъ. Продававъ батька одному, матиръ другому, доньку третьому, йому було все одно. Булы навить таки паны, що ризныхъ рыбъ кормылы невольныкамы, а цихъ рыбъ воны малы въ ставкахъ, а потимъ давалы на обидъ своимъ гостямъ; мясо цихъ рыбъ було смашнійше, колы ихъ кормылы чоловічимъ мясомъ.

Ой, лихо, — сказавъ потихеньку Андрій и ажъ руки згорнувъ, а инши тилькы вытрищылы очи на Олексія, що таки речы могли колысь творытысь.

А якъ-же — каже Олексій. — Ци невольныкы бунтувалысь и що разъ бильше; воны тикалы видъ панивъ, збыралысь въ громады, нападальы на тыхъ самыхъ панивъ. Та щожъ зъ того? Паны малы вйско, яке воны посылалы проты невольныкивъ, якъ теперъ посылають команды проты робочихъ, якъ нехотять на

хозяивъ робыты; невольныки вѣ ловылы, бралы у тюрмы, мучылы, розпыналы и убывалы. Роспыналы невольныки вѣ на хрестахъ, якъ потимъ роспялы Исуса Хрыста, и цихъ хрестивъ зъ роспятымы тысячи стоялы пры дорогахъ, щобъ други невольныки бачылы и не бунтувалысь. Колы прыйшовъ на землю Иеусъ Хрыстосъ, винъ сказавъ, що вси люде повинни быты ривнымы мижъ собою, що нема пани вѣ и невольныки вѣ, що вси люде повинни працюваты и любыти одынъ другого. И тилькы за це одно Його взялы и роспялы по воли священныки вѣ юдейскыхъ и Пылата, що бувъ назначеный губернаторомъ Юдеи видъ римського царя.

Ну, добре, Олексію, — каже Федиръ, — тожъ було вѣ ти часы, а теперъ певно ниде нема съ того часу невольныки вѣ? Отжежъ такъ казавъ Иеусъ Хрыстосъ, а теперъ вси люде хрыстіяны, то слухають Його и невольныки вѣ ниде нема?

Иеусъ Хрыстосъ само по соби, — повидае Олексій, а паны само по соби. Вѣ Росіи, вѣ Нимеччыни, во Францыи и вѣ иншихъ сторонахъ Европы уже давно нема невольныки вѣ, а вѣ Амерыци то тилькы небогато десятки вѣ литъ, якъ ихъ освободылы паны, хочъ тежъ нибы булы хрыстіяны и моылысь Иеусу Хрысту. Моытьця моылысь, а своєю дорогою издыды до Афрыкы и тамъ куповалы чорныхъ лю-

дый, негривъ, якихъ робылы невольныкамы и продавалы.

Еге — каже Осыпъ — це якось бувъ зъ паномъ въ Кіиви, такъ тамъ на улыци бачывъ такого чорного чоловіка.

Отъ бачышъ — каже Олексій — то це такыхъ воны куповалы цылымы громадамы и одвозылы въ Амерыку.

Одъ кого-жъ воны куповалы? — пытаєсь хтось.

А одъ негрськихъ королівъ — каже Олексій — Ти негры булы ще дыкымы людьмы, такъ надъ нымы булы таки королі, що малы право все робыты зо своимы людьмы, и воны продавалы ихъ за горивку або за склянни гужыкы, а купци цей свій жывыи товаръ одвозылы въ Амерыку; невольныкы мусилы тамъ вси тяжкы роботы робыты. Въ Афрыци и доси торгують невольныкамы, и все то изъ нымы роблють, що я казавъ. Про те, що було, дуже довго розказуваты, а я хотивъ вамъ выложыть, якъ зъ цього усього пишла панщина.

Оце-жъ — обизвалось де-килька — то и розкажитъ намъ найголовнійше.

Въ кинцы вже панамъ трудно було глядитъ за частымы бунтамы невольныкивъ. Опричъ, паны малы богато земли и деяки не жылы въ своихъ земляхъ; ци велыки земли потребувалы богато робочои сылы а управляющій одынъ не мигъ доглядиты за усимъ, черезъ те невольны-

кы не дуже старалысь на пана. Коженъ невольныкъ розмыслявъ соби: на що йому дуже старатысь, колы все це не для нього, а йому достанеться, абы не вмерты зъ голоду. Всього йому давалось по троху, щобъ ледвы мигъ жыты та на пана робыты.

Гадалы соби тоди паны так:

Погано намъ теперъ дуже; невольныкы бунтуються, не хотять намъ добре робыты и черезъ то наши земли дають меньше доходу. Треба щось инше зробыты. Треба бъ намъ зробыты, щобъ невольныкъ робывъ нибы на себе и на своихъ дитый; дамо кожньому по куску земли, котра бъ переходыла одъ батька невольника къ сыну. Щобъ за цю землю винъ мусивъ дать стилькы а стилькы зо сво збору чы чого иншого. А опричь того, думавъ соби панъ — зоставимо соби ще землю, на котру мусить коженъ невольныкъ, що надилений землею, приходитьы и стилькы то днивъ одроблювать за свою землю. Зъ того пишла панщина. Якъ паны гадалы так и зробылы. Невольныкивъ тоди була сыла и весы булы замырени цею землею, думалы воны, що черезъ це зробылысь трохи вольнымы и мають часъ робыты на свою власну корысть.

Певно имъ теперъ лучше зробылось, нижь перше — обиззався Гнатъ, бо коженъ мигъ мавъ свою хату, жинку зъ дитьмы и деякий часъ мавъ спокойный для себе,

Що вже имъ було лучше, що нымы рыбы не кормылы и нетакъ ихъ уже продавалы, якъ ранійше — каже Олексій — тилькы и паны зъ того ничего не стратылы.

Якъ же не стратылы — каже Гнатъ, — колы перше невольныкъ мусивъ весь часъ робыты на панській земли, на пана, а теперъ якъ настала панщина, то винъ робывъ килька днивъ на пана, а решту днивъ на себе? Визьмемо на прикладъ : тры дни на панщини, а тры дни на себе, а давнишъ шість днивъ на пана. Певно, що паны мусилы стратыть.

Погодитъ Гнате — каже на то Олексій. — Вы кажете, що невольныкъ весь часъ робывъ на пана ; добре, алежъ воны мусилы йому исты даты и якусь хату и одежу ; бо якъ бы не далы, то винъ мусивъ бы або одъ морозу або одъ голоду померты. Бачыте, — зъ того, що невольныкы робылы, одна частына шла на то, щобъ ихъ самыхъ содержать а друга вже частына потимъ йшла на пана. Розумиеться, паны старалысь объ тому, щобъ якъ найбільше йшло до ныхъ самыхъ, а якъ наименьше на невольныкивъ. Щобъ невольныкы, тилькы не помиралы зъ голоду, якъ кони та волы, завше яка частына шла на невольныкивъ ; визьмемо, що на ныхъ шла половины того, що воны выробылы на тыждень, то значыть, що тры дни въ тыждень воны робылы на себе, а тры дны на панивъ,

Зовсимъ такъ само, якъ пизнійшъ зъ часивъ панщыны — каже старый Антонъ.

Правда ваша диду — каже Олексій — зовсимъ такъ якъ панщына, тилькы та рижныця, що колы робывъ невольныкъ, то надъ нымъ доглядавъ управляющій, а невольныкъ думавъ, що винъ все робыть на пана и черезъ те бунтувавъ; а за панщыны крестьянынъ робывъ тры дни на себе; теперъ винъ гадавъ, що трыдни тилькы, а тры дни таки його власни и черезъ те не бунтувавъ. Правду я Гнате кажу, чы ни?

Я й самъ бачу, одповідае Гнать, що правда — кажитъ же що було далій.

Колы вже зъ невольныкивъ перейшли на панщыну, то тому теперъ вже буде яка тысяча рокивъ, каже далій Олексій, бо то було писля Рождества Иеуса Хрыста. Панщына була скризъ и зъ початку все було добре; народъ одроблявъ панщыну и ничего на те не казавъ; недовго такъ було, зновъ зачавъ народъ бунтовать, бо йому зновъ зробылось важко; паны соби нажывалысь, воювалы, а народъ все мусивъся на-терпять. Та що мени казаты про часы панщыны, колы мижъ вами ще є таки, що памятають ци часы.

Ой памятаю, добре памятаю, промовывъ дидъ Антонъ, нехай Богъ боронить.

Бачыте и давнійшъ було ще гирше, каже зновъ Олексій, булы и таки паны, що прыка-

зувалы невольнымъ людямъ влизаты на дерево и тоди стріялы въ ныхъ якъ до птыць.

Ой лыхо, муркнувъ Андрій, и ажъ руки пиднявъ до горы.

А якъ же, каже на то Олексій. Отъ почалы люды зновъ бунтуватись. Богато разъ бунтувавсь народъ и скризъ по всіхъ земляхъ. Але ци бунты паны та цари завше усмырялы, черезъ те, що воны малы велику силу въ вйску, набранному зъ того же народу.

На кинець такы мусилы знесты панщину, бо бачылы, що дуже трудно буде зладить зъ народомъ. Во Франціи панщину скинчылы уже 100 тому назадъ, а въ Россіи у насъ 35 литъ тому назадъ.

Отъ вы казали, Олексію, обизвався Федоръ, що мы и теперъ одробляемо на панивъ, тилькы не знаемо, якъ се мы робымо.

Казавъ я це, одповидає Олексій, а ось заразъ розкажу; слухайтежь добре, якъ це выходить.

II.

Попереду вы знаете, що не вси писля „освобожденія“ досталы землю, а ти, що досталы, певно не досталы їи за дурно, а мусилы за неи платыты. Оцинылы землю и такъ, якъ коженъ крестьянынъ не мигъ або не хотивъ одъ разу заплатыты, що ци гроши, яки винъ выненъ бувъ за землю, розложилы на килька рокивъ, щобъ винъ плативъ ци гроши разомъ съ податю. Може хто думае, що винъ даромъ получивъ землю, — це неправда, — винъ за неи и доси платыть разомъ съ податъмы панамъ и царю. Подати и такъ велики, а тутъ ще дехто мало земли получивъ, або писля смерты батька роздилылы сыны, то кожному досталось небогато земли а зновъ дехто згубивъ свою землю и пишовъ въ наймы до панивъ або въ городъ за роботою; якъ мало земли то зъ неи ниякъ не можно заплатыты подати, та ще самому треба якось жыты, кормытысь та одягатысь. Богато

пійшло въ городъ шукаты роботы, вы сами такихъ богато знаєте мижъ своїмы; а дехто пишовъ въ наємныкы.

Якъ що хто йде въ наймы, то винъ за свою роботу бере такъ, якъ де платять або поденно або одъ штуки. Осъ Андрію за пыляння дровъ выпадає 30 коп. на день и на жынвахъ у насъ платять по 30 коп. на день. Слухайте, Андрію, а вамъ до роботы треба струментъ?

А якъ-же — отповидає той — безъ пылы на прыкладъ ниякъ не можно.

А у васъ вона своя? пытає Олексій.

Певно що своя, самъ куповавъ, каже Андрій, якъ бы не мавъ пылы то й не доставъ бы собі роботы.

А якъ бы хто прыйшовъ до васъ та сказавъ бы — на! мою пылу и йды робыть на мене, я тобі буду платыты поденно, а доски самъ для себе буду продаваты, чы вы Андрію пишлыбъ до нього?

Пишовъ бы, одповидає Андрій.

А пишлыбъ до нього на роботу, якъ бы винъ мавъсвой машины на фабрыкахъ и платывъ бы вамъ по 30 коп. на день, каже Олексій.

Пишовъ бы и я и други пишлы бъ зо мною, каже на се Андрій.

Чекайте, а якъ бы вамъ платылы по 15 коп. на день, пытає Олексій, то щобъ було?

А якъ же можно чоловіку платити менше 30 коп. въ день, каже Андрій. И за ти нещастни 30 коп. ледвы можно чоловіку прожыты; вы й сами знаете це, мени здається, що якъ бы коженъ не плативъ 30 коп. въ день а менше, то винъ не мавъ бы зовсимъ робитныкивъ.

Це значить, каже Олексій, що 30 коп. вамъ треба мати, щобъ прожыты день, не бути голоднымъ, одягтысь и вамъ зъ нихъ ничего не останеться?

Дежъ тамъ останеться! засмився на то Андрій. Якъ бы можно було прожыты за меншу поденну плату, ніжъ 30. коп., то ти, що шукають работы, робылы бъ за меншу плату. Я бъ тоди тежъ робывъ бы за меншу плату.

Ну добре, каже Олексій, а чы не могли бъ вы сказаты, щобъ вамъ платылы бильше?

Чыжъ вы смияетесь, каже Андрій. Хиба вы не знаете Данылевського? Хоть слово йому сказаты, винъ заразъ скаже, що колы не хочу робыты за цю плату то й не треба, на мое мисто найдеться богато такихъ, що за тужъ саму плату будуть, абы не померты якъ собаки зъ голоду.

Отъ бачыте, каже дали Олексій. Такой панъ або фабрыкантъ у насъ це самъ добре розумие; винъ знае, що не може робитныкъ працюваты за меншу плату, бо винъ бы тоди не мавъ сыль и хворивъ, и черезъ те дае цю най-

меньшу плату. Панъ, фабрычный або всякій зъ грошыма, наймає людый и такъ дывыться на чоловика : маєшъ сылы до роботы, то йды до мене, я куплю твою сылу и ты будешъ робыты на мене. Але сыла до роботы тежъ не на вики, такъ само якъ и все меньшыться ; що я вамъ буду про це казаты ; вы сами добре знаєте, якъ писля денной роботы сылы меньшають.

Зновъ панъ або фабрыкантъ требує тієи сылы, що купывъ, и на другій день, щобъ йому щось зробыла ; все ривно, якъ визъ колы зломається, то його треба починыть для новой роботы ; зъ цієи стороны робитныкъ для пана, це все одно якъ нежывый чоловикъ, а якісь струментъ, котрый мусыть безперестанно робыты ; все одно якъ колесо на вози, робыть чоловикъ, часомъ це колесо пидмажуть, щобъ не скрыпило, и зновъ воно крутыться все свое жыття.

Баче Олексій, що одынъ и другый нахмурылысь, сыдыть засмучени, що така доля робочому чоловику, неначе волю, якого годують, щобъ тилькы робывъ и бильшь ни на що не зважають. Фабрыкантъ николы на поломаный струментъ не выдасть бильшь грошей, нижъ треба для його поправки, такъ само бувъ бы дурный соби, якъ бы робитныку выдававъ бильше нижъ треба, щобъ той поправывъ свою сылу, котра пишла на роботу. Нїодному робитны-

ку винъ не буде платыты бильше, нижъ щобъ той зъ голоду не померъ, бо якъ помре, то никому буде робыты.

Такъ само було и зъ часивъ нанщыны; тамъ давалы иноди кусокъ земли, на якій чоловікъ мигъ два дни въ тыждень (недилью) робыть на себе, але земли николы не давалы бильше нижъ потреба було, щобъ не помиравъ. Теперъ дають гроши и кажутъ, — робы зъ нымы що хочешъ; якъ въ одному соби видмовышь, друге маты мешъ; поголодаешъ—одежа буде за ти гроши. Якъ же хочешъ, щобъ бильше платылы, то тоби на то скажутъ, якъ Данылевскый: иды до биса, на твое мисто найду другого. Исправди, чы мало людый сыдыть безъ роботы и шукає, дебъ ии достаты; але жъ ниhto не може робыты за плату, якою винъ не може зовсимъ прожыты. Отъ скризъ въ сели и въ городи платять робитныкови, абы винъ мигъ жыты. Такъ то завше и скризъ. Якъ въ городахъ майстры призывычалысь жыты добре, то имъ и плата бильша, бо безъ ныхъ никому робыты те дило, котре вони тилькы вмюють. Ну, дывитъся, отъ хазяинъ на прыкладъ найме сто робочыхъ до пыляня досокъ, дасть имъ свои пылы, то щожъ винъ съ тыми дошкамы буде потимъ робыты, колы йому напылять?

А звисно що, каже Андрій, продасть.

Продасть прода, каже зновъ Олексій, але

якъ предасть? Скильки вы зробите йому досокъ за день?

Якъ що въ двоухъ, то сто аршинъ, отповидає Андрій, бо одынъ чоловикъ зробиць 50 аршинъ въ день.

Такъ значить, що ти сто робочыхъ йому зроблять въ день 5000 аршинъ досокъ, каже дали Олексій. Якъ що винъ буде продавати ти дошки, то винъ мусить собі вернуты все, що йому коштувалы воны, и за дерево и пылы и плату. Сто чоловикъ кожному по 30 коп., то выходить 30 рублив; якъ бы винъ взявъ за ти доски тилькы, що воны йому коштувалы, то чы бувъ бы задоволенный съ того?

А певно, що ни, каже хтось; йому зъ того ничего бъ и не було; для чого жъ тоди йому хазяйство, и пылы та машины купуваты и народъ найматы.

Такъ бачыте жъ, каже Олексій, вы й сами знаєте, що винъ не продае за 30 рубливъ, а завше за 60 рубливъ и одъ разу выручае и свои затрачени гроши и мае чыстый доходъ. А ци 60 рубливъ за що булы йому заплачени?

А певно за ту роботу, яку робылы сто робитныкивъ, бо винъ же самъ ничего не робывъ, каже Андрій.

Добре — одповидає на то Олексій — значить, що воны выробылы досокъ за 60 рубливъ, робитныкивъ було сто, то значить, що воны

вси вы робылы товару на 60 рубливъ а то скилькы заплатылы кожному?

По 30-ть же копійокъ, каже Андрій.

Значыть, каже дали Олексій, коженъ робитныкъ заробывъ 30 коп. на себе, а 30 на хазяина; коженъ зробывъ, значыть, въ день работы на 60 коп., а сам винъ на життя мае 30 коп'; це все вызначае, що робитныкъ може выробыты въ день бильше, нижъ йому треба, бильше на 30. копійокъ; якъ бы вся плата за його роботу шла до нього, то винъ мавъ бы може тоди и свій кутокъ на старість и мигъ бы лучче исты чы кныжку яку купыты. А теперь подивится, що робытсья? Робитныкъ не мае ничего опричь своихъ рукъ до работы, якъ не достане работы, то мусыть зъ голоду помираты. Робыть же теперь хазяинъ такъ: винъ наймае робитныка за 30 коп., бо тому 30 коп. конечно потрибни на жыття, а такъ якъ цей робитныкъ выробляе вдвое бильше, то все, що выше 30 коп., то помищыкъ чы фабрыкатъ бере соби; а робитныкъ дякуе и за ти 30 коп., бо винъ хочъ не помре зъ голоду.

Теперь мы здається добре зрозумилы, що вы кажете Олексію, одповидае Федоръ. Выходыть такъ, що винъ намъ буде платыты, абы мы тилькы выжылы; меньше того не може, бо мы бъ тоди зъ голоду або хоробъ повмиралы та послаблы и никому було бъ на нього працюваты, а бильшь того не захоче, бо стиль-

кы є скризь люду безъ роботы, що винъ завше знайде такихъ, що згодяться на роботу за що дасть.

Добре кажете, Федоре, одказує Олексій, и гараздъ вы усе розумієте. Але робитныкъ на сели, чы тамъ коло жнывъ, чы коло оранки, чы коло молотбы, чы коло кожної иншої роботы тежъ прецинь завше більше зробить анижъ те, що потребує на нього, абы винъ выжывъ.

А хйба не такъ? каже знову Федиръ. А то подивитися лишень, якъ панъ продасть усе те збиже, що мы йому за цилый рикъ засіємо, пожнемо, зведемо, вымолотымо, и колы намъ все —оце сплатити, чи за рикъ, чы за мисяць, чы поденно, що робылы у нього, то йому ще чымало въ кишени зостається. А хто жъ то йому зробывъ, якъ не мы?

А хто жъ бы, якъ не мы?—одказує йому такъ само Олексій. И не тилькы, що йому въ кишени остається, але собі ще живе гарно въ палаци зъ жинкою, зъ дитьмы, и коней добрыхъ має и зъ гостямы бенкетує.

Ось визьмемо знову той прыкладъ, що панъ цилый рикъ платити робитныкамъ по 30 коп. у день, то намъ тоди лекше буде усе порахуваты. И отъ теперъ покладамо, що панъ спродавъ збиже и все те, що мавъ зъ маетку за рикъ, що йому наймыты поробылы, та ще якъ бы поличыты все те, що винъ поистъ, випе та на

свои прымхы вжыве, то и выйде, що зъ кожного наймыта въ день винъ такожъ заробывъ 30 копійокъ, такъ само якъ и той, що доски ризавъ. Ото жъ знову и выпадає, що коженъ наймытъ на сели зробить за день стількы роботы, що вона варта 60 копійокъ, але якъ йому на жыте потрібно тилькы 30, то панъ йому тилькы 30 и дає, а други 30 копійокъ забирає собі.

А й справди такъ воно єсть, а не инакше, каже Андрій. Принайми певно, що те, що я або хто иншій зъ насъ зробить за цилый день, бильше коштує, анижъ 30 копійокъ, чы скількы тамъ, що винъ намъ платить.

Такъ, такъ, не инакше, каже далій Олексій. А ось теперъ послухайте, якъ то зъ того панщина выходить. А ну, Мыколо, порахуй, скількы то мы годинъ на день робимо въ Андівці?

Заразъ, каже Мыкола, що весь часъ мовчки пыльно до того прислухався. Мы працюємо видъ сходу сонця до заходу, литомъ довше, а зымою коротше; ось заразъ сонце сходитъ о шостій години рано, а заходять о восьмій у вечери, то видъ шостои ранку до шостои вечора дванайцять годинъ, та ще видъ шостои до восьмои дви години, то дванайцять та дви, разомъ буде штырнайцять; але на пивдень мы одпочываємо годину або й дви, нехай дви, то

выходыть робыты доведеться у день дванайцять годинъ.

Гараздъ, каже Олексій. А за ти дванайцять годинъ наймытъ на сели скильки заробыть?

А ось, одповида Мыкола, мы рахувалы на 60 копійокъ. Себъ то, якъ спродаты те, що зробыть одынъ робитныкъ на сели за день, та одличыты усе те, що коштувало насиння, скотына и инше, то лышыть ся ще 60 копійокъ; такъ мы рахувалы.

Добре; выходыть, що чоловикъ на 12 годинъ зробыть стилькы, що коштуе 60 копійокъ, каже дали Олексій. А заплатять йому скильки?

А 30 копійокъ, уже казалы, одмовывъ Мыкола.

Гараздъ. А ци 30 копійокъ винъ за якый часъ заробыть? пыта Олексій. Наколы винъ за 12 годинъ потрапыть зробыты стилькы, що варто 60 копійокъ, то якый часъ винъ мусыть робыты, абы заробыты оти 30 копійокъ, що йому заплатять?

А колы винъ цилый день мусыть працюваты, абы зробыты на 60 копійокъ, каже Мыкола, то слидъ бы, щобъ зробыты на 30 копійокъ, працюваты пивъ дня, себъ-то 6 годинъ.

Це ты добре порахувавъ, каже Олексій. Слухайте жъ люде добри: выходыть, що робитныкъ, якъ я, або коженъ зъ васъ, потрибуе соби на прожытокъ 30 копійокъ, бо йому лыше стилькы платять, а працюваты на тыхъ 30 ко-

пійокъ слидъ бы 6 годинъ; въ шість годинъ коженъ зробить стількы, щобъ йому выстарчыло на прожитокъ такий, якій винъ має за 30 копійокъ. Отже виходить, що ти 6 годинъ, то коженъ працює на себе; але въ день коженъ мусить 12 годинъ робити. То на кого жъ винъ робить ти други 6 годинъ?

Аджежъ, що на пана, ажъ скрыкнулы разомъ Андрій, Петро та Федиръ. 6 годинъ на себе, а 6 годинъ на пана. Що дня коженъ робить на пана 6 годинъ.

Алежъ пытається дали Олексій, чы за ти други 6 годинъ йому заплачено?

Та де тамъ заплачено! каже Андрій. Колы ти 30 копійокъ, що має заплаты, винъ видробывъ за протягомъ першої половыны дня, то другихъ 6 год. робить такъ, дурно, за ни що.

Гараздъ кажете, Андрію, що за дурно. Коженъ панъ або завидчыкъ, то дуже добре знає, що той зробить бильше, ніжъ йому заплатять; бо инакше бъ панъ не мавъ ніякои корысты. Панъ тобі платить стількы, щобъ ты ледвы мигъ выжыты и ты це одробышъ за пивъ дня, або й меньше; але панъ хоче, щобъ ты йому робывъ цилый день и 12 и 15 годинъ. Винъ тобі каже: я наймаю тебе на цилый день и плачу тобі за цилый день; и такъ воно личить ся, що нибы панъ тобы платить поденно, за цилый день. Але жъ це грабижъ и злодійство, бо панъ тобі дає лыше, скильки

тоби потрібно на прожиття: то йому си гроши за пивъ дня и одробышъ, а други пивъ дня то вже робышъ на пана за дурно, выключно на корысть паньску.

То подивиться люде добри, каже Андрій, це жъ зовсимъ такы злодійство; я пановы одроблю за пивъ дня те, що винъ мени заплатить а решту, то я роблю на нього за дурно и то называється, що винъ заплативъ мени за цилый день.

Легко зрозумити, одповида Олексій, що це грабижъ та злодійство; але жъ хйба панъ чы завидчыкъ має кого боятыся? Винъ має землю, чы машины, а ты не маєшъ ничого, тилькы лыше свои руки. Ось панъ у тебе и купує на цилый день твои руки, щобъ робылы на нього, на його ґрунти, а платить тобі стилькы, щобъ ты абы тилькы не здохъ зъ голоду, та щобъ мигъ знову и на другый день робыты. А хйба жъ це не панщина? Що дня робышъ пивъ дня на себе, а пивъ дня на пана. За тыждень ты робышъ 6 день. А колы кожного дня дурно робышъ пивъ дня, то скильки робытимешъ за тыждень?

Звисно, крычить Мыкола, що завше швидко рахувавъ, 6 разивъ на пивъ дня, то такъ само нибы 3 цили дни.

То выходыть, каже Олексій, що 3 дни за тыждень робышъ на себе, а други тры дни на пана; а хйба за часивъ панщи-

ны не такъ само було? Звычайно такъ само; робылы 3 дни на себе, а 3 дни на пана, такъ само якъ и заразъ. Тилькы що тоди коженъ чоловікъ бачывъ, що оце винъ йде въ поле робыты на пана, а оце на себе, и добре бачывъ свою кривду; а заразъ ни оденъ чоловікъ не бачыть своєї кривды, бо гадає, що йому запла- тылы за цилу роботу, за цилый день. Теперь таку панщину одробляють не тилькы наймыты на сели, але и въ городи по всихъ заводахъ; якъ тилькы де який панъ чы завидчыкъ наймає робитныка на роботу, то платыть йому нибыто за цилый день, а справ- ди то лышь стилькы, щобъ той змигъ ледвы выжыты, и заплату ту наймытъ одробывъ йо- му за пивъ дня або й меньше, а решту часу то робыть за дурно. Въ тимъ то и есть саме злодійство; ранійше коженъ бачывъ, що робыть тры дни на себе а тры дни на пана; а теперь колы кого наймають, то кажуть, що йому пла- тять за цилый день, и йому здається, що йому и справди заплатылы за усю роботу, винъ со- би миркує, що це зовсимъ справедливо, а це певне злодійство, бо йому заплатылы тилькы за половину, а инколы то тилькы за четверту частыну його работы, а решту то винъ зробывъ дурно. Такимъ чыномъ вы бачете, що пан- щина вправди есть: и заразъ есть такъ само, якъ и була, тилькы що народъ ии не ба- чыть, бо народу затулылы очи и затулюють

паны та попы и винъ не бачыть, де саме и якъ йому роблять таку страшенну кривду.

Колы Олексій це сказавъ, то въ хати зразу загомонило мовъ въ улыку. Доси вси мовчали, щобъ не заважаты Олексієви, але теперь колы докладно зрозумилы, якъ то ихъ страшенно ошукують, а вони ничого про те й не знали, то вже не могли дали стерпити и коженъ забалакавъ. Отъ Андрій каже:

Та дежъ правда люде добри? Колы чоловікъ потягне зъ паньского жменю половы для свыней, то його за се злодіємъ называють, кіямы бють, а якъ паны та попы таке злодійство чынять та жвуть зъ того злодійства цили тисячи литъ!

Ой слухай, Андрію, крычыть йому жинка, що се ты кажешъ? Богъ тебе покарае, колы на попа будешъ выгадувати.

Богъ мене николы не покарае, каже на то Олексій, колы я стоятому за правду. А якъ що-ты боишся попа, то бійся, колы ты така дурна; а я попивъ не боюся, бо и на ихъ повинна прыйты кара божя. Хиба ты не чула, якъ у неділю пипъ казавъ у церкви проповідь, що будимъ то самъ Богъ наказуе людямъ слухаты пана, бо уже така, каже, Божя воля на те, щобъ коженъ завше бувъ у своєму стани: панъ у паньскому, а чоловікъ бідный у мужыцькому. Бреше злодій якъ собака! Хиба може буты божя воля на те, щобъ одынъ пану-

вавъ, а другый бидувавъ? Щобъ одынъ працювавъ не покладачы рукъ, а другый за дурно корыстувався зъ його праці? Хиба може бути божя воля на те, щобъ людѣ ходылы на панщину? Мы вже добре знаємо, що то не Божя воля, але черезъ злодійство та розбышачтво панивъ такъ сталося. А поповы за те, що винъ у церкви зъ амвону бреше, що йому за те буде? Якъ його Богъ покарає?

Андрієва жинка нічого на те не сказала, бо побачыла, що їй кажуть правду, а Андрій тымъ часомъ обизвався: Але жъ и царъ, що намъ нибы то волю давъ та видъ панщыны вызволивъ, тежъ добрый, якъ на його подивыться! Якъ то винъ намъ очи затуливъ, щобъ мы и не бачылы, що панщына зосталася якъ и була, тилькы ще гирше. Хто бъ подумавъ, що винъ и справди такъ народъ любить, ажъ винъ своимъ указомъ тилькы панамъ допомигъ насъ грабуваты, а намъ головы заморочывъ, щобъ мы йому краще у війську служылы. Такой самый злодій, якъ и уси паны та дукуы-богатыри.

А вы гадаєте, каже Олексій, що царъ хто такой? Такой самый панъ, богатыръ, тилькы ще богатшый. А знаєте скільки то на царя та на його родыну грошей выходить? Сорокцять тысячъ карбованцивъ у день! то звидкы жъ быти гроши бралы, якъ не зъ кривавой праці народу. На нього такъ само одробляють панщыну якъ и на иншого пана. Винъ навить має

багато своєї власної землі; на ній так само наймыты роблять. А щипъ, хіба не такий самый панъ якъ и инши? Хіба винъ тежъ не має землі? Або хіба йому не платять жалованя, щобъ винъ розказувавъ людямъ, що треба слухаться царя та щиро служыты панамъ? Все воны, що живутъ зъ роботы наймыта, що на ихъ мужыкъ за дурно робыть, все воны мицно держаться одинъ за другого, все воны помагають одинъ другому, щобъ якъ найбильше задурыты народъ, та краще у купи грабуваты.

А скажы, озвався зъ кутка старый Антинъ, скажы Олексію, чы теперъ краще жыты, чы краще було за панщыны?

Теперъ краще, бо народъ порозумнійшавъ, крычыть Андрій, и вже не довго дозволыть надъ собою знущатися!

Чекайте, Андрію, каже Олексій, я заразъ розкажу Антоновы докладно, чому теперъ краще, ніжъ было за часивъ панщыны. За панщыны то коженъ бувъ такъ нибы привязанный до того шматка землі, на якому сидивъ; коженъ бывало, на якому шматку землі уродився, такъ на нимъ и живъ цiele жытя, робывъ панщыну на пана, терпивъ знущання панивъ та урядныкивъ и николи навить носа не высовувавъ поза своє село, бо це йому не вильно було, бо мусивъ сидити и працюваты. Такимъ чыномъ винъ николи цiele своє жыте ничогс

не бачывъ поза своимъ селомъ и думавъ, що такъ по цілому свиту скризъ, якъ у нього на сели, що такъ завше було, а значить, що завше чоловикъ на пана робывъ, и робытыме. Хочъ у чоловика неразъ сердце кыпило, що його бють, знущаються з нього, але винъ соби миркувавъ: колы таке скризъ и завжде такъ було, то певно це Богъ такъ зробывъ и такъ завше буде—то нехай же діється воля Божа. Ну а заразъ инакше: чоловикъ ставъ вильный. Що правда винъ, не такый вильный, щобъ мигъ робыты, скильки самъ захоче, або спочыты, колы знесылыться, бо хоча його ниhto не пожене теперъ кіемъ до работы, алежъ ниhto и копійкы не заплачаты, такъ що и теперъ чоловикъ мусыть або пропадаты зъ голоду, або йты на роботу. Одначе жъ винъ теперъ не прыкутый нибы кайданами до одного кутка земли, до одного пана, теперъ чоловикъ може мандруваты, шукачты де краще, переходыты зъ села до города и зъ города до села, и въ такый спосибъ побачыты рижныхъ людый, рижни речи. Винъ побачыть, що не скризъ такъ людый ошукують, якъ на сели; та инколы зустрине розумнійшого за себе чоловика, що бильше вчывся и той йому розкаже, що можно инакше жыты на свити, такъ, щобъ ниhto никого не ошукывавъ, а вси були ривни. Винъ побачыть тежъ, що не тилькы панъ на сели ошукое свого челядныка и завидчыкъ свого робитныка; побачыть, що вси

видробляють таку саму панщину, якъ я вамъ розказувавъ. Винъ побачить и зрозуміє, що ти вси, що наймытивъ ошукують, що зъ праці мужыкивъ жывуть и хлѣбъ идять зъ тѣєї праці, що робитныкъ на ихъ дурно покладає, чы то буде панъ помищыкъ, чы панъ завидчыкъ, чы майстеръ, чы пипъ, чы царъ зъ своимы урядныкамы, що то все одна банда розбійныкивъ, и що вси вони мицно трымаються одынъ одного, помагають одынъ другому, щобъ краще ошукуваты та грабуваты людый по цілому свиту. Ось якъ це все побачить и зрозуміє то й скаже соби: колы вони вси помагають одынъ одному, щобъ всихъ робитныкивъ душыты, то и вси робитныкы, чы то зъ села чы зъ города, чы то зъ України чы то зъ Московщыны, чы зъ видкы, такожъ повинни одынъ одного трыматыся, одынъ одному допомагаты, щобъ примусыты панивъ бильше ихъ не вызыскуваты.)) Отъ колы чоловикъ стане такъ думаты, то значить, що винъ уже порозумнишавъ, вже знає, що треба робыты, щобъ було на свити инакше; а колы винъ самъ порозумнишавъ, то захоче, щобъ порозумнишала и други робитныкы, щобъ ихъ якъ найшвыдче якъ найбильше порозумнійшало, щобъ полекшыты свою долю и инакше жыты на свити. Коженъ розумный чоловикъ побачить, що робитныкивъ всихъ у купи далеко, далеко бильше, ніжъ усихъ панивъ та бо-

гатыривъ, — що робитныкы, якъ сполучатся до однієї громады, то матимуть далеко більшу силу, ніжъ паны и зроблять те, що сами захочуть. Отъ черезъ що теперъ краще ніжъ було за часивъ панщыны: бо теперъ народъ може розумнишати, може сполучатися до купы, а за панщыны не мигъ, бо жывъ у биди та въ темряви. Тилькы коженъ, що уже порозумнишавъ, що уже знає черезъ що теперъ на свити зле и що теперъ на свити зле и що треба робыты, щобъ було краще, повиненъ завше памятаты, що робитныкы тоди мають силу, колы вони вси сполучени до купы и колы ихъ якъ найбільше; повиненъ иншымъ робитныкамъ розказуваты те, що самъ знає, щобъ якъ найбільше людый порозумнишало. Розумієте?

Чогобъ пакъ не розумиты, забалакалы зразу Антинъ, Мыкола, Федиръ та инши. Сполучытыся до купы всему робочому людовы, чы то зъ села, чы зъ миста трыматися разомъ и примусыты всихъ панивъ, щобъ робылы те, що мы хочемо.

Це и розумію, каже на то Андрій, але одного не сказали, Олексію, якъ то треба все те чыныты? бо гараздъ, що мы вси робитныкы будемо трыматися купы, але щожъ намъ тоди робыты, щобъ паны насъ не выыскували, щобъ мы имъ не одроблялы теи панщыны, що ранійше и заразъ одробляємо?

Правду кажете, Андрію, що не сказавъ сього. Пізно вже, надходитьъ вечиръ, але колы хочете, то я вамъ коротко скажу, що треба робити.

Стривайте, Олексію, Андрій дали каже, чы справедливо я миркую? Мени здається такъ, що колы вся наша бида видъ того, що намъ не платять стилькы, скилькы намъ слидъ, а далеко меньше, бо решту крадуть, то треба, щобъ намъ бильше платили? такъ, чы ни?

Такъ, такъ, обизвало ся килька чоловикъ, треба, щобъ намъ бильше платили, то намъ краще и жыты буде.

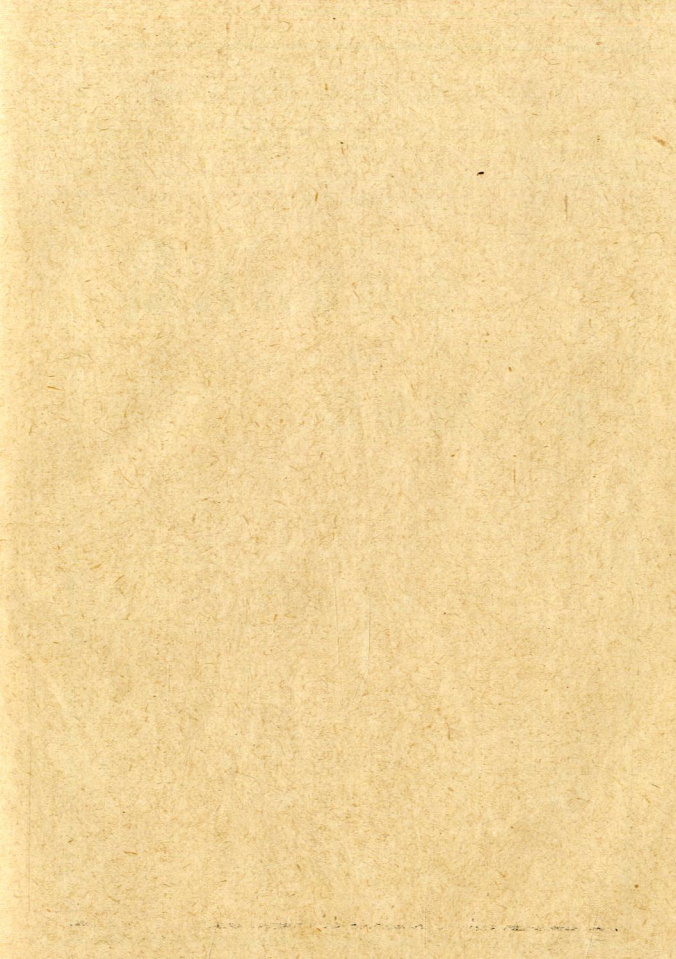
Та це розуміється такъ, каже Олексій, що намъ було бъ краще, якъ бы намъ бильше платили, але на се одна рада: мы мусимо лучытиса, буты у добрій згоди одни зъ другымы. Колы одни домагаются, щобъ имъ бильше Данылевський плативъ, то вси инши повинни ихъ підтрымувати, не видступаты, не такъ якъ теперь деяки приходять до пана та кажуть: одправте пане тамтихъ, мы станемо до работы дешевше. Правда, що важко такъ купы трыматиса, бо сами памятаете, якъ мы миркували, що завше богато такихъ, що не мають работы та помирають зъ голоду, и тому воліють, хочъ щось заробыты, анижъ ничего. А причъ того памятаете нашу розмову про те, зъ чого паны жывуть? Отже зъ тіей работы, за яку не пла-

тять робитныковы, а крадують у нього. Але якъ бы вони виддали робитныковы все, що йому належыть, що винъ виробывъ, то имъ бы самымъ ничего не лышылося.

Цього власне и треба, каже Андрій, щобъ панамъ ничего не зосталося, то вони тоди бъ мусилы стати до роботы такъ само якъ и мы уси и то було бъ зовсимъ справедливо. Бо зъ якои речы дармонды мають жыты и ничего не робыты?

Це вы справедливо, одповидає Олексій, кажете, що и паны повинни працюваты ривно, коженъ на себе, а не одни на другихъ. Тилькы та беда, що поки панъ є паномъ, то винъ робыты не захоче и знайде завше такыхъ, що згодяться на нього робыты. А черезъ що винъ є паномъ? Не черезъ що инше, якъ черезъ те, що винъ має землю, а люде земли не мають, або мають дуже мало; отъ ти, що земли не мають, йдуть робыты на паньску землю, до пана въ наймы, а панъ за те краде у людый частыну роботы. Такъ само по городахъ завидчыкы мають свои машыны, фабрыкы, заводы, а народъ ничего не має, тилькы руки до роботы, отъ и йде въ наймы, стае до роботы по фабрыкахъ, а завидчыкъ корыстується зъ ихньої роботы; платыть робочому за частыну роботы а решту соби краде. Такимъ чыномъ вы й сами певне бачете, що вся беда иде видъ цього, паны мають землю та фабрыкы, а на-

родъ не має ничего. И помы народъ не матыме ни земли ни фабрыкъ, доты паны будуть грабуваты народъ. А для того треба, щобъ **земля и фабрыки належалы народовы, усьому працяючому людовы**, и тоди, лише тоди **тилькы** не буде ни панщыны, ани злыднивъ.

1 жовтня 1902

ВИДАННЯ „Р. У. П.“ — Ч. 4.

57 коп 1000 пр

Власка

затвержено 5 жовтня

земля

Цена 25 сот.

КЫИВЪ 1902.

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 40.301 / к. н. в. 4

I.

Въ сели Лыповци Полтавської губерни виддавна панська земля виддавалася до аренды селянамъ. Звыклы селяне держаты аренду, панъ цины на неи не пидвысшувавъ, то якось рикъ за рокомъ и переходывъ. Кольо оце одного разу старый панъ померъ, а його сынъ заходывся, щобъ земли до аренды не виддаваты, а найматы робитныкивъ та самому повесты свое власне хозяйство. Селяне, що земли имъ своеи не выстачало, якъ то у насъ звычайно на Украини буває, ажъ объ полы вдарылыся.

Що діяты? Якъ дали жыты? Пійшли до пана прохаты земли: „Зробить ласку, пане, дайте земли хочъ на яровину; мы платытимемо якъ и ранійше“.

— „Не можу, братця“, одповидає панъ. „Я й самъ знаю, що вамъ важко безъ моеи

земли обернутые, алежъ и мени не сходно; я бильше зароблятому на власному хозяйствѣ“.

— „Але щожъ вы насъ тыснете?“ благають селяне.

„Адже-жъ намъ не выжыты безъ аренды!“

— „Чимъ-же я васъ тысну, братця? Яжъ вашого не чипаю. Я тыльки зи своимъ добромъ обхожуся якъ мени краще. Аджежъ можу я хозяйнувати на своїй власній земли; якижъ тутъ утыски?“

Селяне не знали що имъ сказаты: „Та воно такъ, земля ваша видъ батька и дида“, згоджувалыся вони, але жъ и намъ безъ земли, хочъ живцемъ у землю лягай“.

Бувъ у тому сели учитель. Шкода йому стало селянъ. Пійшовъ и винъ до пана благаты його зглянутыся на проханье селянъ, зважиты, яки ихъ злыдни напосилы.

— „Та чимъ-же я выненъ, що вони таки бидни?“ одновивъ йому на те панъ. „Змиркуйте-жъ сами: оджежъ мени буде невыгода, наколы я виддамъ землю до аренды; а у мене выдатки велики. Я вже краще згоденъ имъ даты по карбованцю, колы вони таки злыденни, але-жъ земли даты не можу“.

Учитель такожъ не знавъ, що йому на се

сказаты. Земля паньска. Панъ чужого не займае, а лыше орудое своимъ власнымъ добромъ. Въ томуужъ сели оденъ селянынъ Калытка мае сорокъ десятинь земли, и такожь орудое нею, якъ самъ схоче. Коженъ орудое своимъ добромъ. У одного тысяча десятинь, а у другого сорокъ.

Але въ томуужъ таки сели е трыйцять чотыри дворы, що мають лише по чверти десятины, та по десятини зъ чвертю; а трыйцять два дворы и зовсимъ не мають поля, самый тыльки грунтъ. Що-жь тутъ початы? Якъ змиркуваты сю справу? Хтожь справди тутъ выненъ? Панъ каже, що винъ не выненъ, бо винъ чужого не займае, а орудое своимъ добромъ, своею власною землею; алежь и селяне зовсимъ справедливо домагаються, божъ имъ безъ земли доведеться помираты зъ голоду; безъ земли имъ ніякъ не житы.

— „Ну нехай идуть робыты до пана“, скажуть розумни люде, „нехай стають у нього до роботы“.

Такъ, се селяне добре й самы розуміють, та ричъ у тимъ, що панъ завивъ у себе машины; йому, що правда, потрибни робитныки, але не зъ усихъ шостыдесяты шосты малоземельныхъ дворивъ, а що найбільше чоловика зъ

двайцять пять; але й тимъ панъ призначивъ таку малу цину, що зъ тыхъ грошей чоловікъ ледве здолає самъ одягнутися та податки заплатити, але вже й нічого гадати щобъ зъ нихъ годувати цілу сімью. А дежъ мають диватися вси инши? Та ще й те сказати розумнымъ людямъ, що робыты на пана, се не значить бути вильнымъ хлиборобомъ. Селяне, за часивъ панщины, колы воны були крипакамы робылы на панивъ, одже теперъ воны стали вильнымы, то розумієся мусять мати, де покладати свою вильну працю задля себе, а то мати свою власну землю; бо инакше имъ знову доведеться виддаватися на панщину, себъ-то покладати працю не задля себе, а задля пана: одны такимъ чиномъ пидуть працювати на пана, други пидуть на фабрыку працювати на фабриканта, а трети просто будуть гинуты зъ голоду, прокленаючи свое каторжне життя! Ось вамъ маєте гирше всякої панщины.

Одже виходить, що правда начебъ-то за селянамы, бо имъ безъ земли то однаково, що нагла смерть. Правда що ихъ не убывають на смерть зъ одного замаху, але такъ чи инакше збавляють имъ вику, заганяють на той свить тяжкою працею, поганимъ харчомъ, а то и

просто голодомъ. Хибажъ-то мы не знаемо якъ-то по селахъ люде мруть видъ злыднівъ та недостачи земли? То якъ-же селянамъ не домагатися земли видъ панівъ? Отъ и приходять вони до багатого пана просити у нього земли бодай на аренду; а той каже, що йому такъ несходно, що вінъ хоче найняти челяды та робитныкивъ и хазяйнувати самъ. Земля отже його власна и вінъ бажае орудувати нею якъ самъ вважае за найкраще. А выдатки у нього велики вінъ не живе якъ прости селяне, що годуються зъ власной праці; ба йому потрібно содержувати, пышный будынокъ, стайни зъ баськими киньмы; оденъ обидъ йому коштуе килько карбованцавъ що дня.

Отъ и багатый панъ такожъ гадае, що вінъ поводитися по правди, бо чужого не займае, а орудуе свое власне добро.

А отъ у Херсонщини ще багатшій панъ — вінъ мае двацять тысячивъ десятинъ земли, — такъ вінъ порахувавъ що йому сходнійше, а нижъ ораты землю, розводити на ній вивци та потимъ спродувати въ далеки краи мясо та вовну. Вінъ выкинувъ зи своеи земли всихъ арендаторивъ та чиншовыхъ, и выгнавъ всихъ робитныкивъ; найнявъ де-

сятквивъ зо два пастухивъ та держить обь-
издчикивъ. Велькій зыскъ заразь мае, а кло-
поту позбувся. Сей панъ изъ вивцямы такожь
каже, що винъ усе робить по правди. Адже
земля його власна, а до селянъ йому й дила
немае; нехай-но шукають роботы у иньшихъ
панивъ. А инши паны, дакъ навить тому и ра-
діють: якъ бильше голодного народу, то легше
знайти дешевого робитныка. А най-бы була у
селянъ своя земля, то хто мавъ-бы тоди йти
за нивець роботы на панивъ, покладаты на
нихъ свою криваву працю. А наколыбъ и пишлы,
то вымагалы-бъ за свою роботу саме стыльки,
скильки вона коштуе, але якабъ тоди зъ ней
була корысть панамъ. А ось теперь селяне самы
йдуць та ще й кланяються: приймить, зробить
ласку, забирайте нашу тяжку працю, визमितъ
насъ до роботы хочъ-бы за шматокъ хлиба.
Очевидно, що задля панивъ навить корыстно
выганяты селянъ зи своєї землі, а выгодову-
ваты на ній вивци та иншу скотыну. Та й
чому имъ не роботы сього, одже земля ихъ
власна?

Та зъ одого боку воно такъ, гадають се-
ляне, але зъ другого боку буцимъ-то й и-
накше. Принаймни селяне эъ околыци мають

сего пана зъ вивцями за свого злочинця; багато люду призвивъ винъ до великого убожества, багатомъ навить и вику збавивъ. А такъ чоловікъ якъ люде бувають: не сердытый, поштывий, и такъ само миркуе, якъ и панъ зъ Полтавщины. — „Дайте спокій, каже; чимъ же я выненъ, що у селянъ немає землі? Адже-жъ я чужого не займаю; земля — моя власна“.

Ось тутъ саме, въ одному слови — власна, и крыється усе лихо. Наколы мы визьмемо, що земля його власна, то тоди розумієся правда його. Тоди винъ смилыво має выгоняты зъ землі селянъ, згоняты ихъ бодай до дидька, а свою землю заселяты вивцями. Багато, де кого такъ и миркують; гадають що земля може належаты до одного чоловіка, що землю можно обернуты въ його вичну власнить. Не тыльки багато, але майже вси такъ миркують, ба, навить и сами селяне. Въ кожному сели знайдуться селяне, що скуповують собі землю у власність; хто десятинь висимнайцять збере до рукъ, а хто и вси сорокъ або пятьдесятъ; хто скильки спроможеться. А сусиде на ихъ поглядають, дай коженъ собі гадає: „отъ якъ бы й мени такъ само пощастыло!“ Ридко кому

спаде на думку, яка се не справедлива річъ : власність на землю. Рідко хто розуміє, що саме тутъ и кривиться причина до всякого лиха и убожества, саме въ тому що у насъ є власна земля, власність на землю. Се рідко хто розуміє, а кожному здається, що такъ воно заразъ є, такъ воно мусить бути и на завше. Отъ на-колы якій багатый панъ одбере видразу видъ усего села толоку або синожати, або збільшить разомъ цину за аренду, ось тоди селяне вда-ряться объ поли: якъ же це такъ? зъ чого-жъ намъ теперъ жыты? А имъ и кажуть: „Але, щожъ такого трапылося? Хиба земля не моя власна? Чи я не маю орудувати своимъ добромъ?“ — И селяне не зпають, що тоди од-повидаты, бо и дійсне не трапылося ничего нового. Ранійше багатый панъ мавъ тысячу десятинь земли и заразъ має тысячу десятинь земли; ранійше чоловікъ зъ ихъ села Калытка мавъ сорокъ десятинь земли и заразъ має такъ само; и никто ранійше сему не дивувся; на-вить коженъ бажавъ мати таку саму власність.

Одже и маєте, що панъ прийшовъ и про-гнавъ ихъ зі своєї землі :

— „Идить, куды знаєте; мени до васъ

дила не мае; хіба я не можу власною землею орудувати?“

— „Та буцимъ то й такъ, кажуть селяне, да тылькижъ и намъ доводиться помирати...?“

— „Та чогожъ вамъ помирати?“

— „Та зъ чогожъ намъ жыты безъ земли?“

Одже и доводиться прыстаты до чогось одного. Або всимъ у купи посидаты землю, щобъ земля належала цилій громади, усеу народови, такъ щобъ кожному було земли хто схоче на ній працювати, абожъ виддаты землю у вичну власність тому хто перший забере її до своїхъ рукъ, виддаты її на продажъ якъ усякій иншій крамъ. Або одне або друге, а злучити и те и инше до купы не можно ніякимъ побытомъ. Якъ-бы весь украинскій народъ самъ орудувавъ усею украинською землею, то тоди вже нікому не довелось бъ загарбаты до своїхъ рукъ не тыльки тысячи, але й сотни десятинъ; тодибъ уже не стало ни панивъ, ни Калытокъ; тодибъ уже коженъ мавъ бы стыльки земли, скильки збагнувъ-бы подужаты власною працею, але ни въ якимъ рази не бильше того. А наколы земля розикрадена, якъ заразъ у вичну власність, по сотни та по тысячи деся-

тынъ, то звидкижъ взяти їи для всіхъ селянъ, для всіхъ украинцівъ хлиборобивъ.

Тоди вже не выстацає землі усимъ на свити, и злыденни робитныки опынюются въ крипацтви у панивъ. Корыстно панови виддаваты землю на аренду, то ще въ злыдняхъ можливо прожити, а наколы йому корыстнійше позаводыты машины, або повернуты оране поле на лугъ, абы выпасаты скотину, то винъ и повикидає всіхъ селянъ. Бо се называєся власнисть на землю. Се треба гараздъ зрозумити, бо въ сій власности и крыється все наше лихо.

Злыденіе єсть жыття селянына, вси це знають, а надто сами селяне. А чому ихъ жыття таке, се мало хто розуміє, а меньше всіхъ знову таки сами селяне. **Зъ** усихъ бокивъ, тыльки й чуты що нарикають на те, що мало селяне землі мають, що не мають де подитися. Можно й справди подуматы, що тисно вже стало на Україні, а тымъ часомъ, куды окомъ поглянешь, то на сотни верстовъ розляглыся ланы панськи та казенни. **У** насъ, колы докладно порахуваты усю землю и людей то вийде, що на кожни сто десятинъ землі прыходиться пересично трийцять чоловикъ обывателивъ; а ось у Франціи, напрыкладъ, на кожни сто де-

сятынъ земли выходить висимдесять чоловикъ, але и то селяне живутъ тамъ далеко багатійши, а нижъ у насъ на Украини.

Одже выходить, що дило йде не о тисно-ту; земли на Украини выставилобъ на всихъ, якъ-бы ии не було захоплено у власнисть, якъ-бы зъ неи могли корытуватися уси хлиб-робы. А то заразъ однимъ тисно, нигде рукъ заченыты, а другимъ-дакъ ажъ надто багато простору. Велыка симья селянына бидуе на двоухъ або трьохъ десятинахъ, а родына якого-небудь графа Воронцова або купця Терещенка розвернулася одна на сотняхъ тысячивъ десяти-тынъ. А чому такъ? А то саме тому, що землю вильно кожному повернуты у вичну власнисть. Наколы се буде дозволено, то конче справа дійде до того, що до одныхъ рукъ буде загар-бано сылу земли, а усему народови лышиться така обмаль, щобъ хйба лыше раптомъ не по-мерты всемъ видъ голоду.

Отъ хочъ-бы напрыкладъ той таки самый Калытка: спочатку винъ гандлювавъ, перево-дывъ дрибни шахрайства, скуповувавъ вовну то що; такимъ чыномъ прызбировъ трохи гро-шей и почавъ скуповаты землю и ось уже за-разъ мае сорокъ десятинъ. Але на симъ дило

не стане. У нього сорокъ десятинь, а зъ нымъ поручъ живутъ селяне зовсимъ безъ земли; одже вони мусять ставаты до нього на роботу. Коженъ робитныкъ наоре, накосить, насіе, нажне йому нехай на сто карбованцивъ, а заплатитъ винъ робитныкови лише пятьдесятъ, а други пятьдесятъ лышаться у нього въ кишени; колы видличиты зъ ихъ карбованцивъ десять на насиння, угрунтованне, полагодженне, то що, то пиcля кожного робитныка лышиться Калытци ни за що по сорокъ карбованцивъ зыску, а винъ наймае нехай пятайцять робитныкивъ, то мае зъ нихъ що року шистьсотъ карбованцивъ зыску. Выходить, що лыше половины своей працы робитныкъ поклавъ на себе, а другу половину виддавъ за дурно хозяинови, зовсимъ якъ за часивъ панщины. И въ рeшти робитныки ледве перегодуются, абы зъ голоду не загинуты, а винъ складатыме соби кривави заробитки робитныкивъ. И то все лыше тому, що винъ мае землю. Одраче-жъ земля сама собою не робылабъ йому грошей; до земли ще треба прыкласты робучыхъ рукъ, але й робучи руки самы собою не перегодуютъ селянына; йому потрібна земля. Отъ и мусить винъ иты ставаты до работы у Калытки. А тому лыше сього и потрібно. Якъ-

бы чоловікъ працювавъ на своїй власній землі, винъ-бы диставъ за свою працю все що заробивъ, що родить земля, безъ усякого вызыскуваня. Але заразъ винъ робить на Калытку, а Калытка виддає йому не весь зыскъ, що родить земля, а лыше половины, а другу половину лышає соби, але не за свою працю, бо винъ Калытка вже заразъ ничего не робить, а лыше за те, що земля — його власнисть.

Черезъ те, що земля його власнисть, винъ прымушує робыты на себе селянына, що зовсімъ не має землі, и має зъ того зыскъ; а зъ того зыску винъ багатіє, грошей у нього збільшуєся, а значить винъ може соби прыкушыты землі, тымъ бильше безземельныхъ селянъ винъ зможе прымушыты робыты на себе и тымъ бильше матыме зъ ныхъ зыску. Такъ и буде воно довгій часъ, ажъ доки винъ не загарбає сотки тысячивъ десятинъ землі.

Доки Калытка не мавъ землі, доты винъ издывъ по селахъ, скуповувавъ вовну, сдвозывъ її до миста, зъ миста навозывъ потрібный селянынови крамъ, метушывся, всежъ-таки такъ чи инакше працювавъ. Що правда и доти винъ бильше зароблявъ обдурюваннямъ та злодійствомъ: кому не такъ зважыть, кому

не домиряе, а то купыть вовну за пивъ цины, колы знае що селянынови потрибни грошы, щобъ платыты податки; такъ що и въ той часъ Калытка зароблявъ гроши зъ половины працею, а зъ половины шахрайствомъ; але все жъ тоди Калытка не мигъ прысылуваты селянъ робыты на себе. За для того йому потрибно було купыты землю, себъ-то таку ричъ, безъ якои робучій чоловикъ ніякъ не може обійты ся. Адже-жъ люде живутъ тыльки зъ праці своєї або чужої. Щобъ не загынуты зъ холоду та голоду, чоловикъ мусыть працюваты, а за для праці йому потрибна земля, або те що винъ може здобути видъ земли: хлибъ, лисъ, конопли, зализо, вугиль 'то що, себъ-то всежъ-таки земля. А землю повернено у чужу власність. Властытель може даты землю, а може земли и не даты. Одже въ його рукахъ жыття и смерть робучого люду. И винъ дае селянамъ землю, дозволяе имъ працюваты на ній, лыше вызыскуе зъ ныхъ за то половины або й бильше того, що вони зароблять зи своєї праці; и селяне мусять на те прыставаты, бо вони ніякъ не обійдутся безъ земли.

А колыбъ землю не було вильно ни продаты, ни купыты, якъ бы не було дозволено

обертаты землю у власнисть окремыхъ людей, колы-бъ земля належала усему народови, то тоди бѣ не мавъ такой сылы оденъ чоловикъ надъ иншымы людѣмы, тоди не здолавъ бы Калытка прымусыты селянъ робыты на себе; тоди коженъ працювавъ-бы на свою симѣю, а не пійшовъ-бы пращуваты на иншихъ; тоди никто не мигъ-бы житы и багатиты зъ чужои пращи, загрибаты жару чужымы рукамы.

Такимъ чиномъ отъ що значить власна земля. Се значить вызыскуваты чужу працю. Земля сама собою хлиба не дасть, то не корыстно було-бъ и посидаты землю. Але жъ хто мае землю, той все загарбуе до своихъ рукъ. Це однаково, якъ бы хтось здолавъ замкнуты всю чисто воду и ключа покласты соби до кишени. Люде гинулыбъ безъ воды, а винъ бы сказавъ имъ: „Робить на мене, то я дамъ вамъ воды; а не хочете — ваше дило, я васъ не сылую“. Такъ и коженъ властитель земли прымуше селянъ робыты на себе лыше тымъ, що загарбавъ землю до своихъ рукъ. Винъ самъ ничего не робить, алежъ на нього пращуютъ сотни людю, що сами не мають земли. Винъ наживае незчисленни багачтва, а воны ледве годуются. Звидкижъ у нього збираються ци

багацтва? Очевидно, що зъ чужої праці. Якъ-бы коженъ хлиборобъ працювавъ на себе самого, то се багатство подилося-бы поміжъ багатьма родинами робучихъ людей; одже заразъ си родини дистають стыльки, щобы ледве не загинути видъ голоду, а решта все багатство, здобуте зъ ихъ праці, дистаеся властителямъ землі.

— „Алежъ винъ купивъ землю“, — може зауважыты де-хто, — „а тому винъ мусыть надолужиты свои гроши“.

Колыжъ въ тимъ и лихо, що винъ купивши землю, выбирае зъ неї не тильки лыше свои гроши, але ще й нажывае нови. Нехай винъ, напрыкладъ, купивъ землю за свои гроши, а не дисталася вона йому задурно, у спадщину, якъ здебильшого то буває у панивъ; нехай винъ навить купивъ сю землю за гроши, зароблени чесною працею, а не шахрайствомъ, якъ Калытка, напрыкладъ, и нехай винъ заплативъ за сю землю тысячу карбованцівъ. Але-жъ ось винъ починае виддаваты сю землю на аренду и виддае їи нидрядъ дваццять роківъ, по пятьдесятъ карбованцівъ що року; одже винъ отримае въ решти всихъ грошей видъ аренды такожъ тысячу карбованцівъ; по-

тимъ винъ знову може продаты сю землю за ту саму цину и дистане за неи ще тысячу карбованцивъ. Такимъ чиномъ выходить, що винъ въ купи одержавъ за сю землю дви тысячи карбованцивъ, а купивъ ии лыше за тысячу. Звидки-жъ взяла ся ся друга тысяча? Адже не зъ неба йому звалылася. Отъ сю саму другу тысячу и бере властитель земли зъ чужои праці, одбирае ии у тыхъ арендаторивъ, що робылы на його земли, а за те самы ледве малы змогу перебудуватыся. Такимъ чыномъ се не правда, що властитель земли тильки надолужуе свои гроши. Його гроши йому и лышылыся, винъ тильки часово зминывъ ихъ на землю, а потимъ, колы тильки захоче, може знову одминыты землю на гроши. Такимъ чыномъ лыхо все въ тому, що той, хто скуповуе землю, той мае зыскъ и багатіе не зъ своеи, а зъ чужои праці, тому що сылуе працюваты на себе другихъ; а мае сылу винъ те робыты тому, що земля необходимо потрібна всимъ людямъ, а винъ загарбуе ии оденъ до своихъ рукъ.

II.

Одень дурысьвить десь въ нашій околиці розпустивъ брехню, що ось буцимъ-то незабаромъ царь московскій одбере землю видъ панивъ и роздильть їи помижъ селянамы такъ, що вси матимуть по ривно землі, коженъ посидатыме свою землю на вичне, и тоди не буде ани бідныхъ, ани багатыхъ, ни злыденного убожества, ни пышныхъ бенъкетувань, и легко буде кождому працювати на своїй власній землі. Одже легкодухи люде и повирьлы сій брехни и стали сподиватыся на ласку царя. Ждутъ вони рикъ и другій, ждутъ десять и двайцять рокивъ, а жаданои ласки не диждуться. А тымъ часомъ злыденни селяне мусять тысячами пакуватыся, покидаты ридну оселю,

батькивську краину и забиратыся десь на зелений клынь, на холодный Сибирь, до Амура. Не знаты куды забираються въ далекій свить цили родыны селянськи, шукаючи земли, шукаючи кращои доли, бо у насъ на зеленій України мусять зъ голоду помыраты, не маючи де зачепыты рукъ. На край свита мандрують шукаты кращои доли, щобъ десь у дорози загинуты, або на чужыни пропасты, и то все шукаючи клаптя земли, тоди якъ тутъ на Вкраини побичъ ныхъ панськи маетки розлягаються на сотки и тысячи десятынъ, але то все земля панська власна и на ній тыльки вызыскують злыденныхъ селянъ робитныкивъ.

И середъ такого лыха сподиваються легкодухіи люде уже десятки рокивъ, що ось царь зглянется на ихъ убожество и роздильть имъ землю. Але не можуть того збагнуты си легкодухи, що николы того не станеться, чтобы царь захотивъ своею волею скрывдыты панивъ на корысть простого люду. Адже царь самъ найбільшій и найбагатіишій панъ. Ни у кого зъ панивъ не мае стыльки земли, не мае стыльки лису и такой безлици незвычайно великихъ економій, якъ у самого царя. И не тыльки у насъ на України, але по цилій російскій дер-

жави, царь запосивъ уси найкращи місця, сами плодючи нывы, сами велыки лисы; все, що де було найлипшого, то царь забравъ собі и то заразъ все казенни земли, а вже чого собі не збагнувъ загорнуты, те роздавъ своимъ прыслужныкамъ панамъ. И на казенныхъ царьскихъ земляхъ такъ само выыскують селянына, якъ и на земли кожного пана. Та и дебъ царь мавъ роздаваты землю селянамъ, колы винъ самъ роздавъ и доси роздае їи тыльки панамъ. Колы винъ уже встыгъ вси наши широки степы загарбаты собі та пороздаваты панамъ и люде наши кинулыся тикаты на нови земли до Сибиру, то отже останнимы часамы царь зибравъ комиссію, щобъ порахуваты, якъ подилыты сибирьски земли, и та комиссія радылася тры роки и вже въ 1902 році ухвалыла за прыводомъ царя, щобъ и въ Сыбыры найкращи земли роздаты тымъ пачамъ, що збиднили тутъ у насъ, щобъ хочъ въ такій спосибъ зробыты ласку своимъ прыслужникамъ дворянамъ. И далеко дорогши для царя интересы дворянъ а нижъ простого люду, бо царь самъ про себе завше каже: „Я першій дворянынъ въ свой держави“. И справди винъ не тыльки першій дворянынъ, першій панъ въ свой держави, але

и найгирший, найзлїйшій панъ до селянъ, бо винъ не тыльки вызыскуе селянъ-робитныкивъ на своихъ земляхъ, але щежъ до того здырае, або краще прыказуе своимъ слугамъ здыраты зъ усею простого люду податки для себе. И ти податки для царя здырають його слуги не тыльки безпосередне просто гришмы, але и посередне усякими засобами, такъ що селяне того и не спостерегають. Але ти податки суть найгирши, бо ихъ доводиться платити що разу, наколы тыльки захоче соби чоловикъ щось купыты. Зажадае, гапрыкладъ, чоловикъ выпыты чарку горилки, то йому нигде не вильно купыты, якъ тыльки лыше у казенній лавци. А у казенну лавку купують горилку по вынокурняхъ и платять тамъ за неи по симдесять копіекъ, а що найдорогше по карбованцю за видро. Такъ що маленькій шкалыкъ коштуе казни що найбильше одну копійку. Одже въ казенній лавци продають видро горилки за симъ карбованцивъ, а ту сотку що справди коштуе одну копійку продають за симъ копіекъ. Такимъ чыномъ, колы чоловикъ пье чарку горилки, що варта одну копійку, винъ мусыть заплатити ще ни за що податку цареви шість копіекъ. Цей податокъ называється „акцызъ“.

Такий саиый акцызъ мусять люде платыты купуючы запалки, выно, тютюнъ, цукоръ то що. Але царь бере посереднимъ податкомъ не тыльки акцызъ, покладеный на де якихъ речахъ, але и на всему иному. Бо коженъ фабрыкантъ чи заводчикъ, за те що виробляе у себе на фабрыци якійсь крамъ, мусить заплатиты цареви податокъ зъ фабрыкы чи завода. Одже розуміеся, що заплатившы сей податокъ фабрыкантъ, колы продае свій крамъ купцеви, то мусить взяты те, що коштуе самый крамъ, а кримъ того ще й те, що винъ заплативъ податку, та ще й до того додаты, що винъ мае соби заробыты. Теперъ же знову купецъ за те, що винъ мае право крамарюваты, такожъ мусить заплатиты цареви податокъ и сей податокъ мусить надолужыты зъ того краму, що продае людямъ. Такъ що продаючи крамъ купецъ бере за нього те, що винъ заплативъ фабрыкантови, ще й те, що заплативъ податкомъ цареви, а до того ще мае щось и соби заробыты.

Такимъ чыномъ, колы чоловикъ щось купуе, то винъ платитъ не тыльки те, що коштуе самый крамъ, але й заробитокъ купця та фабрыканта, а надто двичи податокъ цареви, той що заплативъ фабрыкантъ и той, що заплативъ

купець. *) Оджѣ маєте що купець, фабрыкантъ и царь оденъ одного пидпырають и укупи вызыскують селянъ та весь робучій людъ, але найбильше видъ усихъ то царь. Винъ вызыскуе людей и самъ черезъ своихъ прыслужныкивъ, урядовцивъ, и въ купи зъ панамы властителямы земли и въ купи зъ купцямы та фабрыкантамы, бо винъ найбильшій панъ въ держави, то значить, и найбильшій гнобытель робучого люду.

Оджѣ царь не тыльки вызыскуе робучихъ людей гришмы, але йому того мало, винъ ще забирае нашихъ дитей, нашихъ бративъ, найкращихъ, найдужчихъ робитныкивъ до вѣйска, у москали, загонять ихъ десь въ чужу далеку сторону; поневираються тамъ надъ ными чотыри роки, а инколы, якъ буває корыстно цареви та панамъ розпочаты вѣйну, то и зовсимъ не вертають ихъ до дому, а складають воны свои головы въ далекій сторони пидъ ворожими кулямы.

*) Кому цикаво, яки то збираються податки безпосередни и посередни, нехай прочитае кныжку „Дядько Дмитро“.

А инколы то й такъ буває, що десь люде скрывджени та ошукани паномъ стратять терпиння та здіймуться бунтомъ, то тоди царь на-сылає тыхъ же таки москаливъ розгоныты, стріляты та вязныты своихъ же батькивъ, бративъ та сестеръ; и зъ прыказу царя здіймається сынъ на батька, стріляє ридного брата, а то все тому, що царь обстоює панивъ, пидпырає ихъ и николы не попустыть селянынови, бо цареви то не корыстно, бо винъ такожъ якъ и вси паны роскошуетъ, пье та бенькетуетъ зъ тяжкою, кривавою селянською та робитнычою праці.

А ти легкодухи, що вирять буцимъ то царь зглянеться на селянъ та роздасть имъ землю, кажуть, що царь нашъ добродій, що винъ давъ селянамъ волю, зкасувавъ панщину.

Такъ, справди, царь сорокъ литъ передъ симъ давъ селянамъ волю, але чому винъ їи давъ, та й яка та воля? Знесылылыся селяне у крипацтви, не змогли довшє зносыты панщины тай заходылыся самы соби здобуваты волю. Почалы воны зъ того, що по Украини та и всій Російській держави стали убываты панивъ. Зъ 1835 року до 1854 року було убыто селянамы сто сорокъ и чотыри пана; кримъ

того стали вони випалювати панське збижжя та маетки; потимъ того почали селяне тикати цилымы ватагами: въ 1841 році изъ одного тыльки Билевського повіту Могилевської губернии утикло тысяча крипаківъ; въ Курщини готувалися тикати коло двайцяти тисячівъ крипаківъ зъ сорока шосты маетківъ. Парешти безнастанно почали здіятися селяньски бунты: въ 1848 році було не спокійно въ пятдесять чотырьохъ маеткахъ зъ двайцяти семи губерній; въ 1849 році бувъ бунтъ въ Курщини и до нього прыстало десять тисячівъ чоловіка. Въ 1852 році у Черныговщини та въ Тамбовській губернии селяне повстали проты губернатора и війська. Урядъ ставъ боятыся загального повстання, и царъ побачивши, що здіяється лихо, скликавъ панівъ до Москвы и привселюдно выголосивъ, що винъ не бажае злого панамъ дворянамъ, що винъ самъ себе мае за першого дворянына въ держави, але що корыстнійше дати народови волю зъ горы, а нижъ сподиватыся, що народъ іи самъ собі здобуде.

Такимъ чыномъ волю собі здобулы селяне не зъ ласки царя, а примусылы іи собі дати. Але що-жъ то за воля, колы вона безъ земли.

Волю робитныкови дали, але землю всю, яка була краща, лышили панамъ; селянамъ-же наризали земли гиршой и таку обмалъ, що ни-где и рукъ зачепыты, ще й до того податками такъ стали вызыскуваты, що буцимъ-то виль-ный, селянынъ знову мусыть ходыть роботы на пана незгиршъ якъ и за часивъ панщины. Въ крепацтви селянынъ мусивъ тры дни ро-быты на пана и тры дни мавъ роботы на се-бе, себъ то половины своей праці виддававъ панови, а самъ корыстувався лыше зъ другои половины своей роботы; такъ само и заразъ: селянынъ мусыть працюваты на панськихъ-же ланахъ и ледве чи половины його тяжкои пра-ці вжывається йому на корысть. За часивъ панщины паны бенъкетували та багатили зъ людської кровы та поту, и заразъ такожъ вони роскошуютъ ни зъ чого иншого якъ зъ тїеижъ таки невтомной кривавой праці селянына.

Треба буты слипымъ и зовсимъ ничего не розумиты, що навколо діється, щобъ сподива-тися ласки видъ царя и гадаты, що винъ до-поможе народови здобутися на кращу долю. Царь завжды трымавъ и трымаеся зъ панамы и всимы гнобытелями робучого люду и ниhto народови не допоможе зажыты кращого життя,

якъ тыльки народъ самъ не здобудеться, абы
выбороты соби свитлои доли. А для того вла-
сне потрибно, щобъ народъ гораздъ розумивъ,
видъ чого залежить його недоля и де крыється
його лыхо. Селяне мусять зрозумити, що голо-
вна ричь у тому, що у насъ землю повернено
у власність, а тому вси паны, властители зе-
мли и мають сылу ихъ вызыскуваты. И такъ
буде доты, доки землю вильно буде купуваты,
продаваты та перекуповуваты; бо хочъ бы на-
родъ и спромигся выбороты соби те, щобъ зе-
млю було видійнято видъ сучасныхъ панивъ
та подилено помижъ селянамы, то и тоди, якъ
що земля булабъ власностю окремого чоловіка,
то той хто мавъ-бы іи бильше, здолавъ-бы вы-
зыскуваты биднійшого и зъ того дали багатиты
на пана, а биднійши мусилыбъ зійты до тыхъ
самыхъ злыднівъ, що и заразъ мають. Бо на-
колы оденъ чоловікъ иде працюваты на землю
другого, то вже виддае йому ни за що частыну
своеи праці и себе тымъ ошукуе.

Ба, навить наколыбъ подилыти усихъ лю-
дей землею зовсимъ однаково, але у кожного
булабъ окремо власна земля, и іи навить не
вильно булобъ продаваты, то и такій ладъ дов-
го не вытрымае, бо у одного властителя буде

бодай пятеро синивъ, а у другого оденъ, то отъ уже сей матыме земли у пять разивъ бильше, нижъ ти; дали винъ яко багатшій знайде соби дружину, що такожь булабъ единачкою, то отъ уже винъ загорне до себе земли въ десять разивъ бильше а нижъ инши и такъ дали, зійде на тежъ саме що мы заразъ маемо, а власне що оденъ панъ вызыскуе цилу громаду, роскошуе зъ важкою селянською праці, ще й каже, що винъ поводитъся по правди, бо винъ чужого не займае, винъ хозяйнуе на своїй власній землі. Винъ орудуетъ своимъ власнымъ добромъ, и пивъ села видъ того мало зъ голоду не гине. И такъ буде ажъ доты, доки буде власна земля у окремого чоловіка.

Наколыжъ мы не хочемо гинуты зъ голоду, наколы не бажаемо збагачуваты] зъ своєю тяжкою праці багатого пана, наколы бажаемо бути вильнымы робитныками и самы корыстуватися зи своєю праці, мы мусымо **домагатися** щобъ ниhto не мавъ власної землі, але щобъ земля була власністю цилого народу, усихъ робитныкивъ, що працюють на ній власными руками.

тем же и
за границю, кон-
чи и бзави за
бачи заводу
предыдущи.

Киней Пятер
сущих бурж
бурж, до нунд
и. Понесу и
спущу.

Виданя „Р. У. П.“ вийшло:

- 1) Самостійна Україна.
- 2) Дядько Дмитро.
- 3) Чи є теперъ панщина.
- 4) Власна земля.
- 5) Страйкъ чы бойкотъ.
- 6) Робитныча справа.

Кожна книжка коштує 25 коп.

Револуція 1848 р. у Франції — 30 коп.

Виданя 1907 р.

700 — 127,87 коп.

опла. 16/11 01/10.

31 Января 1902

ВИДАННЯ „Р. У. П.“ — Ч. 5.

500 кр. Коп. 54
5 пал бул
Чен

Бтрайкѣ

чы бойкотъ?

Писля

В. Будзыновскаго.

КЫИВЪ 1902.

Видання „Р. Л. Ч. — Р. Л.“

Видання Р. Ч. П. Вийшло:
Джвжг

1) Сторінка України.
2) Дядько Дмитро.
Джвжг

3) Власна земля.
4) Странна земля.
5) Рабство в Україні.

В. Будзинського.

Велика книга коштів 25 коп.

Дозволено цензурою.

КРІВЬ 1902

Скризь у насъ на Украини нарикають люде на те, що паны мало платять робитныкови, а робыты сылуютъ ажъ надто. И чымъ дали, тымъ все меньше и меньше платять. Ранійше бувало за часы жнивъ то давали пшеницы и четвертый або пятый снопъ, а теперъ инколы добре якъ и десятый дадутъ; за жыто и третий бувало давали, а теперъ лыде раднійши якъ съомый або восьмый дадутъ. И гришмы бувало ранійше, колы слухна доба надходила, то робитныкъ и бильше карбованця у день зароблявъ, а ныни чоловікъ и сорокъ копійокъ заробыты радый. И не тилькы на сели люде бидують, але и по великихъ мистахъ на фабрыкахъ та на заводахъ дуже важко робитныкамъ доводиться. Все свое життя працюешъ на заводи и сылы и здоровя покладаешъ, а за те ледве выстарчае чимъ зъ симьею прохарчуватися, а заслабнешъ на заводи, трапыться яка хвороба, то тоди зъ жинкою, зъ дитьмы хочъ у старци йди або з голоду помирай.

И такъ скризь, де паны запосилы землю и селяне мусять до пана йты на роботу, то паны лагодяться платыты якъ наименьше а роботы вымагають якъ наибильше. Бо сами паны не роблять и роботы не вмюють, а звиклы, щобъ на ихъ роботы селяне.

Такъ само и заводчыки, ти паны, що побудувалы заводы або поробылы у себе на земли шахты чы копальни, вони такожъ клычуть до себе на роботу робитныкивъ и вызыскують роботы багато, а платять далеко меньше, нижъ имъ зроблено роботы и такимъ чыномъ зъ робитнычои праці нажываються та багатіють. И багатиты доты будуть, докы маты-мутъ землю, а селяне на ній роботы-мутъ, або докы мають заводы та копальни, а робитныки будуть на ихъ покладаты свою працю.

Буде се такъ довго, докы працювныкы не зрозуміють, що вси фабрыкы, заводы, вси копальни та велики ґрунта безъ нихъ, безъ ихъ робитныцькыхъ рукъ ничего не варти; докы не зрозуміють, що не треба поливаты своимъ потомъ и кривлею чужу ныву, докы не зрозуміють, що тилько тоди вони вповни будуть корыстатись зъ здобуткивъ власной праці, колы вкладатымутъ їи въ спільни власни фабрыкы, заводы та копальни и въ спільну власну землю. Зрозумившы се вони почують свою

силу и найдуть способы боронитись видъ вызыску; вони никому не дадутъ точыты зъ себе кровы.

Одже якимъ чыномъ боротыся можна, якъ воюваты зъ панами, колы вони и гроши мають и можуть завжды соби на оборону вйсько покликаты? Робитныкы, що працюють по великихъ мистахъ уже прыбралы соби способу до вйны зъ панами на заводахъ и сей спосибъ называється: *с т р а й к ъ*. Выгадалы сей спосибъ боротбы не у насъ и не наши робитныкы, а далеко видъ насъ на захидъ у заморскій земли, що называється Англія. Въ Англіи робитныкивъ бильше нижъ денебудъ въ иншому краи и борются вони зъ своимы панами найкраще. Отъ си англійски робитныкы и почалы перши роботы страйки або страйкуваты, и вже видъ ихъ перейнялы вси инши робитныкы сей спосибъ и почалы вжываты того-жъ страйку. Але що-жъ значить се слово? „Страйкъ“ се слово англійське и значить воно — *з м о в а*: вси робитныкы якогось ремесла, колы имъ лкась недогода, — напрыкладъ колы роботы вымушують багато а платять за неи мало або що, — змовляються промижъ себе такъ: „не пидемо — мовлявъ — до роботы доты, докы намъ не стануть бильше платыты“. — Правда — дуже важко буває робитныкамъ не ходыты на роботу довший часъ, бо исты хочеться. Для

того треба до страйку ранійше приготуватися : треба добре змовытися, щобъ усимъ разомъ роботу кыдаты и никому не почынаты, помы панъ-фабыкантъ не згодыться задовольныты бажання робитныкывъ. Опречь того треба змовытысь, щобъ робитныкы зъ другого заводу не йшлы роботы на той заводъ, де страйкують, а найголовнійша ричъ—це назбираты ранійше грошей на стилькы, щобъ найбиднійшы робитныкы могли якось годуватыся, бо инакше голодъ пожене ихъ на роботу ранійше, анижъ усе робитныкы постановлять киньчаты страйкъ. Обовязково потрибно такожъ, щобъ пидъ часъ страйку робитныкы поводылыся зовсимъ спокійно, щобъ не вжывалы ніякихъ насильствъ, бо инакше поклычуть військо и веихъ бунтаривъ посажають у острогъ. Колы-жъ робитныкы поводяться зовсимъ спокійно, то ниhto не мае права прысылуваты йты на роботу того, хто не хоче. Спочатку здається страйкъ не такимъ страшнымъ, бо при йому люде не бунтують, не стриляють та не вбывають. Але паны фабрыканты бояться страйку далеко бильше, нижъ якого бунту. Бо колы бунтъ, то тоди можно поклыкаты військо и зылою прыдавыты. Та страйку нияке військо прыдавыты не може. А страты панъ фабрыкантъ пидъ часъ страйку мае незличенні: бо содержуваты заводъ треба, крамъ постачаты треба, на де-якихъ заводахъ илькы одни печи роспалыты чого коштуе, а зы-

ску тымъ часомъ заводъ не дае, бо роботы на йому не мае. И отъ, колы робитныкы добре держаться купы, то панъ фабрыкантъ мусыть довольныты бажання робитныкивъ, абы тильки почалы знову роботы. Правда — инколы робитныкы добре не вестють, инколы середъ робитныкивъ знаходяться таки Юды Искаріотськи, що кидають своихъ и йдуть до заводу на роботу, а инколы и фабрыкантъ пошле гришмы пидкупыты де-кого зъ робитныкивъ, щобъ почыналы роботу и отъ-си Юди Искаріотськи за килька карбованцивъ зраджують справу своихъ товарышивъ. Тоди робитныкамъ доводиться кидаты страйкъ ничего не одвоювавшы. Инколы страйкуючи робитныкы пробують сылою не пускаты другихъ на заводъ роботы, але въ такимъ рази заразы клычуть вйсько, що вже стоить на поготови, а воно сылою выганяе страйкуючихъ робитныкивъ, шей розтаскуе ихъ по тюрмахъ холодныхъ и въ такимъ рази тежъ справа робитныкивъ пропадае. Такимъ чыномъ инколы буває, що одъ страйку робитныки ничего не зарабатують, ще йтеряють килька днивъ, що пройшлы безъ роботы, але за те-жъ и буває, що колы робитныкы стоятъ добре, то ихъ бажання уси задовольняються. Чымъ краще, чымъ бильшь одностайне держаться робитныкы, тымъ бильшого воны до б ы в а ю т ь с я. Якъ багато можно добытыся страйкомъ, се выдно у Англіи, де вперше почалы вжываты страйку.

Теперь у Англіи робитныкы зарабатывают на заводи по два з половиною карбованци або й по тры у день и роблять десять, девять або инколы тильки и висимъ годинъ на день. Але такъ було тамъ не завжды. И тамъ ранійше працювалы по дванадцять, ба! навить по 14 годинъ на день, а платылы имъ за се такъ мало, що ледве могли выжыты. Якъ якій робитныкъ бывало покаличывся коло машины и не мигъ бильше працюваты, то його выганялы зъ работы и винъ ишовъ старцюваты, або гынувъ зъ голоду. Колы, бывало, якій робитныкъ захорувавъ, то такожъ никто не журывся його хоробою, не прысылавъ ликаря, не платывъ за лыкы. Теперь це все зминылося на краще и тильки лыше черезъ сами страйкы. Зразу домагалься робитныкы, щобъ имъ скоротыты день работы на годину або дви, щобъ маты довший видпочынокъ та щобъ трохы бильше стали платыты. Якъ паны не згодылыся, робитныкы застрайкувалы. Спочатку робитныкы не завжды выгравалы свою справу, не завжды добывалыся, щобъ ихни бажання задовольнылы, бо булы часомъ мало прыготовани. Паны могли доьше вытрыматы, бо вони малы по багато наскладаныхъ маеткивъ. Покры робитныкы не зложылы соби стильки грошей, щобъ зъ ныхъ могли жыты на той часъ, якъ пересталы робыты, а голодъ имъ дошкулювавъ, то мусилы вертатыся назадъ до работы за ти

сами гроши, що й ранійше. Часомъ паны ще й мстылися за страйкъ и починали платыты ще меньше. Але робитныкы николы не тратылы надїи. Хоть разъ програвалы справу, ставалы готуватыся до другого страйку. Складалы соби бильше грошей, ставалы трыматыся бильше купы и якъ другой разъ робылы страйкъ, то вже щось выгравалы. Але тымъ, що воны зароблялы писля одного страйку, воны николы не вдовольнялыся, бо и се ще бывало за мало. Выгравшы одынъ страйкъ, готувалыся до другого. Такъ зароблялы робитныкы що разу бильше. За кожнымъ страйкомъ паны-фабрыканты мусылы згоджуватыся робитныкамъ бильше платыты и скорочуваты часъ денной працї. На тимъ ще не конецъ. Робитныкы выборолы соби те, що скрызъ въ Англіи теперъ установылы надъ заводамы такихъ инспекторивъ, що издять видъ заводу до заводу и доглядають, чы нема тамъ такихъ непорядкивъ, що руйнують здорovia робитныкивъ и роблять калицтва; ци инспекторы пыльнують такожъ, щобы робитныкы не працювалы довше, якъ показуе законъ, та щобы дыректоры заводивъ и наставныкы не знущалыся надъ людьмы. Опричъ того позаводжено для хорыхъ робитныкивъ грошеви кассы та ликаривъ, такъ що теперъ робитныкъ не буде марно гынuty, якъ до нього прычепытыся яка хороба. Якъ робитныковы трапытыся пры роботї яке калицтво, то йому або його родыни

заплатять видшкодованье. Колы-бъ хто побачывъ теперь, якъ живутъ собі робитныкы по деякихъ заводахъ у Англіи, то не понявъ бы виры, що на цихъ-же заводахъ, якихъ рокивъ 25 або 30 передъ тымъ, робитныкы працювали тирше тыхъ воливъ, а жылы тирше собакъ. А все те, що вони теперь мають, здобулы собі тилькы страйкомъ. Не треба думаты, що вони вдовольняються тымъ, що вже wyborолы собі. Вони хочуть ще кращой доли. Такъ рокивъ два передъ сымъ, зробылы робитныкы въ най-бильшому англійскому городи Лондоні страйкъ, бо бажалы, щобъ никого зъ робитныкивъ не прымушувалы працюваты въ день бильше, якъ висимъ годинъ. Застрайкувало тамъ сто и пятьдесять тысячъ робитныкивъ. Паны-фабрыканты згодылыся заразъ-же спустыты своимъ людямъ на висимъ годинъ.

Ось якъ воювалы англійски робитныкы зи своими панамы.

Колы робитныкы иныхъ краивъ побачылы, якимъ корыстнымъ може буты страйкъ, то почалы собі браты прыкладъ зъ англійскихъ робитныкивъ. И справди зъ того часу, якъ и у французивъ и у нимцивъ почали робитныкы боротыся страйкамы, доля робитныкивъ значно покращала. Почынають и наши робитныкы такожъ страйкуваты, щобъ здобуты собі кращой доли и певна ричъ, що не зразу, а потроху свого дійдуть. Часто можно почуты, що

въ якомунебудь великому мисти у насъ на Украини, на прыкладъ у Харькови, або Катеринослави або Кыиви чи Одесси робитныкы страйкують. Сылкуються паны-фабрыканты не робыты имъ полегкостей, але на певне и у насъ по заводахъ зъ часомъ выборють соби робитныкы краще життя, якъ се зробылы англійски робитныкы и якъ зроблять вси инши.

Колы страйки прынеслы и все ще прыносять робитныкамъ по великихъ мистахъ таки корысты, то чому бы не могли поправыты своей доли страйкомъ и ци робитныкы, що працюють на панськихъ ланахъ, що покладають вси свои сылы на панській земли. За те щобъ панъ мигъ вильно бенкетуваты, сами вони не выходятъ зи злыднивъ та ледве не вмирають зъ голоду! Чы може селяне, того не потрибують, що робитныкы по заводахъ? Чы може селяне не хотилы-бъ тежъ маты що дня мясо въ свой мысци? Чы не хотилы-бъ селяне добре и тепло одягнутыся, а дитей вивчыты и вывести соби и людянь на втиху? Чы може така вже селянська доля, що имъ видъ панивъ не можна ничого вторгуваты? Чы може селяне не потраплять такъ трыматися, якъ робитныкы по заводахъ? — Ни! У селянь такъ само було-бъ якъ и въ заводськихъ робитныкивъ — абы лышь вони зрозумилы справу и хотилы трохи перетерпиты, якъ спочатку терпили ан-

глійска робитныкы по заводахъ, поки у ныхъ правда взяла верхъ.

Якъбы селяне взялыся до дила такъ, якъ робитныкы по заводахъ, то выгралы-бъ справу ще швидше, ніжъ вони! Селянамъ лекше выграты зъ своимы панамы, ніжъ робитныковы зъ фабрикантомъ, бо якъ бы селяне робылы страйкъ, то паны булы-бъ въ гиршому клопоті, имъ грозыла-бъ більша втрата, якъ фабрикантовы, котрому його робитныкы застрайкувалы. Се легко можно довести. Отъ подивимся на прыкладъ на фабрику полотна пана Вольфа. Купци замовылы у пана Вольфа що тыжня тысячу штукъ полотна. Але панъ Вольфъ хоче щей маты полотно на складахъ, щобъ мигъ спродаты, якъбы схотивъ купыты полотна який новий купецъ. Для того винъ каже робыты що тыжня пивторы тысячи штукъ, хочъ йому теперъ потрібна тилькы тысяча штукъ. Черезъ те винъ мае соби на складахъ ще якихъ десять або й пятнадцять тысячъ штукъ готового полотна. Подумаймо соби, що такій фабрикантъ не згожується своимъ робитныкамъ платыты больше, ніжъ платывъ и вони покынули роботу. Наколы робитныкы склады соби лыше стилькы грошей, що имъ выстарчыть на десять тыжнивъ, тоди фабрикантъ не попустыть, бо винъ мае на складахъ готового полотна ажъ пятнадцять тысячивъ штукъ. Фабрикантъ може обійтыся безъ робитныкивъ пятнадцять

тыжнивъ. Винъ не мае за той часъ майже жаднои втраты, бо винъ продае купцямъ те пологно, що є въ нього на складах. Зовсимъ иншаричъ, колы робитныкы на сели застрайкують пановы: колы робитныкы не стануть до работы, то панъ не збере въ свій часъ хлиба, а чекаты зъ жнывама панъ не може такъ довго, якъ той фабрыкантъ; винъ мусыть швыдше зъ робитныкама помырытыся. Колы панъ не дистане въ свій часъ робитныкивъ, бо вони страйкують, тоди и двохъ днівъ досыть, щобъ весь його хлибъ высыпався або зогнывъ на корини. Панъ не збере хлиба, не спродасть його. Такъ само й у того пана, що мае багато синожатий и зъ сина робыть маетки. Нехайно винъ посміе посварытыся зъ робитныкама! Якъ въ потрібный день не выйдуть йому до работы, и сина не зберуть, може пропасты все сино. А колы у пана пропаде увесь хлибъ, зогные усе сино, то йому ничего бильше не лышається, якъ збыраты свое шмаття и чымчыкуватыся въ свить за очи. Щобъ панъ не зробывся старцемъ, мусыть маты въ часъ жнывъ робитныкивъ; колы вони застрайкують, не сміе зъ ними довго торгуватыся. Особливо, колы робитныкы домагаються справедливого, винъ мусыть на се згодытыся. Горе йому, якъ не згодытыся, а робитныкы добре трымаються! Яку сылу мае страйкъ въ хлиборобстви и якъ легко робитныкамъ на сели выграты справу, показуе

найкраще страйкѣ въ Угорщину въ 1897. році, себто тры роки назадъ. Угорьски селяне булы перши, що зробылы страйкѣ. Почалося те въ повити Альфельдъ. Въ тимъ повити належать слыве вси ланы до панивъ, а селяне мають такъ мало земли, що зъ неї выжыты не можуть. Хлибъ свій мусять люде заробляты на паньскихъ ланахъ. Паны та ихъ поссесоры (орендари) платылы робитныковы дуже мало. Тожъ не диво, що наридъ не выходывъ зи злыднивъ. Прийшлы до Альфельдъ люде, що бажалы народови кращои доли и порадылы зробыты страйкѣ. Селяне збыралыся, радылысь, радылысь, и постановылы домагатыся, щобъ имъ бильше платылы. Але въ першій разъ вони не втрымалыся спокійно, а взялыся до бійки. Колы паны не хотилы платыты бильше, то робитныкы нападалы на паньски дворы и хотилы сылою добытыся своего. Колы паны поклыкалы соби робитныкывъ зъ иныхъ повитивъ, то страйкуючи робитныкы заступалы имъ дорогу и не пускалы на роботу. Жандармы, щобъ зробыты ладъ, позамыкалы деякихъ головныхъ проводаривъ страйку до арешту. Тоди люде сталы видбываты своихъ товарышивъ. Кинець зъ того бувъ такий, що жандармы не одного застрилылы, не одынъ насыдився у тюрьми за те, що робывъ бунтъ, а люде не добылыся, щобъ имъ бильше платылы и доли своеи не поправылы. На другій рикъ взялыся робит-

ныкы-селяне за кращій спосибъ. Застрайкували не тилькы у повити Альфельдъ, але до страйку прылучылося ще кильканадцять повитивъ и черезъ те панамъ стало ще тяжче дистаты робитныка. Панъ не може покликаты соби людей зъ иншого повиту, бо и тамъ страйкують. Якъ якій панъ не хоче прыстаты на се, що жадають його робитныкы, мусить закликаты соби людей зъ дуже далекихъ сторинъ, а це коштуе ще бильше ніжъ те, що жадають страйкуючи. Тоди по селахъ поставылы жандармивъ та вйсько, щобъ не давалы людямъ змовлятыся. Якъ тилькы люде зйдуться де на раду, то ихъ заразъ розганяють. Въ килькохъ мисцяхъ трапылося таке, що люде не хотилы розійтыся, то ихъ кололы штыкамы и стрілялы такъ, що не одынъ згынувъ на мисци, а другихъ виднеслы до шпыталю дожыдаты тамъ свого кинця. Въ деякихъ селахъ ци робитныкы, що змовылыся не робыты (страйкуваты), хотилы спочатку не пускаты чужыхъ робитныкивъ на поле и видганялы ихъ видъ роботы. Жандармы и вйсько зновъ стали проты бунтаривъ и въ оборони тыхъ чужыхъ робитныкивъ, и зновъ не одынъ зи страйкуючихъ лышывся на мисци покаличений, або й зовсимъ розпрощався зъ життемъ. Але и жандармы, и вйсько, и чужи робитныкы зъ далекихъ сторинъ не багато панамъ помоглы. Де робитныкы трымалыся спокійно, не могли имъ ничого вдіаты ни жан-

дармы, ни військо; а сылуваты до работы не можно никого. Чужыхъ робитныкивъ було дуже мало, щобъ зъ ными можно було покинчыты жныва, а до того ще вони не уміють такъ добре робыты та роблять дуже поволы. Колы страйкуючи трымадыся купы и не вступалыся, змиркувалы деяки паны, що нема иншой рады, якъ вволыты робитныкамъ ихъ волю, а ни, то пропадутъ жныва; и черезъ те не одынъ панъ помырывся зъ робитныкамы. Въ повити Бачъ-Мадарашъ працювало у килькохъ панивъ 300 робитныкивъ. Имъ давалы трынайцятий снипъ и коженъ зъ нихъ мусивъ ще робыты 30 днивъ за дурно, такъ якъ за панщыны, а мусилы робыты 17 годынъ на день. Колыжъ писля страйку паны мусилы прыстаты на ихъ жадання, то стали даваты робитныкамъ шостый снипъ; 80 днивъ панщыны не треба бильше робыты, и денну роботу обмежено на 12 годынъ, себъ-то на 5 годынъ меньше, ніжъ передъ тымъ. Ти робитныки, що роблять за гроши, малы передъ страйкомъ 40 копійокъ, а найбильше 60 коп. за день работы; писля страйку мають 1 карбованецъ и 20 коп. за день. Робитныки въ пештенськимъ повити такожъ добылыся свого. Коженъ робитныкъ робывъ до страйку 9 днивъ за дурно. Писля страйку скасувалы ту даремщыну. За звезення збижжа на панський тикъ платылы паны передъ страйкомъ по одній копійци видъ снопа; писля страй-

ку стали паны платити по 3 коп. видъ снопа. Робитныкы выграли тилькы те, що ихъ заробитокъ ставъ въ тры разы бильшый, нижъ бувъ передъ страйкомъ. Въ громади Тапйо-Бигке, робитныкы такожъ вымагали видъ пана, щобъ винъ имъ бильше плативъ та щобъ день праці скоротивъ на 12 годинъ. Панъ не хотивъ на се прыстаты. Коны робитныкы застрайкували, панъ поклыкавъ соби чужыхъ робитныкивъ. Коны ти чужи робитныкы прыйшли въ село и довидалися, що панъ ихъ поклыкавъ черезъ те, що його власни робитныкы страйкують, то сказали, що вони не пидуть проты своихъ товаришивъ, не захотили робити пано-ви ни за яки гроши и вернулись домивъ. Коны такъ славно зробылы ци поклыкани робитныкы, мусивъ панъ прыстаты на все те, чого жадали його власни робитныкы. Такожъ въ багатьохъ иншихъ селахъ згодылыся паны и посесоры (орендаторы) на жадання робитныкивъ. До того страйку прыступылы угорьски робитныкы добре змовившыся и не безъ грошей. Мижъ робитныкамы є деяки таки бидни, що якъ-бы въ жныва не заробивъ ничего, умеръ бы зъ голоду. Голодъ то страшный панъ! його кожный мусить слухаты. Коны человекъ дывыться на жинку и на дитей, якъ вони гынуть зъ голоду, винъ не може страйкуваты; злыденный винъ мусить иты на роботу, хочъ-бы и за найменьши гроши. Щобъ таки найбидній-

ши робитныкы не псувалы справы всемъ и не йшли на роботу тоди, колы други страйкують, треба имъ даваты исты весь часъ страйку, покы панъ не згодиться на те, чего робитныкы домагаються. Щобъ въ часъ страйку помогаты такимъ злыденнымъ, угорьски робитныкы по троху збыралы гроши заздалегидь и тымы гришмы допомогалы найбиднійшымъ своимъ товаришамъ, покы бувъ страйкъ. Не дыво, що, колы угорьски робитныкы такъ обстоюють одынъ одного, то ихня доля крацае. Наши-жъ льде кушы не трымаються, а навпаки одынъ передъ другимъ забирае, щобъ хочъ за менши гроши захопыты роботу другому зъ передъ носа. Не дыво, що доводиться нарикаты и на десятый снийъ и на те, що мало платять. Але, що й у нашего народу можлыве се, що було въ Угорщыни, показується изъ того, що сталося въ килькохъ селахъ на Буковыни та въ Галычыни, себто въ цихъ краинахъ австрійского цисарства, що примежени до російского царства и де живутъ по селамъ таки сами селяне украинци, якъ и въ насъ на нашій Украини. Такъ на прыкладъ въ сели Рогизни люде сказали панамъ, що за трынайцятий снийъ бильше не пидуть робыты. Поссесоръ (орендаторъ) такъ перелякався, що згодився въ ту-жъ мыть на десятый снийъ. Причъ того поссесоръ николы ще не бувъ для людей такой прыязный, такой чемный, якъ теперь. Боятся, щобъ Рогизняне

не зажадалы девятого або й сьомого снопа. Въ одномъ сели Кичманецького повиту прыйшли люде до свого батюшки и сказали, що за трынайцятий сний не хочуть робити и батюшка безъ торгу згодився на десятый сний. Въ одномъ сели въ садагурскимъ повити люде сказали пановы, що вони й за десятый сний не пидуть до работы, бо хлибъ дуже ридкый, и ихъ заробитокъ бувъ бы дуже малый. Панъ не мигъ знайти такъ швидко другихъ робитныкивъ и мусивъ згодитися на сьмой сний! А недавно застрайкували зразу въ селахъ Пилинче, Мыхалкивъ, Ермакивка, Ольховець, Крывче, Панивци и иныхъ. Причыною страйку було це, що въ цихъ селахъ люде мають дуже мало земли и мусять шукати заробиткивъ по економіяхъ. А въ економіяхъ платили на день по двадцять, а то й меньше копійокъ. Отъ люде змовившыся заразъ після Велькодня, не стали ходити на роботу. Весь страйкъ бувъ зовсимъ спокійный. Люде трымались кupy. До селъ, де вибухнувъ страйкъ, не йшли на роботу люде изъ сусиднихъ селъ, а якъ навить и приходили та дизнавалися про страйкъ, то заразъ-же верталися до дому. У вси села, де бувъ страйкъ, поклыкали вйсько. Але люде сидили зовсимъ тихо и вйсько ни зъ чымъ вернулося назадъ. Поклыкали паны робитныкивъ зъ дальшихъ мистъ. Та побачили, що корысты зъ ихъ ніякои, а коштують вони зна-

Львівська університетська
наукова бібліотека

№

40.301 / кн. 5

чно бильше ніжъ те, чого домагались страйкови. При кинцы мая страйкъ ставъ на решти прытыхаты. Пань згодылыся платыты копіойкъ на 15 бильше, ніжъ передъ тымъ и людэ поверталыся здебильшого до роботы. Сей спокійный, поважный страйкъ зробывъ въ цилій околиці вельке вражиння. Пань здебильшого вызналы, що страйкуючи домагаються справедливо, и навить тамъ, де не було страйку, стали платыты своимъ робитникамъ бильше, ніжъ до того. Все те свидчыть, що и украинській наридъ прыходить вже до розуму и згодомъ не дасть вже такъ себе вызыскуваты и, самъ помыраючи зъ голоду, не стане працею своею годуваты дармоидивъ. Такимъ чыномъ страйкъ, се вйна мижъ біднымы и багатимы, вйна мижъ паномъ и його робитникомъ. Се така вйна, що ни кровы не проливае, ни добра людського не палить; пры сій вйни не чуты ни гуку гармать ни стонивъ помираючыхъ.

Опричъ страйку є ще инши способы воювання зъ панами. Особливо колы видъ пана домагаються не того, щобъ бильше платывъ, або щобъ вымагавъ меньше пради на день. Напрыкладъ, колы панъ позапырае дороги, що черезъ його лисъ ведуть до громадського пасовыска, або гнитыть дуже громадянъ штрафамы, або кривдыть громадською роботою, або одтягае громадську землю, то є спосибъ примусыты пана не кривдыты громады. Задля сього треба

пановы зробыты б о й к о т ь. Бойкотъ выгада-
но въ Ирляндіи. Ирляндія се далекий край за
моремъ. Тамошный наридъ — Ирляндци, се
сами селяне, що жылы зъ своеи земли. Але
якъ нашу землю запосилы московськи паны,
такъ землю ирляндську загарбалы мовъ яки
розбышаки паны англійськи (паны скризъ одна-
ки!) Англійськи паны роздилылы весь ирлянд-
ській край помижъ себе, а ирляндській наридъ
лышывся безъ земли. Паны, якъ то вси зна-
ють николы сами не роблять, а лышь живутъ
зъ праці другихъ. И англійськи паны не ду-
малы сами ни ораты, ни сіяты, ни молотыты.
Воны хотилы тилькы пыты, исты и бенкету-
ваты, а за ныхъ и для ныхъ — нехай инши
працюють. Але робитныкивъ паны не прывезлы
зъ собою. Кто-жъ мавъ имъ обробляты ту зе-
млю, що воны зрабувалы у Ирляндцивъ? Ни-
хто-жъ инший, якъ самы Ирляндци! Паны
роздялялы землю и давалы шматкамъ въ посе-
сію. Ирляндци не малы зъ чого жыты, тому
мусилы браты видъ панивъ въ посессію свою
власну землю! Лукави паны казалы соби за
коженъ кусокъ земли дуже багато платыты,
такъ що колы Ирляндець спродувавъ збизжя
и платывъ пановы чыншъ, то йому не лыша-
лося вже ничего. Мижъ Ирляндцямы запану-
валы страшенни злыдни и голодъ. Тысячи
мерлы що дня зъ голоду! Спочатку Ирляндци
просылы панивъ, щобъ такъ не лупылы зъ ныхъ

шкуру, дали грозылы, нарешти, колы не стало терпиння, зробылы бунть. Де тилькы стривалы якого пана, заразы його застрилювалы, або вишалы на сухій верби. Колы який панъ добре себе пыльнувавъ, то палылы його двиръ, гумно, тикъ або збижжя на поли. Цила Ирляндія була якъ одно море зъ огню. Все паны погорили. Якъ що хто зъ ныхъ побудувався, палылы вдруге. Тоди паны поклыкалы соби вийсько зъ Англіи и воно прыдавыло бунть Ирляндцивъ. Англійськи паны стали ще бильше лупыты бидный ирляндскій наридъ та ще й знущалыся надъ людьмы неначе люти звіри. Тоди Ирляндци постановылы такє: „колы не можна побыты пана сылою и бунтомъ, то сидимъ тыхо и тымъ побыймо його“. Першый панъ якого Ирляндци покаралы такимъ тыхымъ та спокійнымъ бунтомъ, назывався Бойкотъ. За те, що винъ кривдывъ дуже людей и знущався надъ нымы, постановылы люде зробыты йому страйкъ, але такой страйкъ, що ниhto не йшовъ до нього на роботу навить за найбильши гроши; ниhto не прывытався зъ нымъ, ниhto не заговорывъ словомъ, не подавъ воды ни хлиба. Хоть живъ панъ Бойкотъ мижъ людьмы, але живъ гирше дыкого звіря въ пустыни. Не вытрымавъ довго панъ Бойкотъ, — зъ великого пана ставъ старцемъ и сказывся. Такой страшный страйкъ называють видъ того часу „бойкотъ“, бо Бой-

кота першый разъ покаралы нымъ. Паны ирляндески бояться теперъ бойкоту гирше ніжъ чортъ ладану!

Вже въ деякихъ околыцяхъ и у насъ знаютъ люде, що се бойкотъ, а научивъ ихъ одынъ такы Ирляндець. Въ одному нашому сели служивъ пры копальни килько рокивъ одынъ Ирляндець. Винъ вивчився по нашому (по украинськи) балакаты, часто сходилвся зъ нашыми украинськими людьмы, розмовлявъ зъ ными, прыдивлявся до ихньої биды и завше тилькы спльовувавъ та лаявся, колы йому люде говорылы про те, якъ ихъ паны вызыскують. Называлы його Джономъ. Добрый бувъ робитныкъ, але якось посварився зъ дыректоромъ и той його выгнавъ зъ копальни. Опынився сердега мовъ на леду, хотивъ вертатыся до своего краю та не мавъ за що. Отъ винъ удався до своихъ знайомыхъ селянъ и ци справди зложылыся по карбованцю и дали йому на дорогу. „Беру въ позычку“, сказавъ Джонъ, „бо дарунку видъ такихъ старцивъ, якъ вы, не визьму“. „Ну, ну, говоры ты свое“, думалы наши люде, — „ради мы бачыты, колы ты намъ виддасы ци гроши“. Джонъ поихавъ, а отсе недавно прыходять по почти гроши, а зъ ными и лыеть видъ нього. Люде носяться зъ тымъ лыстомъ якъ зи свяченымъ яйцемъ, чытають його на хрестынахъ, на празныкахъ, по ярмаркахъ, перепысують соби та на вусъ дещо мо-

тають. А напысано въ тому листи такъ: „Панове товариши! Осъ Вамъ Ваши гроши, щобъ Вы не говорылы, що васъ Джонъ ошукавъ. Джонъ блукає по свитахъ, але не ошукує никого. Бувавъ я широко по свити, але присягаю вамъ, що такого дивного народа, якъ вы, ще не бачывъ. И вы смієте жалуватыся, що васъ паны тыснуть? Ой якъбы я бувъ паномъ, я бъ васъ ще не такъ тыснуть! Може-бъ вамъ тоди засвѣтало въ вашихъ темныхъ головахъ, що на те Панъ-Бигъ биду дає, чтобы зъ нею воюваты. Вы-бъ мене запыталыся, якъ мы въ Ирляндіи зъ нашыми панами воювалы. То не таки добродушни паны, якъ ваши, ни! То паны на цилу губу, що мають миліоны, а рахують кожду копійчыну. А мы й имъ умилы доихаты кинця. Та що вамъ говорыты, якъ мы воювалы, вы того навить не зрозумієте. Шкода чобить! У насъ бувало, якъ який панъ надто вже нелюдський, дере людей, выкыдає зъ хатъ (селяне у насъ своєї землі не мають, ані своїхъ хатъ, а все въ арендованыхъ жылы), збільшує цину аренды, то люде терпять, терпять, а дали пустять видъ маетку до маетку одно малесеньке сливце: „бойкотъ!“ Панъ сыдыть собі въ своимъ двори и ничего не знає, дывыться зъ ганку на шыроки ланы пшеницы и чекає, покы воно достыгне. И селяне собі тежъ чекають та помаленьку листы пышуть то до Дублина, то до Лондона, то до Амеры-

кы, де жывуть багати Ирляндци, стягають собі запомогу, а такожъ розсылають висты до-вкола, що на того и того пана наложено бой-котъ. Ти вже знають, що се значить и тихо-ша! Надходить день жнывъ, пшениця досты-гла, панъ розсылае своихъ окономивъ по селя-нахъ, щобъ ставалы на другой день до жныва. Розуміється, у насъ серпамы не жнуть, а ма-шынамы. Настае означене рано, панъ встае до-свита, зазирае до викна, чы погода? — Богу дякуваты, небо чисте! Лягае ще трохи спаты та за хвylie зновъ пидбигае до викна и вызы-рае, чы йдуть робитныкы. — Що за диво, ро-битныкивъ нема! Панъ начынае сердытыся, клыче оконома, чы винъ давъ знаты робитны-камъ? — „Давъ“. — „А що казалы, прыйдуть?“ — „Ничого не казалы, але певно прыйдуть, бо жныва, се ихъ головный заробитокъ“. — Чекае панъ. Мынае хвylieна за хвylieною, нема ро-битныкивъ. Мынае година, — нема никого. Сидает панъ на коня, иде до одной хаты. „Ива-не, чому не выходите до роботы?“ — „Не мо-жу, пане, — нога болыть“. А самъ здоровисень-кий. — Иде панъ до другой хаты: „Степане, чому не йдете до роботы?“ — „Не можу, пане, у мене самого робота“. А самъ сидыть та на сонечку выгриваеться. — У васъ панъ такого мужыка певно заразъ нагайкою по плечахъ скропывъ бы. Ну! а у насъ винъ знае, що то не мужыкъ, а чоловикъ — и тому не дуже

розходытсья. Лютуе, ажъ пиньтсья, тай иде дали. Але третей, четвертый и пятый, и десятый видповидае йому тежъ саме: „не могу, не пиду, не хочу“. Панъ начинае грозыты, що всихъ выкыне зъ ґрунту и зъ хать, бо воны на його ґрунти сыдять. — „Щожъ, выкыдай. Пропадемо, а робыты не пидемо“. А де-хто на смихъ каже: „Добре, пане, прыйдемо до роботы, але черезъ два тыжни“. А у нього за два тыжни пшениця вся зъ колосся высыплеться. У нього кожый день дорогой! Кыдаеться панъ до сусиднихъ селъ, до сусиднихъ маекивъ — тамъ спокій. Тамъ люде роблять на панськимъ лани, свыстять машины, лопотять колеса, дымъ курытсья по полю, пшеницю мовъ золото носятъ михамы до складу. И цина не бильша якъ звычайно. Люды зъ його маеку идуть сюды на заробитокъ, а до нього нихто и за подвійну цину не хоче йты. Бигае чоловікъ, мовъ окропомъ опареный, розпытуе, що то все значить? Чому до нього не йдуть робыты? — „Не хочемо пане! На васъ бойкотъ покладено. Ось вамъ уся справа“. — Колы нашъ панъ почуе те слово „бойкотъ“, то се йому такъ любо, наче-бъ його живцемъ у яму клады. Бо винъ знае, що пропавъ, що въ часъ жывь не маты-ме робитныка. Хочъ самъ ставай до машины та роботы въ поли, або хочъ заразъ маекотъ продавай! А перетрымае панъ ти одни жыва — на другой рикъ буде те саме

и вже не тилькы въ сами жнива. Бойкотъ вы-
сыть надъ нымъ, якъ сокыра надъ головою.
Колы тилькы яка пыльна робота въ поли —
селяне бухъ! бойкотують його. У другихъ ро-
блять, и дешево роблять, а у нього за жадни
гроши ни хто не буде робыты. Колы-бъ вы зна-
лы, якыхъ твердыхъ панивъ мы такимъ спо-
собомъ укоськалы! Збойкотувалы пана разъ,
разъ утратыв жнива — ого, вже на другой
разъ йому видхотилося. Та на що я вамъ се
пишу? Певно не на те, щобъ вы соби зъ того
бралы прыкладъ. Куды вамъ Украинцямъ до
Ирляндцивъ! Мы багато терпили, певно не
меньше видъ васъ, а насъ беда такы чогось
навчыла, а васъ не навчыла ничогисинько!
Адже я певный, що якъбы вы знялыся на
соту частыну того, що мы, а до васъ прысла-
лы-бъ станового, то вы-бъ смирененько покло-
нылыся йому и сами-бъ призналы, що то бунтъ
та вказалы-бъ на того, хто васъ пидбунтувавъ,
ще й зловыты-бъ його помоглы. Отъ, яки вы
дурни! Я васъ добре знаю! Вы боягузы, отъ
що! А що найсмишнійше: вы такъ якъ той го-
лый, що завше боиться, абы його не обидралы.
Я вамъ пишу на те, щобъ вы зналы, якъ лю-
де борються за свое право. Але та боротьба не
для васъ. Вы терпите, а якъ вам терпиння
не стане, то тикайте на зеленый клынъ гыну-
ты по далекихъ мандривкахъ. Бувайте здорови,
шануйтеся у добри. Вашъ Джонъ“.

Хочъ той Ирляндець и пыше, що бойкотъ не задля насъ и радыть намъ терпѣть наши злыдни або тикаты на зеленый клынъ, але-жъ все на свити мынається, колысь и нашому терпиню прыйде остання хвылына. Чому-бъ намъ не попробуваты такого способу войовання, якъ Ирляндци? Чому-бъ намъ не спробуваты, яку сыду мае бойкотъ? Є у насъ кого бойкотуваты, є и за що! Але особлыве велька помичъ видъ бойкота у страйку. Якъ громада застрайкуе и до роботы до пана не пиде, може въ громади знайти ся одынъ або й бильше паршывцивъ, що не трымаються зъ громадою и пидуть на роботу. Килька такихъ Искаріотивъ можуть попусуваты цилый страйкъ. Панъ не тилькы що не згодиться бильше платыты, але намагатыметься ще й меньше робитныкамъ платыты, якъ до того часу. Що-жъ зъ такымы роботы, що псують справу цилій громади? Видганяты видъ роботы, або быты не вильно, бо панъ спровадыть соби вйсько и въ бунтивныкивъ стреляты-мутъ. За бійку або за те, що видганяють видъ роботы, можно попастыся у тюрму. Навить и грозыты не вильно, бо и за се тюрма такожъ. Нехай соби роблять, колы вони безъ честы, колы у нихъ немає громадської виры. Имъ ничого не вильно за те роботы, имъ ничого й не треба роботы. Такымъ людямъ найкраще ничого не роботы. Не поздоровлятыся зъ ными, ни зъ ихъ жинками ни зъ ди-

тьмы; не говорыты зъ нымы; якъ скаже кому
 лыхе слово, заразъ до суду зъ нымъ; якъ його
 худобына ступыть ногою у чуже поле, заразъ
 зайняты; ничего видъ ихъ не купуваты, ничо-
 го не продаваты; не вступыты до ихъ хаты и
 выганяты зъ своей; въ жадній роботы не по-
 могты имъ, хочъ-бы хата горила, хочъ-бы жин-
 ка и диты умыралы; якъ мы робымо въ поли,
 чы то в панськимъ, чы чиимъ небудь, а такой
 паршывець тежъ прыйде на роботу, тоди мы
 вси повинни покинуты заразъ роботу и не
 вертатыся, докы винъ не пишовъ соби; якъ
 винъ прыйде до корчмы, повинни мы вси вый-
 ты зъ корчмы, а карчмаревы сказаты, що якъ
 його буде въ корчми прийматы, або що йому
 спродать, то жаденъ зъ насъ до корчмы не
 пиде, пиде на друге село, а тутъ ни; ниhto
 най не буде йому ни за кума ни за свидка. —
 Нехай винъ жыве якъ проказженный у пустыни,
 котрого вси бояться, видъ котрого вси утика-
 ють. Якъ одному и другому зробыты такой
 бойкотъ, тоди на цилу околицю ниhto бильше
 не поважыться питы проты воли громады.

Страйкъ и бойкотъ можуть помогты намъ,
 щобъ осягнуты чогось важнійшого и бильшого,
 нижъ того, щобъ намъ бильше платылы, або
 того, щобъ покараты такихъ що не трымають-
 ся зъ громадою, а тилькы зъ громадськыми
 ворогами. Страйкъ и бойкотъ мають таку силу,

що нымы можемо wyboroty соби все, що тилько захочемо.

Страйкомъ и бойкотомъ зможемо осягнути, що и зовсимъ не буде на Украині панивъ, а вся земля буде належаты тымъ, хто власнымы рукамы и обробляе, себто naszymъ людямъ, украинськимъ селянамъ.

ВИДАННЯ „Р. У. П.“ — Ч. 6.

Грайк і бойкот.

Школа

Н. Будзиновського і иньших.

Виданне друге, виправлене і доповнене.

Чернівці, 1903.

ИЗЪ ПИШЕВЫХЪ РАБОТЪ НАШЕГО ВѢКА, КТО
ВЪЗМОЖНО

СЪСТАВЛЯЮТЪ СЕБѢ ПИШЕВЫЕ РАБОТЫ
И ВОЗМОЖНО НЕ БУДУТЪ ЗАВѣДѢНЫ
ВЪСЯ ЗЕМЛЯ БУДЕТЪ ИЗЛЮБЛЕНЫ ТЫМЪ, КТО
РУКАМИ И ОБРОБАЮТЪ СЕБѢ НАШЫМЪ
УКРАИНСКИМЪ БОЛЪШАМЪ.

Страйк і бойкот.

Після

В. Будзиновського і інших.

Видане друге, виправлене і доповнене.

✓
Чернівці, 1903.

Накладом Товариства. — 3 друк. „Рускої Ради“ під зарядом І. Захарка.

Львівська наукова бібліотека

к. 40.301 / конз. 6.

Боріте ся — поборете!

Скрізь у нас на Україні нарікають люде на те, що пани мало платять робітникови, а робити силують аж надто. І чим далі, тим все менше і менше платять. Ранійше, бувало, за часи жнив то давали пшениці і четвертий або пятий сніп, а тепер інколи добре як і десятий дадуть; за жито і третій бувало давали, а тепер люде раднійші як восьмий або десятий дадуть. І грішми бувало ранійше, коли слухна доба надходила, то робітник і більше карбованця у день заробляв, а нині чоловік і сорок копійок заробити радий.

І так скрізь, де пани закосіли землю і селяне мусять до пана йти на роботу, то пани лагодять ся платити як найменше, а роботи вимагають як найбільше. Бо самі пани не роблять і робити не вміють, а звикли, щоб на їх робили селяне.

Так само і заводчики, ті пани, що побудували заводи або поробили у себе на землі шахти чи копальні, вони також кличуть до себе на роботу робітників і визискують роботи багато, а платять далеко менше, ніж їм зроблено роботи і таким чином з робітничої праці наживають ся

та багатіють. І так усі пани доти будуть багатіти, доки мати-муть землю, а селяне на ній робити-муть, або доки мати-муть заводи та копальні, а робітники будуть в їх покладати свою працю.

І буде се так довго, аж доки робітники не зрозуміють, що всі фабрики, заводи, всі копальні та великі ґрунта без них, без їх робітницьких рук нічого не варті; доки не зрозуміють, що не треба поливати своїм потом і крівлею чужу ниву, доки не зрозуміють, що тільки лише тоді вони зможуть користатись із здобутків власної праці, коли вкладати-муть її в спільні власні фабрики, заводи та копальні, або в спільну власну землю. Зрозумівши се, вони почують свою силу і знайдуть способу боронитись від визиску; тоді і тільки тоді вони нікому не дадуть точити з себе крови.

Одже і зрозумівши се, яким чином бороти ся можна проти визиску панів; як воювати з ними, коли вони і гроші мають і можуть завжди собі на оборону військо покликати? Робітники, що працюють по великих містах уже прибрали собі способу до війни з панами на заводах і сей спосіб називається: страйк. Вигадали сей спосіб боротьби не у нас і не наші робітники, а далеко від нас на захід у заморекій землі, що називається Англія. В Англії робітників більше ніж денебудь в иньшому краї і борються вони з своїми панами найкрасше. От

сі англійські робітники й почали перші робити страйки або страйкувати, і вже від їх переняли всі інші робітники сей спосіб і почали вживати того-ж страйку. Але що-ж значить се слово? „Страйк“ се слово англійське і значить воно — змова: всі робітники якогось ремесла, коли їм якась недогода, — наприклад коли роботи вимушують багато а платять за неї мало, або що, — змовляють ся проміж себе так: „не підемо — мовляв — до роботи доти, доки нам не стануть більше платити“. — Правда — дуже важко буває робітникам на заводах довший час не ходити на роботу, бо з того тільки і живуть. Перестають робити, не мають заробітку, а їсти хочеть ся. Для того їм треба до страйку ранійше приготувати ся: треба добре змовити ся, щоб усім разом роботу кидати і нікому не починати, поки пан-фибрикант не згодить ся задовольнити бажання робітників. Опріч того треба змовити ся, щоб робітники з другого заводу не йшли робити на той завод, де страйкують, а найголовніша річ — це назбирати ранійше грошей на стільки, щоб найбільшійші робітники могли якось годувати ся, бо інакше голод пожене їх на роботу ранійше, а ніж усі робітники постановлять кінчати страйк. Обовязково потрібно також, щоб під час страйку робітники поводити ся зовсім спокійно, щоб не вживали ніяких насильств, бо інакше покличуть військо і всіх бунтарів посажають у острог. Коли-ж робітники

поводять ся зовсім спокійно, то ніхто не має права присилувати йти на роботу того, хто не хоче. Спочатку здаєть ся страйк не таким страшним, бо при йому люде не бунтують, не стріляють та не вбивають. Але пани фабриканти боять ся страйку далеко більше, ніж якого бунту. Бо коли бунт, то тоді можна покликати військо і силою придавити. Та страйку ніяке військо придавити не може. А страти пан фабрикант під час страйку має незлічені: бо треба содер-жувати завод, крам постачати треба, на деяких заводах тільки одні печі розпалити чого коштує, а зиску тим часом завод не дає, бо роботи на йому не має. І от, коли робітники добре держать ся купи, то пан фабрикант мусить вдовольнити бажання робітників, аби тільки почали знову робити. Правда — інколи робітники добре не встоють, інколи серед робітників знаходять ся такі Юди Іскаріотські, що кидають своїх і йдуть до заводу на панську ласку, а інколи і фабрикант пошле грішми підкупити декого з робітників, щоб починали роботу і отсі Юди Іскаріотські за кілька карбованців зраджують справу своїх товаришів. Тоді робітникам доводить ся кидати страйк нічого не одвоювавши. Інколи страйкуючі робітники пробують силою не пускати других на завод робити, але в таким разі зараз кличуть військо, що вже стоїть на поготові, а воно силою виганяє страйкуючих робітників, ще й розтаскує їх по тюрмах, холодних

і в такому разі теж справа робітників пропадає. Таким чином інколи буває, що од страйку робітники нічого не заробляють, ще й теряють кілька днів, що пройшли без роботи, але за те ж і буває, що коли робітники стоять добре, то їх бажання усі задовольняють ся. Чим краще, чим більш одностайне держать ся робітники, тим більшого вони добивають ся. Як багато можна добити ся страйком, се видно у Англії, де вперше почали вживати страйк.

Тепер у Англії робітники заробляють на заводі по два з половиною карбованці або й по три у день і роблять десять, дев'ять або інколи тільки і вісім годин на день. Але так було там не завжди. І там раніше працювали по дванадцять, ба! навіть по 14 години на день, а платили їм за се так мало, що ледве могли вижити. Як який робітник бувало покалічив ся коло машини і не міг більше працювати, то його виганяли з роботи і він ішов старцювати, або гинув з голоду. Коли, бувало, який робітник захорював, то також ніхто не журив ся його хворобою, не прислав лікаря, не платив за ліки. Тепер це все змінило ся на краще і тільки лише через самі страйки. Зразу домагали ся, щоб їм скоротити день роботи на годину або дві, щоб мати довший відпочинок, та щоб трохи більше стали платити. Як пани не згодили ся, робітники застрайкували. Спочатку робітники не завжди вигравали свою справу, не завжди добивали ся,

щоб їхні бажання задовольнили, бо були часом мало приготовані. Пани могли довше витримати, бо вони мали по багато наскладаних маєтків. Поки робітники не зложили собі стільки грошей, щоб з них могли жити на той час, як перестали робити, а голод їм дошкулював, то мусіли вертати ся назад до роботи за ті самі гроші, що й ранійше. Часом пани ще й мстили ся за страйк і починали платити ще менше. Але робітники ніколи не тратили надії. Хоч раз програвали справу, ставали готувати ся до другого страйку, складали собі більше грошей, ставали тримати ся більше купи і як другий раз робили страйк, то вже щось вигравали. Але тим, що вони заробляли після одного страйку, вони ніколи не вдовольняли ся, бо сего ще бувало за мало. Вигравши один страйк, готували ся до другого. Так заробляли робітники що разу більше. За кожним страйком пани-фабриканти мусіли згодувати ся робітникам більше платити і скорочувати час денної праці. На тім ще не кінець. Робітники вибороли собі те, що скрізь в Англії тепер установили над заводами таких інспекторів, що їздять від заводу до заводу і доглядають, чи нема там таких непорядків, що руйнують здоровя робітників і роблять каліцтва; ці інспектори пильнують також, щоби робітники не працювали довше, як показує закон, та щоби директори заводів і наставники не знущали ся над людьми. Опріч того позаведено для хорих робітників грошеві каси та лікарів, так що тепер

робітник не буде марно гинути, як до нього причепить ся яка хвороба. Як робітникови трапить ся при роботі яке каліцтво, то йому або його родині заплатять відшкодованне. Коли-б хто побачив тепер, як живуть собі робітники по деяких заводах у Англії, то не поняв би віри, що на ціх-же заводах, яких років 25 або 30 перед тим, робітники працювали гірше тих волів, а жили гірше собак. А все те, що вони тепер мають, здобули собі тільки страйком. Не треба думати, що вони вдовольняють ся тим, що вже вибороли собі. Вони хочуть ще кращої долі. Так років два перед сим, зробили робітники в найбільшому англійському місті Лондоні страйк, бо бажали, щоб нікого з робітників не примушували працювати в день більше, як вісім годин. Застрайкувало там сто і п'ятдесят тисяч робітників. Пани-фабриканти згодили ся зараз-же спустити своїм робітникам час денної праці на вісім годин.

Ось як воювали англійські робітники зі своїми панами.

Коли робітники інших країв побачили, яким користним може бути страйк, то почали собі брати приклад з англійських робітників. І справді з того часу, як і у Французів і у Німців почали робітники бороти ся страйками, доля робітників значно покращалася. Починають і наші робітники також страйкувати, щоб здобути собі кращої долі і, певна річ, що не зразу, а по-троху свого дійдуть. Часто можна почути, що в якому небудь

великому місті у нас на Україні, наприклад у Харькові, або Катеринославі, або Києві, чи Одесі робітники страйкують. Силкують ся пани-фабриканти не робити їм полегкостей, але на певне і у нас по заводах з часом виборють собі робітники браще життя, як се зробили англійські робітники і як роблять всі інші.

Коли страйки принесли і все ще приносять робітникам по великих містах такі користи, то чому би не могли поправити своєї долі страйком і ті робітники, що працюють на панських ланах, що покладають всі свої сили на панській землі. Для того щоб пан міг вільно бенкетувати, вони не виходять зі злиднів та ледве не вмирають з голоду на панських ланах! Чи може селяне того не потребують, що робітники по заводах? Чи може селяне не хотіли-б теж мати що дня мясо в своїй мисці? Чи не хотіли-б селяне добре і тепло одягнути ся, а дітей вивчити і вивести собі і людям на втіху? Чи може така вже селянська доля, що їм від панів не можна нічого вторгувати! Чи може селяне не потраплять так тримати ся, як робітники по заводах? — Ні! У селян так само було-б як і в заводських робітників — аби лиш вони зрозуміли справу і хотіли трохи перетерпіти, як спочатку терпіли англійські робітники по заводах, покi у них правда взяла верх.

Як би селяне взяли ся до діла так, як робітники по заводах, то виграли-б справу ще

швидше, ніж вони! Селянам лекше виграти з своїми панами, ніж робітникам з фабрикантом, котрому його робітники застрайкували. Со легко можна довести. От подивім ся на приклад на фабрику полотна пана Вольфа. Купці замовили у пана Вольфа що тижня тисячу штук полотна. Але пан Вольф хоче ще й мати полотно на складі, щоб міг продати, якби би схотів купити полотна який новий купець. Для того він каже робити що тижня півтори тисячі штук, хоч йому тепер потрібна тільки тисяча штук. Через те він має собі на складі ще яких десять або й п'ятнадцять тисяч штук готового полотна. Подумаймо собі, що такий фабрикант не згоджуєть ся своїм робітникам платити більше, ніж платив і вони покинули роботу. Наколи робітники склали собі лише стільки грошей, що їм вистарчить на десять тижнів продержати ся страйкуючи, тоді фабрикант не попустить, бо він має на складі готового полотна аж п'ятнадцять тисячів штук. Фабрикант може обійти ся без робітників п'ятнадцять тижнів. Він не має за той час майже жадної втрати, бо він продає купцям те полотно, що є в нього на складі. Зовсім інша річ, коли робітники на селі застрайкують панови: коли робітники не стануть до роботи, то пан не збере в свій час хліба, а чекати з жнивими пан не може так довго, як той фабрикант; він мусить швидше з робітниками помирити ся. Коли пан не дістане в свій час робітників бо вони страй-

кують, тоді і двох днів досить, щоб весь його хліб висипав ся, або зогнив на корінні. Пан не збере хліба, не спродасть його. Так само й у того пана, що має багато сіножатий і з сіна робить маетки. Нехайно він посьміє посварити ся з робітниками! Як в потрібний день не вийдуть йому до роботи, і сіна не зберуть, може пропасти все сіно. А коли у пана пропаде увесь хліб, зогние усе сіно, то йому нічого більше не лишається, як збирати своє шмаття і чимчикувати ся в світ за очі. Щоб пан не зробив ся старцем, мусить мати в час жнив робітників; коли вони застрайкують, не сьміє з ними довго торгувати ся. Особливо, коли робітники домагають ся справедливости, він мусить на се згодити ся. Горе йому, як не згодить ся, а робітники добре тримають ся! Яку силу має страйк в хліборобстві і як легко робітникам на селі виграти справу, показує найкраще страйк а Угорщині в 1897 році, себто шість років назад. Угорські селяне були перші, що зробили страйк. Почало ся те в повіті Альфельд. В тім повіті належать сливе всі лани до панів, а селяне мають так мало землі, що з неї вижити не можуть. Хліб свій мусять люде заробляти на паньських ланах. Пани та їх посесори (орендаторі) платили робітникови дуже мало. Тож не диво, що нарід не виходить зі злиднів. Прийшли до Альфельд люде, що бажали народові красшої долі і порадили зробити страйк. Селяне збирали

ся, радились, радились, і постановили домагати ся, щоб їм більше платили. Але в перший раз вони не втримали ся спокійно, а взяли ся бійки. Коли пани не хотіли платити більше, то робітники нападали на панські двори і хотіли силою добити ся свого. Коли пани покликали собі робітників з інших повітів, то страйкуючі робітники заступали їм дорогу і не пускали на роботу. Жандарми, щоб зробити лад, позамикали деяких головних проводарів страйку до арешту. Тоді люде стали відбивати своїх товаришів. Кінець з того був такий, що жандарми не одного застрілили, не один насидів ся у тюрмі за те, що робив бунт, а люде не добили ся, щоб їм більше платили і долі своєї не поправили. На другий рік взяли ся робітники-селяне за красший спосіб. Застрайкували не тільки у новітї Альфельд, але до страйку прилучило ся ще кільканадцять повітів і через те панам стало ще тяжше дістати робітника. Пан не може покликати собі людий з іншого повіту, бо і там страйкують. Як який пан не хоче пристати на се, що жадають його робітники, мусить закликати собі людей з дуже далеких сторін, а це коштує ще більше ніж те, що жадають страйкуючі. Тоді по селах поставили жандармів та військо, щоб не давали людем змовляти ся. Як тільки люди зійдуть ся де на раду, то їх зараз розганяють. В кількох місцях трапило ся таке, що люде не хотіли розійти ся, то їх кололи штиками і стріляли так,

що не один згинув на місці, а других віднесли до шпиталю дождати там свого кінця. В деяких селах ці робітники, що змовили ся не робити (страйкувати), хотіли спочатку не пускати чужих робітників на поле і відганяли їх від роботи. Жандарми і військо знов стали проти бунтарів і в обороні тих чужих робітників, і знов не один зі страйкуючих лишив ся на місці покалечений, або й зовсім розпрощав ся з життям. Але і жандарми, і військо, і чужі робітники з далеких сторін не багато панам помогли. Де робітники тримали ся спокійно, не могли їм нічого вдіяти ні жандарми, ні військо; а силувати до роботи не можна нікого. Чужих робітників було дуже мало, щоб з ними можна було покінчити жнива, а до того ще вони не уміють так добре робити, та роблять дуже поволи. Коли страйкуючі тримали ся купи і не вступали ся, змірковували деякі пани, що нема іншої ради, як вдоволити робітникам їх волю, а ні, то пропадають жнива; і через те не один пан помирился з робітниками. В повіті Бач-Мадараш працювало перед тим у кількох панів 300 робітників. Ім давали тринадцятий сніп і кожен з них мусів ще робити 30 днів за дурно, так як за панщини, а мусіли робити до того ще й по 17 годин на день. Колиж після страйку пани мусіли пристати на їж жадання, то стали давати робітникам шостий сніп, 30 днів панщини не треба більше робити, і денну роботу обмежено на 12 годин,

себто на 5 годин менше, ніж перед тим. Ті робітники, що роблять за гроші, мали перед страйком 40 копійок, а найбільше 60 копійок за день роботи; після страйку мають 1 карбованець і 20 копійок в день. Робітники в Пештенській повіті також доби́ли ся свого. Кожен робітник робив до страйку 9 днів за дурно. Після страйку скасували ту даремщину. За зведення збіжжа на панський тік платили пани перед страйком по одній копійці від снопа; після страйку стали пани платити по 3 копійки від снопа. Робітники виграли тільки те, що їх заробіток став в три рази більший, ніж був перед страйком. В громаді Таньо-Бі́гке робітники також вимагали від пана, щоб він їм більше платив та щоб день праці скоротив на 12 годин. Пан не хотів на се пристати. Коли робітники застрайкували, пан покликав собі чужих робітників. Коли ті чужі робітники прийшли в село і довідали ся що пан їх покликав через те, що його власні робітники страйкують, то сказали, що вони не підуть проти своїх товаришів, не захотіли робити панови ні за які гроші і вернули ся до дому. Коли так славно зробили ці покликані робітники, мусів пан пристати на все те, чого жадали його власні робітники. Також в багатьох иньших селах згоди́ли ся пани і посесори (орендатори) на жадання робітників. До того страйку приступили угорські робітники добре змовивши ся і не без грошей. Між робітникам

е деякі такі бідні, що як-би в жнива не заробив нічого, умер би з голоду. Голод то страшний пан! Його кожний мусить слухати. Коли чоловік дивить ся на жінку і на дітей, як вони гинуть з голоду, він не може страйкувати; злиденний, він мусить іти на роботу, хоч би і за найменші гроші. Щоб таки найбідніші робітники не псували справи всім і не йшли на роботу тоді, коли другі страйкують, треба їм давати їсти весь час страйку, поки пан не згодить ся на те, чого робітники домагають ся. Щоб в час страйку помогати таким злиденним, угорські робітники по трохи збирали гроші заздалегідь і тими грішми допомогали найбіднішим своїм товаришам, поки був страйк. Не диво, що, коли угорські робітники так обстоюють один одного, то їхня доля красшає. Наші-ж люди купи не тримають ся, а навпаки один перед другим забігає, щоб хоч за менші гроші захопити роботу другому з перед носа. Не диво, що доводить ся нарікати й на десятий сніп і на те, що мало платять. Але, що й у нашого народу можливе те, що було в Угорщині, показуєть ся із того, що було торік у Галичині.

Галичина — се наш край, заселений нашими-ж людьми, тільки лежить за границею російської держави і належить до держави австрійської. Там наші люде так само бідують у злиднях, як і у нас, та пани їх визискують ще гірше, бо платять їм за тяжку роботу ще менше

ніж у нас, — інколи по 10—12 копійок у день. Довго терпіли та корили ся наші люде, аж на-
решті у минулому році заходили ся бороти ся
проти сего визиску, і вимогати від панів кра-
щого заробітку. Застрайкували вони не в одному
двох селах, а зразу скрізь по всій Гали-
чині. Застрайкувало зразу в жнива в 24 повітах
450 громад. Всіх людей, що брало участь у
страйках, що змовляло ся не йти до роботи поки
пани не стануть краще платити, було близько
сто тисяч. Такий великій страйк страшенно
налякав усіх панів. Вони почали гвалтувати, що
бунт, стали кликати до себе військо, арештову-
вати всіх, хто намовляв людей до страйку, але
те все їм нічого не допомогло. Так багато людей
страйкувало, і страйкувало по всіх селах, що
панам нічого більше не лишало ся, як задоволь-
нити усі домагання робітників. Бо-ж коли справді
страйкують люде в одному селі, то пан ще може
собі дістати робітників в другому, але коли і в
другому і в третьому страйкують, то вже розу-
міє ся збіжже панське пропаде, як пан не при-
стане на домагане робітників, та не з'уміє їх
прикликати робити на своїх ланах. Таким чином
торік наші люде у Галичині зискали загальним
страйком, що їм заробітки збільшили ся у двоє
і більше разів. Бо там де платили раніше
10—15 копійок там після страйку стали платити
30—40 копійок, де платили 50, там стали пла-
тити 80 копійок і більше. Але на тому люде не

Львівська університетська
наукова бібліотека

40.306/конт. 6

спинили ся і цілу зиму готували ся, щоб сего року знову почати страйки і здобути собі від панів ще кращого заробітку.

Нарешті не тільки в Галичині, але і у нас таки, наші люде теж подекуди стали розуміти яка то їм може бути користь від страйку і також почали страйкувати. Найкращий страйк торік був у селі Шандрі Канівського повіту Київської губернії, в економії пана Підгурського. Тут діло було так:

Коли почав доспівати хліб, стали люди радити ся, як би їм дістати з пана Підгурського дешевшого снопа. Рік перед тим пан Підгурський давав за скошений хліб 16, а то і 18 сніп. Одже за два тижні перед Петром, 22 селян із Шандри зговорили ся, щоб і самим не іти до пана косити і других одмовляти, щоб не збирали хліба аж поки пан не згодить ся дати такого снопа, якого бажають робітники. Потім на сільському сході сі 22 селян звернули ся до старости, щоб той об'явив про сю їхню постанову цілій громаді. Але староста на се не згодив ся. Тоді селяни сами почали збирати менші збірки і умовляти людей страйкувати усім разом; на сих збірках говорили: „Держімо ся купи братця! Хто що говорив, не розказуймо нікому, окрім своїх спільників, держім ся оден одного, а хто на допитуванні що викаже, то лихо тому!“ На другий день після Петра зібрала ся більша збірка коло 100 чоловік і на ній порішили так:

1. Коли кликатимуть до пшениці, то усім збирати ся разом і йти гуртом домовляти ся за сніп.

2. На двох царинах рано стати по 10 чоловіка і не пускати нікого у поле, аж поки не вимовлять у пана снопа і,

3. оповістити сусідних селян із Тулиців і Борснягівки, щоб не йшли до пана Підгурського на пшеницю, аж поки не стануть до роботи Шандрівські.

На другий день ніхто не пішов до роботи, а на третій день 40 чоловіка пішли договорювати ся до пана, щоб дав дванацятий сніп, але пан не схотів з ними навіть і балакати. Тоді ображені селяни постановили, щоб не йти до пана косити менше як за десятий сніп. Так пройшло кілька днів без роботи, а пшениця панови вже доспіла і ось почне висипати ся. Пан тоді виписав собі із Черкасів машини і наймав дівчат, щоб машинами зібрати пшеницю. Але селяни постановили, щоб і дівчата не йшли до машин. Стоять машини у полі, пшениця починає сипати ся. Тим часом піп схотів скористати ся, що селяни не роблять у пана і покликав збирати свій хліб, але люди постановили щоб і попови дешевше як панови не робити. Тим часом вязав де хто у пана овес; одже пішли і тих покликали кинути роботу, так що і овес лежить панови не зібраний. Має пан великі втрати, і овес і пшениця ему продають, а не хоче зго-

дити ся платити робітникам десятого снопа. Але що робити. Порадили ся з попом і звернули ся до посередника. Посередник зараз написав до старости, що має сам приїхати, а щоб старшина йому зібрав і видав десятеро чоловік „бунтарів“. Почули люди про такий наказ від посередника і не згодили ся, щоб старшина вибирав якихсь бунтарів, а зійшли ся ждати посередника цілою громадою, чоловіка з 300. Приїхав посередник зі становим і здивував ся; чому се він звелів зібрати десять чоловіка, а прийшло стільки люду. Одже селяни йому сказали, що вони всі бажають щоб пан їм більше платив, і всі не йдуть до пана на роботу, а тому і всі будуть з ним балакати. А тим часом пан Підгурский згодив ся дати селянам 12 сніп, але селяни вже за дванацятий не згоджували ся, та вимагали десятого. Ось посередник і став умовляти селян, що дванацятий сніп — ціна добра і щоб згодили ся йти робити за дванацятий. Але вийшов з громади один старий чоловік і сказав посередникови: „Як ми косили торік за 16 і 18 сніп, то ви не приїздили заступати ся за нас та умовляти пана, щоб дав нам 12, то чому-ж тепер ви за пана заступаєте ся? Ви держите панську руку, а не нашу!“ Тоді становий став грозити, що арештує, але люди загомоніли: „Коли так то арештуйте усіх, бо ніхто до роботи не стане!“ Побачивши, що і се не помагає, посередник сказав обібрати 6 чоловіка, щоб вони пішли умо-

вити ся з паном за сніп, та люди і на те не згодили ся, бо вони вже раз ходили до пана, а той не схотів, і балакати з ними, то нехай же тепер сам до них прийде. А тут надійшли ще і панські „строкові“ і сказали становому, що і вони кинули у пана робити, бо панський приказчик накинув їм вязанки $3\frac{1}{2}$ лишніх копи вівса, а сего не було в їхньому договорі. Так посередник ні з чим і поїхав. В південь знову скликали сход. О третій годині наїхали повітовий предводитель дворянства з помічником справника, приставом та урядниками і знову стали уговорювати селян, щоб ішли до пана косити хліб, але селяни їм відповіли, що не будуть аж поки пан не дасть десятого снопа. Так усі заходи ні чого і не довели. На другий день арендатор пана, Адельгейм покликав робити за одинайцятий сніп і всеж таки люди не пішли, вимагали десятого і аж тоді нарешті пан побачив що пшениця сиплеть ся і, змагаючи ся він матиме ще більші втрати, згодив ся давати робітникам десятий сніп. Так більше тиждня страйкували шандрівські селяни, аж поки не перемогли пана і не примусили его платити стільки, скільки вони бажають. Коли ж пан сгодив ся на їхні умови, то всі були дуже раді своєю перемогою, зразу пішли до роботи, і заробили краще аніж всі попередні роки.

От через те, що проти страйків пани ніяк не можуть бороти ся, вони дуже боять ся, щоб

робітники не страйкували і забороняють навіть; та ба, силою погнати чоловіка до роботи вони не можуть. Єдине, що їм лишається, то се налякати людей, щоб вони не страйкували, та і то їм мало помагає. Так і в Шандрі. Коли вже страйк кінчився, і всі люди пішли косити за десятий сніп, і думали що справа вже скінчила ся, приїхав із Києва чиновник, навіть товариш прокурора, жандарми і все допитували ся, хто то підмовив людей страйкувати. Нарешті військо привели і все робили слідство, щоб найти виноватих. Де — кого посадили у холодну. Знову приїхав посередник, зібрав сход, оточив війском і тут уже почав страшенно гримати і лаяти ся та все кричав, щоб видали тих, хто підмовляв до страйку. Але нічого тим не добив ся. Допитували ся ще, чи не приїздив хто, та чи не підмовляв бунтувати ся, але нічого-ж не допитали ся. Арештували 18 чоловіка, повезли до Каніва, але 14 мусіли зразу відпустити, 4 трохи згодом.

В той спосіб почали наці селяни вживати страйків, щоби здобути кращих заробітків. Коли бороти ся страйками далі, та особливе щоб страйкувати не в одному селі, а по цілих околицях, то можна здобути не тільки кращих заробітків від панів, але і зовсім примусити панів спродувати свої землі та забирати ся десь далі. І нічого не вдіють пани проти страйків, бож не мають права вільних людей силою до роботи поганяти.

Тож будемо змовляти ся скрізь, по всіх селах України, будемо страйкувати, будемо бороти ся з панами.

*

*

*

Опріч страйку є ще иньші способи воювання з панами. Особливо коли від пана домагають ся чогось иньшого, а не того, щоб більше платив, або щоб вимагав меньше праці на день. Наприклад, коли пан позапирає дороги, що через його ліс ведуть до громадського пасовища, або загородить воду, так що громаді ніде скотину напувати, або гнітить дуже громадян штрафами, або кривдить громадською роботою, або одтягає громадську землю, то є спосіб примусити пана не кривдити громади. Задля сього треба зробити панови бойкот. Бойкот вигадано в Ірляндії. Ірляндія, се далекий край за морем. Тамошний нарід — Ірляндці, се самі селяне, що жили з своєї землі. Але як нашу землю запосіли московські пани, так землю ірляндську загарбали мов які розбишаки пани англійські (пани скрізь однакові!) Англійські пани розділили весь ірляндський край поміж себе, а ірляндський нарід лишив ся без землі. Пани, як то всі знають, ніколи самі не роблять, а лиш живуть з праці других. І англійські не думали самі ні орати, ні сіяти, ні молотити. Вони хотіли тільки жити їсти й бенкетувати, а за нах і для них — нехай иньші працюють. Але робітників пани не

привезли з собою. Хто-ж мав їм обробляти ту землю, що вони зрабували у Ірляндців! Ніхто-ж иньший, як сами Ірлянці. Пани розділяли землю і давали шматками в посесію. Ірляндці не мали з чого жити, тому мусіли брати від панів в посесію свою власну землю! Лукаві пани казали собі за кожний кусень землі дуже багато платити, так що коли Ірляндець спродував збіжжя і платив панови чинш, та йому не лишалося вже нічого. Між ірляндцями запанували страшенні злидні і голод. Тисячі мерли що дня з голоду! Спочатку Ірляндці просили панів, щоб так не лунили з них шкуру, далі грозили, нарешті, коли не стало терпіння, зробили бунт. Де тільки стрівали якого пана, зараз його застрілювали, або вішали на сухій вербі. Коли який пан добре себе пильнував, то палили його двір, гумно, тік або збіжжя на полі. Ціла Ірляндія була як одно море з огню. Всі пани погоріли. Як хто з них побудував ся, палили вдруге. Тоді пани покликали собі військо з Англії і воно придало бунт Ірляндців. Англійські пани стали ще більше лупити бідний ірлянський нарід та ще й знущалися над людьми неначе люті звірі. Тоді Ірляндці постановили таке: „коли не можна побити пана силою і бунтом, то сидім тихо і тим побиймо його“. Перший пан, якого Ірляндці покарали таким тихим та спокійним бунтом, називався Бойкот. За те, що він кривдив дуже людей і знущався над ними, постановили люде

зробити йому страйк, але такий страйк, що ніхто не йшов до нього на роботу навіть за найбільші гроші; ніхто не привитався з ним, ніхто не заговорив словом, не подав води ні хліба. Хоч жив пан Бойкот між людьми, але жив гірше дикого звіря в пустині. Не витримав довго пан Бойкот — з великого пана став старцем і сказився. Такий страшний страйк називають від того часу „бойкот“, бо Бойкота перший раз покарали ним. Пани ірлянські боять ся тепер бойкоту гірше ніж чорт ладану!

Вже в деяких околицях і в нас знають люде, що се бойкот, а научив їх один таки Ірляндець. В одному нашому селі служив при копальні кілька років один Ірляндець. Він вивчився по нашому (по українськи) балакати, часто сходився з нашими українськими людьми, розмовляв з ними, придивлявся до їхньої біди і завше тільки спльовував та лаяв ся, коли йому люде говорили про те, як їх пани визискують. Називали його Джоном. Добрий був робітник, але якось посварився з директором і той його вигнав з копальні. Опинився середга мов на леду; хотів вертати ся до свого краю, та не мав за що. От він удався до своїх знайомих селян і ці справді зложили ся по карбованцю і дали йому на дорогу. „Беру в позичку“, сказав Джон, „бо дарунку від таких старців, як ви, не візьму“. „Ну, ну, говори ти своє“, думали наші люде, — „раді ми бачити, коли ти нам відаси ці гроші“.

Джон поїхав, а отсе недавно приходять по почті гроші, а з ними і лист від нього. Люде носять ся з тим листом як зі сьвяченим яйцем, читають його на хрестинах, на празниках, по ярмарках, переписують собі та на вус дещо мотають. А написано в тому листі так: „Панове громадяне! Ось Вам Ваші гроші, щоб Ви не говорили, що Вас Джон ошукав. Джон блукає по сьвітах, але не ошукує нікого. Бував я широко по сьвітї, але присягаю Вам, що такого дивного народа, як ви, ще не бачив. І ви сьмієте жалувати ся, що Вас пани тиснуть? Ой, як би я був паном, я-б Вас ще не так тиснув! Може-б Вам тоді засвітило в Ваших темних головах, що на те Пан-Біг біду дає, щоби з нею воювати. Ви-б мене запитали ся, як ми в Ірляндії з нашими нанами воювали. То не такі добродушні пани, як ваші, ні! То пани на цілу губу, що мають мільйони, а рахують кожду копійчину. А ми й їм доїхали кінця. Та що Вам говорити, як ми воювали, Ви того навіть не зрозумієте. Шкода чобіт! У нас бувало, як який пан надто вже нелюдський, дере людей, викидає з хат (селяне у нас своєї землі не мають, анї своїх хат, а все в арендованих живуть), збільшує ціну аренди, то люде терплять, терплять, а далі пустять від маєтку до маєтку одно малесеньке слівце: „бойкот!“ Пан сидить собі в своїм дворі і нічого не знає, дивить ся з ганку на широкі лани пше-ниці і чекає поки воно достигне. І селяне собі

теж чекають, та помаленьку листи пишуть то до Дубліна, то до Лондона, то до Америки, до своїх товаришів та до робітничих спілок, стягають собі допомогу; а також розсилають вісти довкола, що на того й того пана наложено бойкот. Ті вже знають, що се значить і тихо — ша! Надходить день жнив, пшениця достигла, пан розсилає своїх окономів по селянах, щоб ставали на другий день до жнива. Розуміється, у нас серпами не жнуть, а машинами. Настає одначе рано, пан встає досвіта, зазирає до вікна, чи погода? — Богу дякувати небо чисте! Лягає ще трохи спати, та за хвилю знов підбігає до вікна і визирає, чи йдуть робітники. — Що за диво, робітників нема! Пан починає сердити ся, кличе оконома, чи він дав знати робітникам? — „Дав“. — „А що казали, придуть?“ — „Нічого не казали, але певно придуть, бо жнива, се їх головний заробіток“. — Чекає пан. Минає хвилина за хвилиною, нема робітників. Минає година, — нема нікого. Сідає пан на коня, їде до одної хати. — „Іване, чому не виходите до роботи?“ — „Не можу, пане, — нога болить“. А сам здоровісенький. — Іде пан до другої хати: — „Степане, чому не йдете до роботи?“ — „Не можу, пане, у мене у самого робота“. А сам сидить та на сонечку вигриває ся. — У Вас пан такого мужика певно зараз нагайкою по плечах скропив би. Ну! а у нас він знає, що то не мужик, а чоловік — і

тому не дуже розходить ся. Лютує, аж пінить ся, тай іде далі. Але третій, четвертий і пятий, і десятий відповідає йому теж саме: „не можу, не піду, не хочу“. Пан починає грозити, що всіх викине з ґрунту і з хат, бо вони на його ґрунті сидять. — „Що-ж, викидай. Пронадемо, а робити не підемо“. А де-хто на сьміх каже: „Добре, пане, прийдемо до роботи, але через два тижні. А у нього за два тижні пшениця вся з колосся висиплеть ся. У нього кожний день дорогий! Кидаєть ся пан до сусідних сіл, до сусідних маєтків — там спокій. Там люде роблять, на панських ланах свистять машини, лопотять колеса, дим курить ся на полі, пшеницю мов золотоносять міхами до складу. І ціна не більша як звичайно. Люди з його маєтку ідуть сюди на заробіток, а до нього ніхто і за подвійну ціну не хоче йти. Бігає чоловік, мов окропом опарений, розпитує що то все значить? Чому до нього не ідуть робити? — „Не хочемо пане! На вас бойкот покладено. Ось вам вся справа“. — Коли наш пан почує слово „бойкот“, се йому так любо, наче-б його живцем в яму клали. Бо він знає, що пропав, що в час жнив не мати ме робітника. Хоч сам ставай до машини та роби в полі, або хоч зараз маєток продавай! А перетримає пан ті одні жнива — на другий рік буде те саме і вже не тільки в самі жнива. Бойкот висить над ним, як сокира над головою. Коли тільки яка пильна робота в

поли — селяни бух! бойкотують його. В других роблять, і дешево роблять, а в нього за жадні гроші ніхто не буде робити. Коли-б Ви знали, яких твердих панів ми таким способом укоськали! Збойкотували пана раз, раз втратив жнива — ого, вже на другий раз йому відхотіло ся. Та на що я Вам се пишу? Певно не на то, що-б ви собі з того брали приклад. Куди Вам Вкраїнцям до Ірляндців! Ми багато терпіли, певно не менше від вас, а нас біда таки чогось навчила, а вас не навчила нічогоісенько! Адже я певний, що як би ви зняли ся на соту частину того, що ми, а до вас прислали-б станового, то ви-б смирененько поклонили ся йому і самі-б признали, що то бунт та вказали-б на того, хто вас підбунтував, ще й зловити-б його помогли! Я вас добре знаю! Ви боягузи, от що! А що найсмішнійше: ви так як той голий, що завше боїть ся, аби його не обідрали. Я вам пишу на те, що-б ви знали, як люде борють ся за своє право. Але та боротьба не для вас. Ви терпите, а як вам терпіння не стане, то тікайте на зелений клин гинути по далеких мандрівках. Бувайте здорові, шануйте ся в добрі. Ваш Джон“.

Хоч той Ірляндець і пише, що бойкот не задля нас і радить нам терпіти наші злидні, або тікати на зелений клин, але-ж все на світі минаєть ся, колись і нашому терпінню прийде остання хвилина. Чому-б нам не поспробувати

ників і вони не зможуть хозяйнувати і повинні будуть продати свої маєтки і забірати ся собі десь далі. Знову иньшим панам буде не сходно хозяйнувати, коли їм часто страйкувати муть, та коли вони повинні будуть багато робітникам платити, і теж будуть спродувати свої землі. А від сего людям користь розуміє ся дуже велика, бо та земля, яку пани собі позагарбували, буде знову вертати ся до людей.

Крім того ще та користь від страйку та бойкоту, що для того, щоб воювати сими засобами люде мусять єднати ся, лучити ся до гурту; а як зискають від страйку яку користь, то зрозуміють тоді як корисне для них єднане і єднають ся далі. А коли наші люде з'єднають ся, то тоді ми будемо могучі, ніхто нас тоді не подужає, тоді ми зможемо цілий сьвіт по своєму переробити.

Тож страйком і бойкотом зможемо досягнути, що і зовсім не буде на Україні панів, а вся земля буде належати тим, хто власними руками її обробляє, себ-то нашим робітникам, українським селянам.

РЛ
1986/1029
Чрѣ86 кон карб1-5